

B2-páholy

Eltűntek a viccek. Az új viccek. Szűkítsük a kört: a társadalmi, netán politikai töltetű viccek. Vagy csak én nem veszem észre őket, hogy vannak. Méhány régi adomát, paternt ráhúznak még Orbánra vagy Obama feketeségére, de ezek erősen utánlövésesek, és nincs az a várakozás, főleg nincs az az izgalom, ami régen a vicceket várta, tehát megelőzte. Mire gondolok? Amíg léteztek ilyen újságok, mint például a Lúdas Matyi, vagy a Füles, addig hétről hétre szállítottak az újabb és újabb poénok, rajzok és képaláírások, kisebb kromik vagy humoreszkek formájában. Joe és Iván, és annak idején a Joe nem Dzsó volt, hanem Joe, és nagyon rendben volt ez a joeség a társadalomban, szóval, ők ketten hétről hétre izgatták a kedélyeket, és nagyon is szurkoltunk, hogy Iván és a világbéke kerüljön ki mindig győztesen a párharcból. Az erotika erotika volt még a rajzokon, és a humor alparibb formái ismeretlenek voltak. Ma a hajdani újsághumort átvette egyfajta közönségesség, amin nem nevetni, hanem röhögni lehet. A különféle kiadványok már nem nevetetni, hanem röhögtetni akarnak. Nincs ilyen szó, de leírom: kárörvendtetni. Ki esett pófára, kit hagytak cserben, kinek lépett le a férje, szeretője, a humor a kitalált formák helyett a valóságot tematizálja, azt kínálja fel, gyakran a legalantasabb szinten, mozgatni és eladni. A celebvilágban nem humorosnak kell lenni, hanem trendinek, a nevetést mint kellemes zsigeri elfoglaltságot a röhögés mint hars zsigeri elfoglaltság váltja fel. Ezzel együtt jár a harsányság elszabadulása, a szabadosság előretörése, az alhasi humor erős és gyakorta fölösleges térhódítása. És, sajnos, a kinevetetés, kiröhögtetés is egyik alap humorképző elemmé nőtte ki magát. Demokrácia van, szabad kiröhögtetni bárkit, aki nincs velünk, mert mi ellene vagyunk. Az eszközökben nincs választékosság vagy kegyelem, a humor nem kifiguráz, nem jellemhibát vagy cselekvészavart erősít fel, hanem személyeket semmisít meg, visz szégyenpadra, pellengérez ki. Magyarán, a humor a beszennyezés eszközévé válik lassan, de módszeresen, s mint olyan, az elaljasulási folyamattal maga is elaljasodik. Hozzáilányul a korhoz, amely (fel)használja. A szórakoztatás valakik kárára lesz szórakozás, a nevetés kiröhögéssé, kizárássá, az intolerancia eszközévé alacsonyodik. Röhögök én is, de ha magamba nézek, néha nagyon erősen el kellene szégyellnem magamat – annak ellenére (vagy épp azért), hogy azok, akik ebbe a helyzetbe hoznak, teljesen természetesnek tartják a burkolt anyázásokat, a gátlástalan szívatásokat, a becsületsértésig elható rágalmozásokat, lekicsinyléseket, porig alázásokat...

Azon veszem észre magam, egyre többször megnézem azokat a műsorokat, amelyek régi felvételeket ismételnék meg – közkívánatra. Lehet, öregszem, és a való világok helyett a volt világok szellemisége vonz, a harsány és bevállalós show-k helyett a jól megírt és még színészekkel jól eljátszatott jelenetek keltik fel az érdeklődésemet. Talán a humor-humor érdekel változatlanul, az az élc, amelyik eresztékeiből se vér, se genny nem folyik ki.

Zalán Tibor

¹ Páholyodból tapsolunk, Tibor: friss Mészöly Miklós-díjasként is éljél, hogy lombosulj! Cseppet velünk is, ugye?

Idekucorog egy kis mentegezőzésféle is: Zalán Tibor tárcái e helyt a folyóirat témáihoz igazodnak. Évkezdő összeállításunkat rendre a humor alakváltozatainak szenteljük. Most azonban úgy alakult, hogy a Gyurkovics Tibor emlékére összeálló válogatás kiszorított más idetartó írásokat. Gyurkovicstól azonban a móka – távol állt? A vicc? (A szerk.)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIII. évfolyam I. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kft. Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztők: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),
Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet),
Szondi Bence (törvénytudás), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wegner Tibor** (művészet).
Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Doncsev Toso, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Szőrényi László** (tiszteltetlelbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfisz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjesztés a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

B2-páholy

Zalán Tibor tárcája borítóbelső

Előter

Vilcsek Béla: Megkésett nekrológ 3

Évgyűrűk

A négyesfogat
(Részletek Bíró Gergely interjújából) 7

Gyurkovics Tibor közöletlen versei:
Akt metafizikus fényekkel (1920);
Csúrdöngölő; Mi történt?; Köpeny. 11

Fénykör

Baán Tibor: Könyvjelző; Folytatás 17
Bertalan Tivadar: Baj 18
Bíró József: ŐK ... AZOK 19
Borbély László: ...találkozni fogunk még,
Jezovics 21
Botár Béla: Délre nézők 24
Ébert Tibor: Egy komédiás margójára 25
Elmer István: Isten, ölelj meg engem! 27
Fenyvesi Félix Lajos: Nyolcvan 30
Görgey Gábor: Gyurkovics Tibor arcai 31
Gyimesi László: Tudva tudtad 32
Dedikációk Haraszi Zsuzsának 32
Horváth Lajos: Apuci 33
Kelemen Lajos: Két kis történet 34
Kiss Benedek: Szeressétek e nemzetet! 36
Kiss Dénes: A föld zsebében 37
Kocsis István: Gyurkovics Tibor,
a színidirektorok és a „hasonmások” 38
Koppány Zsolt: Lucifer Tibor 42
Kő Pál: Hiányzik 46
Lászlóffy Csaba: Magán(y)mitológia 46
Liptay Katalin: „Én? Mecénás?” 47
Madarassy István: A fakereszt 49
Mirtse Zsuzsa: Kései búcsúlevél 50
Móser Zoltán: A 71-es tasakról
és egy támaszt jelentő mondatról 52
Németh István Péter: Örökétig őszi nap 55
Nyakas Szilárd: „Hetvenhat éves lettem én” 57
Radnai István: Leérett gyümölcsstelen órák 58
Rostás-Farkas György: Testvéreként 59
Sándor György: Tibor! 61
Szabó János: A költő és a kézműves 62

Szabó Palócz Attila: Halhatatlanabb mindenkinél 64
 Szakonyi Károly: Fél életem át. 66
 Szalay Károly: A Gyurkovics 70
 Szávost Katalin: Iránytűkké váltak bennem. . 73
 Szemadám György: A szerelemről 74
 Szok Iván: Az utolsó megnyitóbeszéd 76
 Wutka Tamás: Hányféle Gyurkovics? 79

Tárlat

Gyurkovics Tibor emlékezete
 (színes melléklet)
 Gyurkovics Tibor: Na mi van? 81
 Dobai Péter: Magyar extázis 82
 Lukáts János: „Újabb mindig megszűnők...” 86

Szóvár

Balázs Géza: Rákosfalva – Gyurkovics –
 nyelvművelés 89

Ablak

Pósa Zoltán: A csak azért is értelemkereső
 próza- és drámaköltő 93
 Deres Péter: A tragédia nem idegen. 102
 Beke Albert: Gyurkovics Tibor, a költő. 105
 Handó Péter: „...valaki helyett...” 112
 Fazekas István: Antigoné,
 avagy a vér parancsa 116

Emlékezet

Madár János: Búcsúzunk Nadasdi Évától . . . 122
 Körmeny Zsuzsanna: Tanár és tanítvány . . 124
 Cédrus-pályázat 2010 – eredményhirdetés . 127
 E számunk szerzői. 129

Illusztrációk

Fényképek Gyurkovics Tiborról 35, 88

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 51.

Álmok és tájak (Cédrus-pályázat – válogatás
 a kiemeltek prózáiból)

E számunk megjelenését
 a Budavári Önkormányzat
 támogatta.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
 környezet

XIII. évfolyam I. szám

Gyurkovics? Tibor.

„A származásom nagymértékben hátráltatta az indulásomat az ötvenes években. Értelmiséginek számítottam, ezen belül nem liberális, hanem nemzeti értelmiséginek, amit akkor nem fogadtak el. Már a nevemmel is baj volt. Herczeg Ferenc regénye, A Gyurkovics-lányok az osztályellenesség emblémája volt, én pedig ezen a néven írtam vagy szerettem volna írni.” (Gyurkovics Tibor)

Vilcsek Béla

Megkésett nekrológ

Gyurkovics Tiborról, halálát követően, közel félszáz megemlékező és tisztelgő írás jelent meg. A nekrológok viszonylag nagy száma látszólag azt mutatja, hogy az írott és elektronikus sajtó méltó módon emlékezett meg és tisztelgett a korszak egyik legismertebb és legsokoldalúbb író személyisége és annak munkássága előtt. Ezeknek az írásoknak természetesen megvannak a maguk, rendre visszatérő mozzanatai, mégis nagyon tanulságos, hogy az élet(mű) lezárulásának pillanatában az emlékezők mit tartanak említésre érdemesnek az elhunyt életútjában és munkásságában, és mi az, aminek felvetését nem tartják szükségesnek vagy időszerűnek.

Szinte mindegyik megemlékezés hangsúlyozza például, hogy Gyurkovics Tibor középiskolai tanulmányait piarista gimnáziumban végezte, s azt, hogy ezért, valamint polgári származása miatt az ötvenes évek legelején eltanácsolták az orvosi és a jogi egyetemről s a színművészeti főiskoláról. Végül gyógypedagógiai főiskolát végzett 1955-ben (szakdolgozatát József Attila színesztéziájáról írta), s némi kitérő után, egy évtizedig pszichológusként tevékenykedett. Ezt követően azután volt igazságügyi szakértő, színházi dramaturg, majd a kilencvenes években a Lyukasóra művészeti folyóirat alapítója, szerkesztője, az azonos című tévéműsor állandó szereplője és legkülönfélébb irodalmi szervezetek (Magyar Írókammera, Magyar Művészeti Akadémia, Magyar Írók Egyesülete) vezető tisztségviselője. A pálya alakulástörténetét tekintve, a megemlékezéseknek szintén visszatérő mozzanata, hogy a költő 15 éves korától írt verseket, a Vigilia 1958. májusi számában Rónay György mutatta be őt az olvasóközönségnek, mesterei és példaképei Pilinszky János és Weöres Sándor voltak. 1961-es első kötete után még további 49 könyve látott napvilágot, a legkülönfélébb műfajokban. A versek mellett írt regényeket, elbeszéléseket, színműveket, lírai esszéket, publicisztikákat. Egyik megemlékezés sem mulasztja el megemlíteni vele kapcsolatosan azt az anekdotát, mely szerint jó ismerői, Hernádi Gyula és Szeghalmi Elemér őt a magyar irodalom pentatlonistájának, öttusabajnokának nevezték. Születésének 80. évfordulóját, a 2011-es esztendőt özvegye, Földváry Györgyi Gyurkovics Emlékvénekn nyilvánította, amelynek keretében országszerte számos programmal és kiadvánnyal adóznak a költő, az író, a pszichológus, a közéleti ember emlékének.

A nekrológ önmagában is különleges műfaj. Pályatársak és rokonszenvezők szomorú aktualitású tisztelgésének a műfaja. Az írott és elektronikus sajtó általában kötelességszerű megemlékezése ez valamely neves kortárs halálhíre alkalmából. A nekrológ meghatódott, érthető módon elfogódott és elfogult hangvétellű, ugyanakkor nagyon sok tanulsággal szolgáló műfaj. Sokan (el)várják, méricskélják hosszát és szerzőjének őszinteségét, hitelességét, annál kevesebben olvassák és értelmezik annak tanulságait. Pedig a nekrológ adott esetben nagyon is fontos és meglehetősen pontos jelzés lehet egy éppen lezárt életút megítélésének várható alakulástörténetéről. A nekrológban a közösen

átélt életesemények felidőzésén túl rendre felmerül az életmű jelentésének és jelentőségének kérdése is. A kérdés ugyanis mindegyre ugyanaz: a gyász- és kegyeletli napok elmúltával adódhat-e kellő esély és igény arra, hogy az elhunyt költő élete és munkássága végre az őt megillető méltó elemzésben és elismerésben részesüljön.

A Gyurkovics Tiborról megemlékező nekrológok ebből a szempontból egészen különösek. Azokban az elvárhatónál sokkal inkább érzékelhető a részvétnyilvánítás kötelezettsége, mintsem a személyesség szándékának óhajtása. Szó nincs itt meghatódottságról, elfogultságról vagy elfogódottságról. Korrekt módon számba vétetnek, annak rendje és módja szerint, az életút és a pálya főbb állomásai; szépen sorban következnek egymás után a szikár tények és adatok. Semmi más. Egyfajta leltárkészítés folyik tehát. Látni kell, hogy ez a fajta eljárás mód a legcsekélyebb mértékben sem járul hozzá az életmű fogadtatástörténetének további formálódásához, jelentésének és jelentőségének meghatározásához, értelmezésének és értékelésének megítéléséhez. Nem véletlen, hogy ezekben az úgymond tisztelgésekben, jellemző módon, a legritkább esetben említenek vagy emelnek ki művet vagy legalább műfajt a szerzőnek egyébként rövidnek vagy szűkösnek semmiképpen nem nevezhető pályájáról. S teszik ezt nyilván nem abból a megfontolásból, hogy nem kívánják befolyásolni az olvasó vagy gyászoló közönséget, hanem azért, mert maguk is bizonytalanok a megítélés főbb szempontjait illetően.

A tisztesség kedvéért be kell vallani, a történetek ilyenén alakulása nagy valószínűséggel egyáltalán nem az érintett akarata ellenére történik. Mintha ő a túlvilágról, a maga jól ismert kaján mosolyával vagy harsány nevetésével, jót mulatna rajtunk, túlélőkön a halálával kapcsolatosan előadott százalmas téblábolásunkon. Téblábolásunk ugyanis segít neki tovább élni és tovább építeni azt a sajátos legendáriumot, amelynek továbbélésén és továbbépítésén egész életében maga munkálkodott a legerőteljesebben.

A halotti beszédnek vagy nekrológnak, szokványos esetben, legendaépítő ereje vagy szerepe is van. Megfogalmazója, az érintett közeli ismerőseként, az elsők között foglalja össze és jelöli meg az elhunyt legjellemzőbb személyiségjegyeit és tevékenységének legfőbb eredményeit. Gyurkovics Tibor esetében, éppen a személyes elfogultság érvényesülésének vagy érvényesítésének hiányában, még jobban felerősödnek a szerzői szándéknak megfelelő és azt reprezentáló személyiségjegyek és alkotói értékek. Ezek sorában az egyik legközkeletűbb a bohém, a bohóc szerepálarca, melynek megnyilvánulási formája lehet egy féktelen baráti mulatozás Szepezden, egy drámaíró-versenyen való részvétel, egy színpadi fellépés felvállalása vagy éppenséggel egy nagy nézettségű televíziós műsorban történő szereplés. Eredendő célja azonban mindegyik önkéntes vállalásnak valójában nem más, mint a szándékolt elleplezés. A pszichológushoz illő elhatározás megvalósítása: az emberi és alkotói mélyrétegek elfedése.

Az elleplezés vagy elfedés feltárása vagy felmutatása, a személyiség és az alkotás integritásának megőrzése érdekében, a legritkább esetben történik meg. Ilyen kivételes eset például az, amikor Gyurkovics Tibor egy nagyon őszinte interjúban a következőket nyilatkozta Nádor Tamásnak 2001 januárjában, a Könyvhét hasábjain: „Furcsa talán, hogy egy túrhető minőségű-mélységű költő, regény- és drámaíró, novellista stb. így tűndököl; hogy bár valójában

egyebet készít, végül is egy melléküzemágban produkálja magát. Hogy ekképpen vált ismertté, népszerűvé, nem, mondjuk, versei révén. Akaratlanul alakult ez így. S a legkülönösebb: sírkertekben lettem kezdő színész. Ugyanis, amikor elődeink hullani kezdtek, egyszer csak észrevettem: hol innen »lőnek rám«, hol onnan, folyton fotóznak a temetéseken. Valamit láthattak az arcomon, a viselkedésemben, amit aztán nemcsak a búcsúzásban, hanem a találkozásokban is kedveltek az emberek. Talán az álcázott részvétet, a rejtett szeretetet. Mert, bár az emberiség egészéről megvan a véleményem, az egyes embert: az esendő kis öreget, a még ámulni képes gyermekeket, az erős kézfogású férfiakat, tiszta tekintetű gyönyörű lányokat, asszonyokat szeretem. Noha ők csak a pofázmányomban-pofázásomban találnak valami érdekeset, magyarán: csupán a bohóca figyelnek. De miközben azt szeretném, hogy látva ne lássanak, azért reménykedem: akadnak, akik nemcsak bűvészkedésre figyelnek, hanem olvasnak is. Például ilyen soraimat: »Egy zúgó aranyat találtam, / az érmosásban láttam fényleni, / tömören világít az éjszakában, / és nem tudok vele mit kezdeni.« Arra a felvetésre pedig, hogy mostanában újra felvetődik annak gondolata, hogy a vers halott, ekképpen válaszol: „Azt is mondták, hogy vége a történelemnek. Bár tudjuk, hogy aki mondta, »másképpen értette«, mint ahogyan a sok értelmező véli. És Nietzsche is hirdette, hogy Isten halott. De persze, aztán őt is félremagyarázták a követői is. Mert Nietzsche attól az óriási árnyéktól búcsúzott, akit az égre növesztettek. Ő úgy tartotta: az Isten az emberben vagy. Ám ennek az emberben lakozó Istennek is roppant nehéz »elkapni a lábát«. Nehéz megfogni nemcsak a közgondolkodásban, hanem a művészetben is. Nincs tehát más lehetőség, mint a filozófiát úgy föloldani és sűríteni, hogy az akármily tömény, mindnyájunk számára iható legyen. És épp ez a varázsital: a vers. Nem élhetünk nélküle.”

Tiszta beszéd! Csak pontosan kell érteni! Egyfelől tehát a felszín. A folyamatos „lőzáporral”, az égre növesztett istenséggel szemben kifejlesztett önkéntelen védelmi mechanizmus: a „melléküzemágban” végzett produkciók, a pofázás, a bűvészkedés. Másfelől a kevesek számára megismerhető mélység. A művészi tökélyre fejlesztett védekezés életben és költészetben egyaránt: az „álcázott részvét” és a „rejtett szeretet” vállalása, az erős kézfogás és a tiszta tekintet dicsérete, az emberben lakozó istenség hite, a „látva ne lássanak” filozófiája, ami mind-mind egyedül és kizárólagosan a versben ölthet maradéktalanul testet.

Néhány hónappal a halála előtt Gyurkovics Tibor felszínnek és mélységnek, külső és belső valóságosságnak ezt a kettősségét két rövid versben, mintegy a maga számára is összegzi. A 2008 májusában készült verseket Haraszti Zsuzsának, a költő egyik leghűségesebb segítőtársának a jóvoltából adjuk közre. Íme:

UTÓLAG

Isten Isten – hogy írjak mindenre
 mintha az életnek értelme ő lenne
 oka is célja is sava is borsza is
 baja is öröme szíve és köldöke
 akármilyen történik ne figyelj majd ő meg-
 magyaráz mindent az egész csak előleg.

FÚ A SZÉL

A mérhetetlen Isten partszegélyén
mikor még látszottak az angyalok
oly magányosan álltam mint a szálfa
anyámat vártam éjnek idején
azt akartam hogy ne hagyjanak békén
a bensőmben izgága állatok
lenyugvó madarak bojtorján-papok
üssenek rajtam míg fogam vacog
a szörnyű szélben meg nem hajolok.

Nekrológok, önvallomások és főként a művek mind-mind arra intenek, hogy mind sürgetőbb és időszerűbb a Gyurkovics Tiborról és munkásságáról korábban alkotott kép árnyalása, felülvizsgálata vagy éppen átértékelése. A kortársi visszaemlékezések és a személyes tapasztalások által megerősített további legendagyártást minél előbb fel kell váltania a kor tudományos színvonalán álló, szigorúan szakmai szempontokat érvényesítő megközelítésnek annak érdekében, hogy a költő élete és munkássága végre valóban az őt méltán megillető elemzésben és elismerésben részesülhessen.

Azt visszaadni betűkkel nem lehet, ahogy Gyurkovics Tibor telefon-üzenetrögzítőjén élete utolsó sok évében hetyke imperativusban az őt keresőre nyájasan odareccsent... Idézik ezt is többször a most rá emlékezők. Felidéznek mást is most barátai, társai úgy, hogy keletkezik a következő oldalakon nem egy helyütt ismétlődés. Tudatosan benne hagytuk mindezt összeállításunkban – a Fénykör rovatban, amelynek élén ott állhatna az a kérdés, amelyet kinek-kinek föltettünk, s amely az egész szám meglehetősen szokatlan címe lett: Gyurkovics? Tibor. Hogy ki osztotta meg ilyen-olyan formában gondolatait olvasóinkkal, nos, ez szinte egyes egyedül rajtam múlt, aki felkértem rendre erre többeket, közben e többektől sügást kaptam, hogy ki nem felejtsem ám ...t. S meginvitáltam másokat, akik itteni szereplése feltehetőleg nem lett volna magától értetődő. S kimaradtak sokan-sokan – meg nem szólítottak –, tőlük elnézést kérek: odafigyelésemből nem futotta, aztán már hely se jutott. Szerkesztési gyakorlatunktól eltérően – ugyancsak vállaltan – néhány korábban másutt már közölt írás vagy ilyennek (olykor átdolgozott) részlete is belekerült a válogatásba.

Folyóiratunk szerkesztősége – a Budai Várban. Gyurkovics Tibor ugyanitt – díszpolgár. A kerület polgármestere 2010 végén támogatólag mellénk állt – köszönjük –, hogy e főhajtást Gyurkovics Tibor előtt megtegyük. Az idén lenne nyolcvanéves. Tudjuk: decemberben. Formát kellett bontanunk – idei első számunk lett az „övé”. Emlékéé.

Szondi György

A négyesfogat¹

(Részletek Bíró Gergely interjújából)

„Ahova estél, ott maradsz. / A mindenségből ezt az egyet, / ezt az egyetlen helyet, / de ezt azután megszerezted” – írta annak idején Pilinszky János, és én is így gondolom. A legmeghatározóbb élmény a család. Ehhez képest a szerelmek, a családalapítás, a saját gyermekek is háttérbe szorulnak.

A négyesfogat mi voltunk: a szüleim, Riki bátyám és én. Anyám nevezett így bennünket. Volt benne valami egészen eleven, ősi sóska-természet, valódi, klorofillal telt természet. Örületes indulatok, legyőzhetetlen akaratosság és szeretet jellemezte őt, elsősorban félénk. Ő „szerette, szerelte össze” a quadrigát. Tőle örököltem a lényegét: a löketet, az erőt, a kitartást, a hosszútávfutást, a végtelen kapaszkodást akár a semmibe is.

Apja, a porosz Riedel Ferenc Sziléziából vándorolt be mezítláb, és itt, Magyarországon

egy-két évtized alatt milliomos lett. Észrevette, hogy a kávéházakban már hajnali négykor-ötökor elkezdődik az élet, s oda friss tej kell. Megvette a Budapest környéki milimárikától a friss tejet, amit öreg tejhamisítóként felvizezett és öt órára minden ismertebb budapesti kávéházba kiszállított. Az Óriás utcában működött a tejüzeme, nagy muraközi lovak szállították a kannákat. Imádni való, örületes energiájú és erejű ember volt, akit csak a szüleim elbeszéléseiből ismertem: ha beszorított a könyökhajlatába egy frottírtörülközőt, azt ketten sem tudták onnan kihúzni. Birkózott, vadászott, élte a maga dús, vérbő életét. Ez az energia, vagy legalábbis a kitartás valamilyen módon átszarmazhatott belém, máskülönben nem bírtam volna ki a Kádár-rendszert mint író. Zugban lenni, félreállítva lenni, kívül állni, és mégis élni, túlélni, és versesköteteket, regényeket írni, színházat csinálni, ehhez kellett energia. Amikor nagyapám első felesége, akivel a tejüzemet elindította, meghalt, nagyapám hozatott a poroszországi Boroszlóából egy unokahúgot, és ő lett a nagyanyám. A két házasságból született hét gyermekben volt valami „degeneré”: Trudi öngyilkos lett, Margit néném vak volt, Lujzát tizenöt éves korában megszöktette egy szűcsmester, Árpí pedig zseniális bolondocská volt, aki a Gyógypedagógiai Intézetben éledgél. Aznap, amikor bejöttek az oroszok, ő kifutott, s hiába kiabáltak utána: – Sztoj, sztoj, megálljon! –, nem állt meg, úgyhogy agyonlőtték. Vagy említhetem Feri

¹ Magyar Napló, 2006, november: „Valójában a víznek...”

nagybátyámat is, aki állítólag kerékpárral halálra gázolt egy embert Szentpé-
tervárott. A közvetlen rokonság ilyen szeretni való bolondokból állt. Ez tehát
az anyai család. Az ember életét a tudatalattija határozza meg, sokkal inkább,
mint a tudata. Az, amit tudatalattinak vagy altudatnak mondunk, adja az alko-
tások ható- és feszítőerejét. Azt hiszem, ezt nagymértékben anyám vonalán
örököltem. Anyám volt nagyapám imádott, legfőbb gyermeke. Nagyapám csak
félíg tudott magyarul, és kérdezte: – Ghizi, te pholdog vagy ezzel a tyakohnok-
kal? – Ez volt az apám, aki jogot végzett, tisztességes ember volt. Egy char-
meur, egy vivőr: jóképű, elegáns, rendkívüli színészi és retorikai képességgel
megáldott ember, mely utóbbiakat szintén valamennyire örököltem, így kerül-
tem a színházi vonalra is.

Apai családomat messzebbre tudom visszavezetni. Egy 1668-as okmány
Gyurkovich András felmenőm „nem-nemesi állapotából” „valóságos és kétség-
telen nemesi sorba” való felvételéről szól. Később Krúdy Gyula említi Gyurko-
vics Ferencet, aki Martinovicséknak szállította a francia forradalom kiskátéját.
Családi hősünk pedig Gyurkovics Máté honvédtiszt, a dédnagyapám, aki Pető-
fivel, Rottenbillerrel és a többiekkel aláírta a tizenkét pontot.

Apámnak különleges sors adatott: az első világháború után a Keresztény
Községi Párt tagja lett. Ők hozták létre vidéken a Hangya Hálózatot, amelynek
lényege az volt, hogy minden településen legyen egy Hangya Szövetkezeti Bolt,
ahol ezekben a nehéz, „felszabdalt” időkben minden beszerezhető a vidéken
élők számára, másfelől ellensúlyozni kívánták a szatócskodást. Ekkor 1920-at
írunk. Ez egy nagyon tisztességes vállalkozás volt, amelynek központjában
apám cégvezető lett, ahol megismerte az élelmiszergyártást és a szállítma-
nyozást. 1937-ben a Székesfővárosi Községi Kenyérgyár igazgatója lett, amely
hadiüzemmé vált az idők folyamán, ott vészeltük át az ostromot. Ezért a pozí-
cióért apám igencsak megbűnhődött, mert akkoriban a kenyérgyári igazgató
óriási rangnak számított, ráadásul a gyár a Horthy-rendszer egyik fő állomása
volt. Ezért vitték el apámat Oroszországba, így került háromévi fogságba, de
szerencsére hazajött.

A bátyám szintén imádni való ember volt, tele anyámtól és apámtól örökölt
energiával, derűvel, életkedvvel, optimizmussal – mindez belőlem hiányzik –,
és rögtön megszerettette magát, ahol megjelent. A lányaim is úgy emlékeznek
vissza rá, mint egy napfényre. Szegénykém, elment már. A sok megpróbáltatás
során a Ludovika Akadémián tanult, és mindig ellenkezett mindenkivel, apánk-
kal is, a társadalommal is. Rákosfalván éltünk, ahol rettentő nagy ivászatok
folytak, mi több, kardcsörgetés és cigányzene és „Akácos út, ha végigmegyek
rajtad én”. Egy félíg „dzsentroid”, félíg úri világban nevelkedtünk, amiért '45
után mindannyiunknak bűnhődnie kellett. Riki részt vett az ostromban, meg-
sebesült, és Horthy-katonatiszti múltját mint bélyeget viselte. Hiába képezte át
magát lakatosmesternek, hiába szerették a munkatársak: ez a történelmi törés
benne soha nem múlt el. Ez volt a négyesfogat. [...]

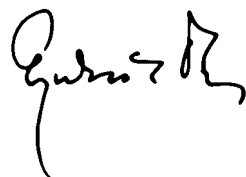
A származásom nagymértékben hátráltatta az indulásomat az ötvenes
években. Értelmiséginek számítottam, ezen belül nem liberális, hanem nem-
zeti értelmiséginek, amit akkor nem fogadtak el. Már a nevemmel is baj volt.
Herczeg Ferenc regénye, A Gyurkovics-lányok az osztályellenség emblémája

volt, én pedig ezen a néven írtam vagy szerettem volna írni. Apám állása sem vált előnyömre, az meg aztán különösen nem, hogy a piaristáknál jártam gimnáziumba. Anyám mint polgárasszony szerette volna, hogy orvos legyek, erre berúgtam – másfél literes, csatos üveges pálinkával bolyongtam az osztálytársammal –, és azt üvöltöttem: sose leszek orvos! Az Úr titokzatos segedelmével mégiscsak valami efféle lett belőlem. Nem vettek fel az orvosi egyetemre, mert ez állt a papíromon: Piarista Gimnázium. Semmi más indok. Állítólag kitűnően megfelelttem, de hely hiányában nem nyertem felvételt. Mindenféle egyetemre jelentkeztem: próbálkoztam a jogi karon, a színiakadémián, ott már le is fasisztáztak, végül nem vettek fel egyikre sem. Nem is baj, mert Isten jobban tudja, hogy mit tesz veled.

Ekkor nyáron elmentem Beszkárt éjszakai normásnak, hogy dolgozzam, de szorult helyzetbe kerültem. Muszáj volt egyetemre vagy főiskolára mennem, különben elvittek volna katonának. Az egyik osztálytársam nagybátyja, dr. Bárczy Gusztáv gyógypedagógus a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatója volt. Ide felvettek. Isten véletlene révén azokhoz az emberekhez kerültem, akikhez igazán vonzódtam, akiket igazán szerettem: a szerencsétlen emberekhez. Már a rákosfalvi proligyerekek között jobban éreztem magam, mint a saját miliőmben, mert azokban a gyerekekben valódi életet láttam. A főiskolán vakokkal foglalkoztunk, értelmi fogyatékosokkal, mozgássérültekkel, siketekkel. Közben Isten megint egy szempillantást vetett, és Isten szempillantása a véletlen: egy percre lehunyja a szemét, és akkor történnek meg mindig a nagy választások. Kozmutza Flóra, József Attila utolsó szerelme, Illyés Gyula felesége lett az egyik tanárom, aki segített abban, hogy a főiskola után az ELTE pszichológia szakára kerüljek, és így lettem pszichológus is. Mondták is az akkori barátaim, hogy: te, aki ellen-származású vagy, két diplomát szerezteél, mi pedig, akik jó parasztgyerekek vagyunk, egyet sem. A szakmám a lélektan lett, ami amúgy is nagyon érdekelt. Ezután tizenöt évig sérült emberek közt dolgoztam. Az egyetem után tanársegéd lettem a Gyógypedagógiai Főiskolán, ahol más tárgyak mellett pszichológiát, pedagógiát adtam elő. Aztán bekövetkezett a forradalom. Megint Isten nagy szempillantása. A forradalom, amely minden magyar ember életét meghatározta, megváltoztatta, így az enyémet is. Egyrészt valami olyan pillanata volt a nemzetnek, amely még egyszer minden ellentétet, acsarkodást legyőzve egybeállt, ami azóta sem ismétlődött meg. Ekkor a Gyógypedagógiai Főiskolán a Forradalmi Bizottság elnöke lettem, és mindent elkövettem azért, hogy az ottani esetleges túlkapásokat megfékezzem, viszont a forradalom kegyetlenül elbukott, úgyhogy fél évre rá engem is eltávolítottak a főiskoláról. Ezután gyógypedagógusként dolgoztam Kőbányán, ahol kis értelmi fogyatékosokat tanítottam, onnan pedig a dr. Schnell János által újrászervezett Központi Gyermek Ideggondozó Intézetbe kerültem mint pszichológus vezető. Két év múlva Kun Miklós, aki Radnóti Miklós egyik legbensőbb barátja volt, a lipótmezei Országos Ideg- és Elmegyógyintézet egyik női osztályának főorvosa, odavett magához klinikai pszichológusnak és gyógypedagógusnak. Itt hosszabb időt töltöttem, először a női zárt osztályon, aztán a férfi pavilonos osztályon. Az elmebetegségnek minden regiszterét megismerhettem. Ott is szerettem lenni. Úgy voltam a pszichotikusok között, mint az enyéim között. Kultúr- és sportterápiát próbáltam velük folytatni, moziba vittem őket, hogy ne szakadjanak el

teljesen az élettől, azonkívül differenciál diagnosztikát végeztem, vagyis az orvosi diagnózist pszichológiai eszközökkel igyekeztem finomítani.

Mikor először kezdtem dolgozni, megismertem és feleségül vettem Salzman Mária, aki négy gyönyörű gyermeket szült nekem, és ez az életem második fundamentuma. A négyesfogat itt újraképződött, és mint tizenhét unokával rendelkező pater familias ülhetnék itt, ha nem volnék sötét figura, hiszen ezt a családot felborogattam keresztül-kasul szerelmekkel, más nőkkel összekeveredve, úgyhogy botrányokon és óriási bajokon keresztül sikerült az életeteket, akiket szerettem, tönkretenni. Írtam egy könyvet *Apa csak 1 van* címmel, amely arról szól, hogy a gyermekeim után bizonyos mértékig nosztalgiát érzek, hogy miért nem lehettem gyermekeim apja úgy, mint más. Tizenkét évig együtt éltünk a gyerekekkel, de aztán mégiscsak egy árnyékapa lettem, mert hazajártam, próbáltam velük lenni, de mégsem velük éltem tovább, ami szinte kiküszöbölhetetlen nyomás az életemben, annak ellenére, hogy megpróbálkoztam a lehetetlennel: az einsteini filozófia és fizika szerint egyszerre két, usque három helyen lenni. Így karácsonyoztam, erről szól *Az utolsó karácsony* című novella is, hogy egyszerre három-négy családban kell a szent jóistennek és az ajándékozóknak lenned, és próbálad eljátszani a nagy ünnepet, közben pedig valahol elveszel útközben – ez azonban nagyon sokba került nekem lelkileg és a gyerekeknek is, ezért komoly büntudatom van. Ám olyan öreg vagyok már, hogy a büntudattal nem tehetek mást, mint felajánlom az Úristennek.

Kezében tartja lapunkat, Kedves Olvasó – hadd higgyük, hogy „nyert ügyünk van” így, mert törekvéseinket megítélheti, s határozhat arra, hogy adójának egy százalékát alapítványunknak ajánlja föl.

Ezt megteheti, ha kedvezményezettként

a **Cédrus Művészeti Alapítványt**

nevezi meg, adószámunk pedig:

18110661-2-41.

Köszönjük.

Gyurkovics Tibor

Bertalan Albert (1899–1957)

Akt metafizikus fényekkel (1920)

Nem akarok anyámhoz visszatérni
 úgyszólván megőrjít állandó hiánya
 ahogy megadva látom és kitárva
 hogy belekaroljon mint valami férfi
 nem akarok anyámhoz visszatérni

A lényé mélye nyelt el mint a bálna
 érzem ma is sodor belé a hullám
 s én tehetetlenül pörögve hullán
 alátűnök az óriási szájba
 a lényé mélye nyelt el mint a bálna

hogy beborít örökös szőkesége
 amiből nem tudok kikandikálni
 mélyebbre csak a szőkeségbe szállni
 nem is fogom fel teste test-e képe
 úgy beborít örökös szőkesége

nem is tudom valaha véget ér-e
 teremtő comb anyám teremtő combja
 mi hiányomat mindig magába vonja
 ugyanakkor a földre száll le végre
 nem is tudom valaha véget ér-e?

miközben megszülni ő veszejt el engem
 világos hamva visszanyel magába
 fénylő testű hatalmas ívű bálna
 helyette hogy mást nem lehet szeretnem
 miközben megszülni ő veszejt el engem.

hogy nem lehet már soha visszatérni
 a kápráztató és megszült világba
 guggolhatok előtte mint az árva
 s beléje bukva vágyva mint a férfi
 ahonnan nem lehet már visszatérni.

Csüirdöngölő

Eltörtek a sorok
mint a gondolatok
szétrepedt a teknő
pedig vájtam nagyot
itt állok keresztbe
béna vagyok, balog.

Almásrétéis ízét
már ki fűszerezi
ha ered a csikó
ki iramlik neki,
jószágnak, alomnak
szegfűt ki szerezi?

Ki jó fönn az égben
he lesújt a villám?
Ki hozza az esőt
ha magam nem bírnám?
Gonosz emberekhez
ki a váltig hitvány?

Ki tartja haragját
sokáig eszében
ki kever el szókat
színes beszédjében
ki mártja a nyelvét
csókba, hogyha én nem?

Ki játszik a hallal
víz alatt fogócskát,
ki cserél el szívet
és kap érte ócskát,
a folyó habjait
ugyan kik fodrozzák?

Kik temetik be a
feketeség sírját?
Futó nyulak szívét
vajh kik bátorítják,
cselvetők lépteit
el kik kanyarítják?

Ki áll ki az útra
mint a fakereszt is?
Ki hoz vissza csibét
mit a héja elvisz?
Ki színez virágot
reggeltől napestig?

A Hold sugaránál
ki fon a lányoknak
aranyhajat imígy
hol macskák nyávognak
és ha kell kalácskát
a szemes raboknak?

Varjú mögött csóka
kedvét kik gyanítják,
kik lesznek a rendben
hősök és borisszák,
kicsinyét elvinni
másnak, ej, kik tiltják?

Mi lesz a virággal,
hogyha egyszer elnyílt?
Öregedő leányt
a táncba ki perdít?
Ki visz át a folyón
ötért? A keservit!

A madárka röptét
ki tartja az égen?
Ki simítja el a
fű haját a réten?
Ki szedi a makkot?
Talán az Úristen?

Mi történt?

Mi történt édes Istenem
 húsz év alatt a Széheren?
 Csak ültem mint egy rongy a kertben
 az olajfa alatt veszetten
 és megszámloltam a bogyót
 mielőtt mindennek vége volt?
 Jószerén mi volt az a minden?
 Megáll a vér az ereimben
 ha megtudom hogy nem tudom
 mi történt a Széher úton?
 Láttam az égen egy-két
 Afrikába induló fecskét
 a villanydróton üldögéltek
 mintha csak arról fecsegnének
 hogy lesznek akik visszatérnek
 és olyan is lesz aki nem
 Mi történt édes Istenem?

A kuglikertben megpörögve
 a kuglibábokat ledöntve
 suhintottam néha kilencet
 s cukrot vettem a gyerekeknek
 akik zegzugában a kertnek
 mint a fabábuk ottrekedtek?
 vagy csak én emlékezem így
 kibontották a szárnyaik
 és útrakeltek mint a fecskék
 várta őket a végtelenség
 és létrehoztak kislefcskéket
 ki érti meg ezt az egészet?
 A szürke néni aki leste
 hogy hazaérnek-e minden este
 vagy egyszer végleg elmaradok
 mielőtt lehúzza a rolót?
 ó Istenem a Széheren
 nem jutott eszembe semmi sem
 a kismanzárdban mit csináltam
 csak a díványon üldögéltem
 mielőtt véget értem?
 Vagy fölkapaszzkodtam a ferde
 ablakpárkányra hogy körbe-körbe
 az erdő sűrűjére nézzek
 s a fákból valamit megértsek?

Mit csináltam? az asztal előtt ültem
a papíroktól megbűvölten
hogy mindjüket tele kell írnom
ha egyáltalán még kibírom
de mit bírok ki mit bírok ki
ott volt a lábamon a zokni
a feszes ing a testemen
mit bírok ki Istenem?
A kerítés mellett a rózsát
a lassú örökkévalóság
elfoszlását de nem tudom
mi történt a Széher úton?
A szemüvegemet – volt már –?
letettem hogy az oltár
a tükörben összetöröten
feküdt szétszórva körben
de milyen oltár nem is volt már
az arcvonásaimban oltár
zengett még akkor a mise
a fejemben? nem volt semmi se?
se pap se hit se jézusisten
meghűl a vér az ereimben
ha arra jutok hogy negyven éve
megszűnt az Isten menedéke?
Milyen menedék? sose voltam
már ötven éve sem templomban
a Széher út annyira lejtett
hogy lassan mindent elfelejtek
mire leérek ahogy akkor
a legutolsó alkonyatkor
mikor mentőkocsiba be-
kerültem fél kilenc fele
de ott is előbb tanakodtak
mikor az intenzívbe toltak
hogy szív-e epe gyomor-e
ha meghalok majd amibe?

De addig! Közel negyven éve
 mit csináltam és véget ér-e
 – mi is? – a kertkapuban álltam
 anyám halálhírére vártam
 negyvenöt évig gyerekek
 ilyen hülye nem lehetek!
 Hogy jött a Cas is imbolyogva
 orvos létére és azt mondta
 megállt a tüdőkapuban
 egy kis vérrög az anyuban...
 Ennyi volt? Akkor árva lettem
 a Széher úton Budapesten
 Szeptember hetedike volt
 Pergő levelek Ennyi volt.

Köpeny

Lazíts ha tudsz Lazíts ha nem birod
 magadra venni saját súlyodat
 mint nagy köpenyt ami a földre nyom
 királyi terhed így magától oszlik
 Nem baj fiam
 vannak kik még a súlyt
 mit ország rak reájuk – viselik
 vállukba mélyedt borzalmas köpenyt
 mi mint a pókka földre rántaná
 néhányukat a velejükbe csontjuk
 mélyébe vájja országterhüket
 beeszi magát testük lelkibe
 hol nemes szívet bántanak a pántok
 Nem baj fiam
 még vannak kik a terhet
 mint tüzes testet borító palástot
 Trianont a bőrükön viselik
 égő csuháját le nem rántva onnan
 minden áldott nap befalazva önnön
 sóval varas sebeik recsegő
 ördögkemény felületére vonják
 hogy ne lássák rokoni népeink
 mint vérzik el belülről Magyarország

Nem baj fiam
vannak kik összezárt
buldogfogak porával elegyített
chetetlen keserves ételük
nyelik melyben a zöld beléndek
mit belefőztek a szomszédi népek
úszik mint Magyarország címere
hogy megdöglük bele
de régi technikával úgy csinálja
mintha még nem jött volna el halála

Még él fiam
kis zeg-zugokba rejtve mint a néptanító
suttogja el
hogy sose adja fel
Hogy míg a sír rá nem lehel
ő sose adja fel
még ha a földön nincs számára hely
ő sose adja fel
ha mindig túrni és remélni kell
ő sose adja fel
ha beborítja vállát a lepel
ő sose adja fel
ha fene földbe rántja a teher
ő sose adja fel
a nemzetét eszméletét
ő sose adja fel
érted fiam?
Ő sose adja fel.

Fénykör

Baán Tibor

Könyvjelző

– Gyurkovics Tibor emlékének –

Hova tűntek a boldogok,
A halhatatlan szépek?
Szél fúj, de mintha föld alól.
Biciklicsengő csönget.

Csönget, de lám, a levegő
A hangokat felissza
És nem jut el a házakig
A biciklin vitt nóta.

A tér: a merev pusztaság,
Mint évszaktalan álom
Árnyékot vet, kizöldül
És nem tudja, hogy látom.

Folytatás

*„Fénykép az agyban – aztán meghalunk”
Gyurkovics Tibor*

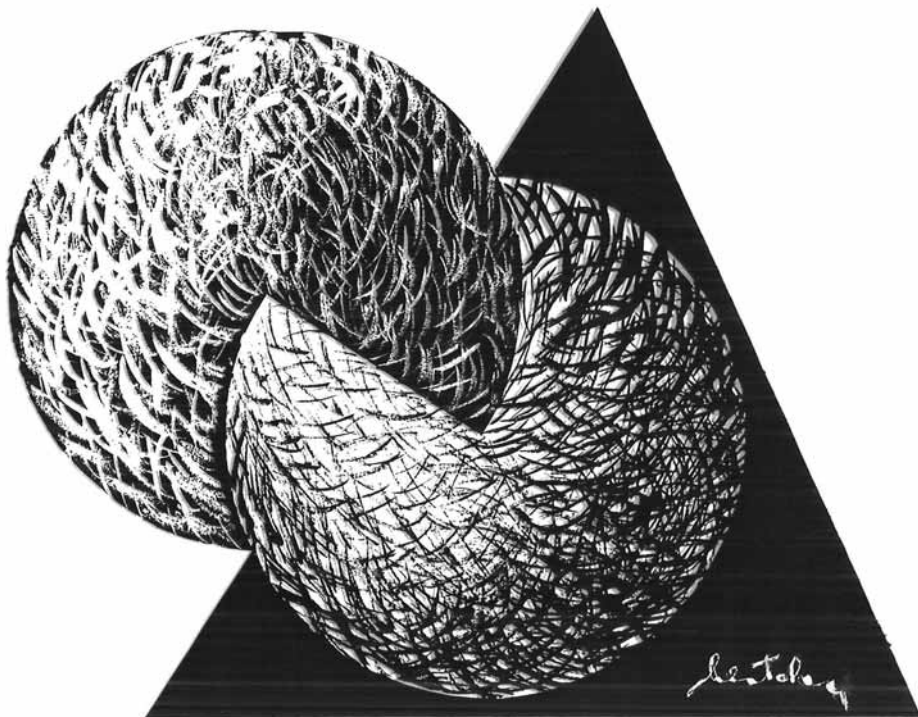
Kívántam, hogy a diadal
kiszíneze az arcát,
felgyűjtsa emlékeit,
mint fából épült pajtát.

Hogy kihegyezze magát végre
és elszántan előre,
mint aki tudja, merre van
a vesztes csata vége.

A holdsütés: a csiganyál
a téren összevissza
keresgéli a folytatást
és nyikorog a hinta.

Kívántam: fejtse meg magát
s mint bélyeget ragassza
arcát a gyászkeretes
tegnap borítékaira.

De mit tehet tehetetlen
a kéz – a kezek körme,
ha a porond, mint szörnyeteg
bezárja örök körbe?!

Bertalan Tivadar

Baj

A BAJ szó jelentésének nincs ellenpárja, mint például a rossznak a jó, a csúnyának a szép, az árnyéknak a fény, és így tovább; sok példát lehetne említeni.

A BAJ szó egyedül van, még ha más értelemben tudjuk is, hogy „a baj nem jár egyedül”, ám ez csupán szaporaságára utal. Legyen bár több baj, a BAJ szó egyenként jár egyedül, egyszerűen ellenkező jelentésű szó nélkül árválkodik, még ha a NEM BAJjal kifejezhetjük is valamiféle ellentétét. Ez valójában nem ellentét, csupán egy helyzet megjelölése. A NEM BAJ vagy NINCS BAJ nem ellentétpárja a BAJnak, mert először is: két szó, másodsor: bizonyos leegyszerűsített, kényszeres körülírás. A BAJ szót a SZERENCSE szóval sem helyettesíthetjük, ez igazán erőltetett lenne, mert ha NINCS BAJ, attól még nincs szerencse, így csupán a helyzet regisztrálását jelenti.

A BAJ így árva magában is mindenkit fenyeget, alattomos, nem tudni, honnan bukkan elő, ha ellentétpárja volna, talán vigasztalódhatnánk. Ha ellentétes jelentésű szavunk nincs is, egy „vigaszunk” azért van: minden BAJnál van egy még nagyobb BAJ.

Egy ilyen MÉG NAGYOBB BAJ, hogy Gyurkovics Tibor mindannyiunkat élet-játékra ösztönző alakja nincs már közöttünk.

Bíró József

ŐK ... AZOK

(- Gyurkovics Tibor emlékére -)

... így vagyunk hát ...
j ó z a n o d n i
 ... szavaink *dőlnek* ...
 : *k o c s m a p u l t h o z*

... c s u p á n ...
 a *mese* marad - (*t*) -
 ... nincs megváltás ...
 : *választásunk* s e m

... v a n n a k ...
 - (!) - ... vannak sokan ... ,kik
 ... *hormon-kapszulákkal bátorítják* ...
 : *tíkos* ... *t á b o r o k b a n*

... *D Í S Z P I N T Y E K E T* ...
 röfögni hallottál - e már - (?) -
 ... ha ... igen ... : nos ...
 : *Ő K* ... : *A Z O K* - (!) -

... *Ő K* ... *A Z O K* - (!) - ...
 : vásárok - ... - *b ú c s ú k*
 ... körmenetek forгатagában ...
 e l v e g y ü l n e k

... *h i t v á n y* ...
 hamis - ... - portékáikat
 ... *SZENT* - *kegytárgyakként* ...
 - , arcodba bűzt lihegnek , -

... *c s e k é l y* , -
 taposókádba ... csorgatják ... véreDET
 ... EZ AZ ... **N É K I K** ... - (!) - ...
 : **EZ AZ IGAZI** ... **N Á S Z** !

... mese - (?) - ...
s e m m i n k sincs
 ... *v á l a s z t á s u n k* ...
 : s e m - (!) -

... így vagyunk hát ...
j ó z a n o d n i
 ... szavaink *dőlnek* ...
 : *k o c s m a p u l t h o z*

Borbély László

...találkozni fogunk még, Jezovics

Amikor 1968 karácsonyán megszülettem, Gyurkovics Tibornak már több verseskötete (*Grafit, Kenyértörés, Emberfia*) kapható volt a könyvesboltokban. Akkoriban szánta el magát végképp arra, hogy elhagyja a pszichológusi hivatását és kizárólag az írásból éljen. Évtizedek kellettek ahhoz, hogy tehetségével és szívós kitartásával feltornázza magát a parnasszus csúcsára. Ma is ott foglal helyet. Akkor is, ha Aczél György kései szellemi örökösei – Gyurkovics valószínűleg „hisztero-liberálisoknak” nevezné őket – nem akarnak tudomást venni róla.

Harmincéves múltam, amikor személyesen megismertem. Lényével megérintett, nyitottabbá tett. Ráébredtettem az ember mivoltának lényegére, hogy önazonosság nélkül nem-hogy írni, de még élni sem szabad. Az atyai – de nem atyáskodó! – jó barátság lassan átalakult: elfogadott szellemi társként, megkedvelt, megszeretett. Ezt így soha ki nem mondta volna, de a hangja rezgéséből és gesztusaiból sokszor kiéreződött. Idővel úgy tudtam tekinteni rá, mint „szellemi apámra”, különösen így van ez a halála óta, mióta csak a legbensőbb intuitív ösvényeken találkozom vele. Arra nem vállalkozhatom, hogy páratlan ívű irodalmi pályáját értékeljem, az ilyesféle visszatekintés ugyan is nem engedi meg az elfogultságot. Személyes emlékeim között válogatva kívánom megidézni Gyurkovics Tibort. Jezovicsot. Szeretném megszólítani őt

valahol odafenn a „Mennyei Mandzsúriában”, ahol hitem szerint ugyanúgy megvan minden, mint idelent, de tisztultan, kifényesedve és megváltottan.

Tiborral életemben először a Magyar Művészeti Akadémia dísztermében találkoztam, ahol az egyik kötetét mutatták be. A könyvbemutatóra azért mentem el, mert az Írószövetségben Szalay Károlytól, a Lyukasóra című irodalmi lap akkori főszerkesztőjétől megtudtam, hogy Gyurkovics Tibor kezdeményezésére fiatalítani akarnak. Az első találkozás viharos gyorsasággal zajlott le: a költő egy szempillantás alatt tetőtől talpig végigmért, majd teátrális mozdulattal intett, hogy rendben van.

Szerettem volna mondani még néhány mondatot, de erre nem jutott idő. Faképnél hagyott és máris ráförmedt az ovális asztalnál ülő monográfusára, D. Nagy Imrére, akinek az volt a szerepe, hogy beszélgesen vele. Imre alaposan felkészült, Tibor pedig szemöldökét összeráncolva, néha morcos, máskor unott arckifejezéssel, időnként egy-egy sürgető kézmozdulattal tűrte, hogy kérdezze őt. Akkor még nem tudhattam, hogy ez csupán szerep, ilyenkor tör felszínre Gyurkovics lelkéből a lírai alakmás, Jezovics. Azután felállt és beszélni kezdett. Hangsúlyozta, hogy „azért lett költő, mert embernek nem vált be”. Nem is válaszok voltak ezek, hanem kis eszék, melyeknek nemcsak a tartalma ragadott meg, hanem az is, ahogyan előadta mondanivalóját, ritka zseniali-

tással és ráérzéssel fűzte egymásba a képeket és a gondolatokat.

Akkoriban a hírlapírás keretei közül kinőve, vagyis inkább kiszakadva, különböző témák között ingázva, félig-meddig állás nélkül, lebegve, éppen a helyemet kerestem. Azzal nagyon is tisztában voltam, hogy mivel nem akarok foglalkozni. Az azonban még kialakulófélben volt, hogy valójában miről is írjak az elkövetkezendő napokban, hónapokban, években. Azon a délutánon ráébredtem arra, hogy „meg kell tanulnom gyurkovicsul”, ha igazán író akarok lenni. Őszinte emberi hitvallásával, letisztult mondataival, lényeglátásával megérintett bennem valamit, ami már ébredezett, csak egyedül nem tudtam elkezdni kibontani, kellett néhány jókora ütés, hogy a burok kellőképpen megrepedjen. Felhangosította a benső hangomat, mely azóta – reményeim szerint – egyre tisztul.

Kapcsolatunk akkortájt kezdett elmélyülni, amikor a Madách Színházban felújították a *Nagyvizit* című darabját. Mindegyik előadást megnézte, az egyikre elvitt magával. Emlékszem, az első felvonás után meg se várta, hogy világos legyen a nézőtéren. Csontos, csúnya, görbe ujjjaival megmarkolta az alkaromat – nincs még egy költő, akinek ilyen erős a szorítása –, annyira türelmetlen volt, szinte magával rántott a folyosóra. Mint egy kis traktor, úgy tolt maga előtt az öltözőbe. A fején volt széles karimájú szalmakalapja is. Elkezdte a rögtönzött Gyurkovics-monológot:

– Hallottad, hogy tapsolnak?... Csak várd meg, hogy mi lesz itt a végén!... A bemutatón tomboltak... És nemcsak az öregek, akik annak idején látták Bilicsi Tivadarral, Tábori Nórával, Koncz Gabival és a többiekkel... Érted, Lacikám? Dehogyan érted. Nem

értetek semmit, de ez nem a ti hibátok, rossz korban születtetek. Nem vagytok eléggé elnyomva, azért nem irtok ilyeneket. Látod, ezért jó a diktatúra, mert ilyesmiket hoz felszínre az emberből. Aczél György el is követett mindent, hogy megfúrja a darabot. Azt hitte, azért emlegetik a színészek folyton, hogy nehéz a helyzet Baranyában, mert ő ott volt első titkár. Nem engedte, hogy előadjuk Firenzében a nemzetközi színházfesztiválon.

Lendületből rontott be az öltözőbe, megint rángatott, direkt csinálta, hogy ne legyen természetes a mosolyom, a bemutatásomra nem pazarolt sok időt:

– Gyerekek! Ez a fiú velem van, nekem dolgozik, ír a lapnak. Beszéljetelek veled, ha akartok, egyébként nem muszáj.

Akkor eszembe sem jutott, hogy ez a néhány perces közjáték mennyire mélyen befolyásolja majd hivatásomat. „A véletlen Isten szempillantása”, ahogyan azt Tibor gyönyörűen és találóan megfogalmazta egyik könyvében. Az örökkévaló egy szempillantás alatt átszervezi, átalakítja teremtésének sorsát azzal, hogy bizonyos embereket összehoz, társként a másik mellé rendel, másokat pedig eltávolít a többiektől, s ezzel lényegében az egész teremtés módosul. Mi persze, utólag nagyképűen hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy véletlen volt. Holott rajtunk keresztül nyilvánult meg az Isten által kigondolt drámai fordulat, mely egész további életünket megváltoztatta.

Mint az hónapokkal később kiderült, Isten szempillantása számomra azt jelentette, hogy a *Nagyvizit* szereplői közül több színművésztől – Koncz Gáborról, Dózsa Lászlóról és Reviczky Gáborról – portrékönyvet fogok írni hamarosan. Velük lenni

egy-egy órát nekem többet jelentett, mint akárhány év bármelyik főiskolán. A színészekkel is barátságot kötöttem. Ehhez valóban kellett Isten szempillantása, mely azokban a percekben Tibor révén nyilvánult meg.

Néha tanúja lehettem annak, hogyan telefonálgatnak egymásnak Hernádival. Olyanok voltak, mint két gyerek, túl a hetvenen. Gyula mindig úgy kezdte, hogy „ma meghalunk, Tibor”. Egymásba kapaszkodva rettegtek az elmúlástól. Játszottak a másikkal, de legfőképpen önmagukkal, hogy könnyebben viseljék el az élet nagy drámáit. Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső tréfálkozott így egymással valaha. Gyula és Tibor játékossága azonban különbözött a legendás elődökétől. Merészebb, kegyetlenebb, valóságosabb volt. Hemzsegett a kérdőjelektől. Félig megválaszolt kérdésekből, csökönyös tagadásokból építkezett. Gyula mindig Tibor szemére hányta azt, hogy barátját lenyűgözi Jézus Krisztus alakja. Gyurkovics szerint azonban ez csak ürügy volt, és Hernádi így akarta leplezni az Isten utáni vágyát.

2005 nyarán, amikor Gyula már a kórházban feküdt, Gyurkovics telefonált, hogy beszélni szeretne velem a barátságukról. Egész délelőtt ültünk a konyhájukban. Ez már nem beszélgetés volt, hanem beavatás két ember barátságának útvesztőibe, pokolköreibé és mennyei tartományaiba.

Tibor utoljára pálinkával kínált meg: – Te is költő akarsz lenni, mint minden eleven író, csak nem vallod be. Látok az arcodon egy kis szorongást, de ha icipicit iszol, akkor az is

elmúlik. Nagyon vigyázz, nem szabad túlzásba vinni! Még fel kell vigyelek magammal téged a hegytetőre, úgy, ahogyan Ábrahám tette Izsákkal.

Emlékeztettem arra, hogy Izsáknak végül az Isten megkegyelmezett, mire így folytatta: – Na jó, jó, most megint jössz a hülye közbeszólásaidal, mintha nem értenéd, hogy miről beszélek neked.

Levette a polcra új verseskötetét, a *Magyar extázist*, és beleírta: „Ifjú szívedben élek tovább.” (Rendszeresen megajándékozott életművenek egy-egy meghatározó könyvével.)

Ősszel bementem a kórházba, beszélni akkor már nem lehetett vele. A tekintetét még most is magamon érzem. Marasztalást olvastam ki belőle, de ugyanakkor azt is: hagyjam békén, nem akarja, hogy így lássam.

Egy nappal Tibor halála előtt mutattuk be két könyvem Reviczky Gábor közreműködésével Budapesten. Két nappal korábban adtam le egy recenziót az *Isten nem szerencsejátékos* című regényről. Írás közben állandóan megérintve éreztem magam, az alkarom zsibbadt, éppen úgy, mint amikor Tibor szorítja. A könyvbemutatón felolvastam néhány bekezdést „A Reviczky Gábor – lelki kalapban” című írásából, melyet előszóként közöltünk a színművészeiről szóló könyvben (*Egy önveszélyes ember*). Azokban a pillanatokban már valahol félúton lehetett a „Mennyei Mandzsúriába”. Talán Isten szempillantása volt az is, hogy így búcsúzzunk Tibortól. Azt mondják, minden búcsú egy találkozás kezdete. Hiszem és tudom, hogy találkozni fogunk még, Jezovics.

Botár Béla
Délre nézők

– veszprémi szoborpár Gy. T. nyomán –

Megtanították álldogálni őket
a léha kő és az álmatag utcák –
az élek esti, kockaszürke szutykát
szírom fedi. Nyom- s iránynál erősebb
ilyenkor vágyuk: lépni innen el,

mert úgy rémlik, míg egyre-másra győztek,
télel nyarat, majd telet a nyárral,
az idő kincsén osztozni közel
ütötte könyvét és húzta falát föl
az állam szikár gondolatával

szabad kezükre gúzsolva a munkát:
az ár ha törzset, álmokat alátör,
mohó sodrát higgassza a várfal –
s a jégtűz edzett bálványoknál durvább
szelet, e hiperbóreuszi vésőt,

kisiklatni nyakszirt ma sem átall,
egy-súly viseltén kettős délre nézők
palásthomályból, amit a remény szőtt:
szemük egét s gyepűn-koronán őr
talapzatuk nyűgét magukba zúzzák.

Ébert Tibor

Egy komédiás margójára

Franciaországban szerettem meg Gyurkovics Tibort. Bármilyen furcsán hangzik is. Kint éltem hosszabb ideig, tanulmányozhattam a színházat, kapcsolatba kerültem rendezőkkel, dramaturgokkal (bár ezt a fogalmat ők nem szeretik, nem is nagyon használják), találkoztam szakemberekkel, színészekkel – R. Planchonnal, P. Chereau-val, M. Maréchallal, Cl. P. Chavanonnal, M. Bataillonnal. Tanultam tőlük. Érdeklődésemet elsősorban a színház kötötte le. A színház belső, enigmatikus élete, struktúrája. Mellesleg be is mutatták Párizsban, Lyonban, Grenoble-ban, Avignonban két darabomat, *A lépcsőket* (Les Escalier) és a *Kamarazenét* (Musique de chambre). Mindkettőnek jó volt a visszhangja, a kritikák elismerték értéküket, nem buktam meg mint ismeretlen magyar szerző, és ez mindenképpen pozitívum a színház egyik hazájában. Mindez régen, még a vasfüggöny korszakában történt, 1978-ban, ami nekem kurázsit jelentett. És kértek még tőlem újabb színpadi műveket. No de nem erről akarok írni, hanem Gyurkovics Tiborról, akit annak idején személyesen nem is ismertem, nem volt kapcsolatunk. Talán nem is tudtunk egymásról.

Tehát: a francia színház, színházi élet, a színház fogalma, jelentéstartalma, jelentősége... A mediterrán kultúra egyik öröksége, kontinuitása, fontossága, a franciák valahogy vele, a színházzal élnek, hétköznapi életük része, organikus korrelatív kapcsolatuk. A Theatre. A színház ott egészen más, mint nálunk, valahogy minden másképp van. A francia nagyon szereti a theatre-t, érti, színházi kultúremler, igényes, szigorú kritikus, és még a legegyszerűbb, primitívebb franciában is mozdul a színház, fontossága, szükségessége, benne másolata; az is egy nagy színház – tud lenni –, a közösség, a társadalom, a család, a város, az utca, a szomszédok... Többször éreztem azt ottlétemkor, hogy egy nagy színházban vagyok, élek, nézőként, részecskeként az utcán, a városban. Mindez beidegződés... A színházban érvényesül a rész és az egész filozófiája, tényszerűsége. A kollektíva és az egyén testvériesülése, determináltsága. És felfedezésemben átalakult, átalakítottam akarva-akaratlanul jelenlétem. Így lett bennem is életforma a színház, munka és hétköznapiak forгатagában. Színház az egész világ. Játszottam a színházat s színházban. Velük, magammal...

Történt egyszer a lyoni-villeurbanne-i T. N. P.-ben (Theatre National Populaire), hogy egy Roger Planchon-darab (*La langue au chat – A macska nyelve*) befejezése után mindenki a helyén maradt. A színpadi játékot különben Planchon írta és rendezte, és ő játszotta főszereplőként. Tehát ő volt – ahogy mondták – a színház. A mindenható. A színházi fő-ceremóniamester. Mindenki, az egész közönség a helyén maradt ülve, állva, és várta a postszínházi előadást, a folytatást. Nem értettem az egészet, először menni akartam, de szinte lehurrogtak, szinte visszanyomtak a helyemre. Szenvedélyesen. A művészek, a rendező-szerző (maga Roger Planchon), a világosító, a jelmeztervező, a produkció közreműködői mind kijöttek a színre, leültek a szélére... És elkezdődött a kommunikálás, beszélgetés az előadásról, a művészekről: postspectacle.

Beszélgettek a darabról, az előadásról, analizálták, boncolgatták a mű mondanivalóját, filozófiáját, hitelességét, korszerűségét, aktualitását, politikumát... Mindenki hozzászólhatott... a közönség részéről sokan, indulatosan, dicsérően, szabadon.

Ekkor jutott eszembe, nem tudom, miért, itt a francia közegben, színházi atmoszférában Gyurkovics Tibor. Hogy ez hogy tetszene neki, bizonyára részt venne a vitában temperamentumával, okosságával, szellemeskedésével, iróniájával, tehetségével, vérbeli színházságával, színészségével. Remek ötletnek, gyakorlatnak tartaná ezt a módszert, ez az Ő színháza. Ez a színház debat, kíméletlenül, őszintén, kulturáltan, hozzáértéssel. Eltartott másfél óráig. Éjfélig. Senki se mozdult a helyéről. És folytatódott (volna) még tovább is. Az utcán. Amikor ezt itthon elmeséltem, a legtöbben mosolyogtak, legyintettek. Ez nálunk lehetetlenség. Az emberek a befejezett művel befejezik a művet, az előadást... A színházat. Nem él tovább. Vége. (Ez egy kissé önmegtágadás is, mert a színházban mi is színházzá leszünk, azzá változunk, metamorfózis ez.) Ma is él bennem az az est, visszaemlékezem akkori felbuzdulásomra. Történt 28 évvel ezelőtt, 1972-ben, ez a Gyurkovics Tiborra való emlékezőm, az a furcsa asszociáció. Valami (sok) összekötött minket... Vagy csak véletlen az egész, felbukkanó freudi ötlet? Nem tudom.

Nos. Gyurkovics Tibort mint drámaírórt nagyon szerettem, nagyra tartom, talán korának egyik legnagyobb színházi komédiásának... szemafor, zöld utat jelzett magának, egyéniségének, modernségének, merészségének – mint senki más. Egyéniségével, jelenségével, stílusával Ő volt a comedien, a nagy komédiás. Ez Franciaországban is mást jelent, mint nálunk. Fajsúlyosabb szó, fogalom, mert itteni jelentéstartalma léha, megbízhatatlan, lebecsült, lenézett, kissé analógiája a zenésznek, zenészségnek a muzsikus helyett. Comedien. A komédiás. Ő: a színész, de színészi gyűjtőfogalom is: rendező, író, alkotó, színészi, színházi polihisztor, Shakespeare, Molière, Schiller, Ionesco, Beckett... Maga a Színház. Gyurkovics Tibor darabjaiban izzik, áll a komédia, a komédiás, Ő. Énjében vibrál, egész egyéniségében manifesztálódik – mint szerző, színész... – a komédiás, a dráma, a tragédia, súlyosan, groteszkül, abszurd módon a legnagyobb kihívás: az élet, az ember kételyeivel, hitével, sorsával, bizonyosságával, lehetőségeivel, reményeivel, reménytelenségével... Godot, Sziszifosz... a küzdelem, az immer streben für etwas. Az emberi lét. Kijeljesedése és pusztulása.

Ezért szeretem Gyurkovics Tibort... azzal a pillanatával, amikor felvillant bennem annak idején....

Elmer István

Isten, ölelj meg engem!

Betértünk az egyik krisztinavárosi kisvendéglőbe, és letelepedtünk a hátsó helyiség félreeső asztala mellett. Az utóbbi években gyakran megfordult itt. Valamilyen irodalmi összejövetelről jöttünk, már nem emlékszem pontosan, honnan, csak azt tudom, zajos volt, nagy hangú, nyüzsgő és semmitmondó.

Gyurkovics Tibor egy pohár sört kért. Kortyolt az aranygalléros hercegből, aztán rám nézett, talán mondani akart valamit, de mégis inkább hallgatott. Jólesett a csönd. És ebben a csöndben mintha földúsult volna köztünk a kapcsolat. Egyszer csak megszólalt: „Az irodalom... ugyan, mit tud az irodalom?... az élet, az a fontos!” Háromszor láttam korábban ilyenek a tekintetét: amikor a homo faber clown-arca magán hordozza az érett mélységet. Cser István fotóművész fényképén, amelyet egy irodalmi esten a Rátkai Klubban készített róla, azután Törley Mária szobrászművész portréján, harmadszor pedig 1998 tavaszán, a bakonybéli hosszú sétánk alkalmával, amikor eljutottunk egészen Szent Gellért barlangjáiig. S az akkori nap most egyszerre megint jelen idővé válik.

Harsogóan hűvös még tavasz végén is a bakonybéli levegő. A hegy-dombok közötti völgyben az érzések új időszámítása kezdődik. Szent Gellért ezer esztendővel korábbi barlang- és lelki forrásvidékét keressük. Fölöttünk cseperegni kezd az eső. Némán, a perc ihletettségében állunk, nézzük, ahogyan a forrás előtti tavacska szepelőköt pettyeznek a cseppek, s eszünkbe jutnak a remete-szerzetes szavai: „Milyen felhőkkel borul be az ég, amelyről most szólnunk? Mélységesen mély allegóriák titkaival borul be és magasságos szavak felhőivel.” Tibor szélesen körbetekint – a nézés emberdús sokaságával –, s amint letörli arcáról az egyik lefutó vízcseppet, mintha versét mondaná tekintete:

„Valaki sír az ablakon
lefolyik a könnye
ahogy kívülről hallgatom
nem is tudom hogy könny-e?”

És kaptatunk fölfelé a lombok alá, a barlang bejáratához. Mi az előlről nem kezdhető, ami megfürdik a lét vizében?

Vágy, küzdelem, szenvedés, hadakozás, kétkedés – a zöld bársonykötésű verseskönyvben, amely aranybetűkkel fényezi címéül: *Isten homlokán*, Gyurkovics Tibor minderről szól, szép szavakkal esdekel, kér, kiált, tiltakozik. A suta kérdés tolakodik elő: milyen az ember és Isten viszonya?

Megemelkedik a költő százados szemöldöke, tekintete megsűrűsödik: „Halálunk órájáig sem tudjuk, kicsodák vagyunk, s azt sem, hogy ki az Isten.”

Mert tükör által homályosan látunk, a létezés cinkos homályában – s vajon támad-e elégséges hitünk a színről színre látás bizonyosságának elfogadásához?

„Ebben az örületes játszmában az egyed a végtelen közelségében vergődik... Jó lenne bemenni, Uram, Örömdöbe, de ehhez sokkal forróbb, állandóbb, gyakorlatibb hit kellene. Én ezzel nem rendelkezem. Mindig várom, hogy egyszer majd megjelenik...”

S a lombok között mintha hallanánk közeledő léptei hangját, Tibor *Jelenés* című verséből előtűnve:

„Szeptember este jó az Isten
bakancsban nyíló rabruhában
és összedől léptére minden”

Mi ez a költő látta összedőlés?

„Úgy szoktam mondani mindig: várom, hogy a gangon, vagy akár most itt, a Szent Gellért-i barlang tövében, fölhajtott ballonkabátban bejön a mi színpadunkra Jézus Krisztus, és így szól hozzám: – Fiam, sokat szenvedtél, eleget döglődtél, néhány jót is cselekedtél, bánkódtál is eleget – akkor most megnevezlek téged...”

Jézus Krisztus megnevez minket, ahogyan a *Por-vers*ben szól:

„Állok örökké veled szemben,
kit magamnál jobban szerettem,
csak porszem vagyok hozzád képest...”

„Ez a remény éltet, és éltetett is mindig, hogy egyszer önként, mint kegyelmet megadja magát nekem. Istennél a kegyelem. S én alig-alig tudok tenni ezért valamit. Megfeszíthetem magam, de a megfeszítettség, a görcsösség aligha visz el Istenhez. Van valami titok, a kegyelem titka...”

S nem sorolja ennek lehetséges ember-módozatait, de benne foglalva mégis valamennyi gesztusában: „Vagy annyira elengeded magad, vagy annyira kétségbeesel, annyira zuhansz már a halálba, akár egy győzelemben...”

Gyurkovics Tibor a piaristákhoz járt gimnáziumba, s a napi gyakorlatok során, hamarosan latinul követte a liturgiát. Ahogyan mondja, gyakorló vallásosságban élt. Olykor már túlzásba vitte a bűnbánatra, a megtisztulásra törekvést. Előfordult, hogy a fogmosást a szentségi fegyelem megsértésének érezte... A legvonzóbb a Jézus-kép volt számára.

„Beleszerelmesedtem Jézus Krisztusba, a személybe. Olyasvalakibe, akivel nem kell versenyeznem, nem kell rivalizálnom. Nem kellett féltékenykednem rá, mert tudtam, hogy ő az Isten. Az ő kezében vannak az aduk, s ez nagy, föl-emelő érzéssel töltött el.”

A *Jaj, édes Istenem* című prózaversében visszatér a gondolat: „Úgy vagyok ezzel a kérdéssel, mint szerelmes a szerelmével. Szeretem szeretni Jézust. Életem fő személye. Ha nem röstelném, legszívesebben azt a pofonegyszerű éneket dudorásznám: Édes Jézus, neked élek...”

Pedig milyen nehéz az út. Szeghalmi Elemér, a költő életművének kiváló ismerője tanulmánykötetében ezt írja: „Szenvedésvállalás, részvét és szeretet – mintha a krisztusi tanok hármasságát foglalná magában a költőnek ez a kivételesen gyengéd és szép anyaga.”

„Minden vallásosságnak a személyiségben fölmutatható alapja van. Az én vallásosságomban örületes szorongások ismerhetők föl, és örületes büntudattal éltem mindig. Hogy vallottam meg a hitemet tizenöt éves koromban? Meggyóntam, hogy a zsúfolt villamoson nem vettem keresztet a templom előtt, vagy csak kis keresztet vettem. Éderszászi, drága piarista tanárom volt a gyóntatóm, s a végén azt mondta: menj már áldozni, föl vagy oldozva. Igen, ellenkeztem, de én Baudelaire-t is olvastam, aki indexen van. Mit olvastál tőle?, kérdezte. Tóth Árpád fordításait. Az egész Baudelaire van indexen. Menj áldozni... Igen, de azt is olvastam... Boldogtalan voltam a hitemben, mert ez így elviselhetetlen volt. Végül kineurotizáltam magam Istenből. Következett az anarchikus lázadás, a küzdelem, az alázuhanások és fölkapaszkodások ideje.”

Az így kivergődött esőcsepp-izzadságcsepp-gyöngycsepp kín nemese-dik-zeng föl a költészet, a tudás és a hit köztes mezején Gyurkovics Tibornál:

„Valahol meg kell állni,
valahol meg kell halni,
valami könnyű réten
akarok elfakadni.

Nem félek a haláltól.
Megállok vele szemben,
de amikor lesújt rám,
Isten, ölelj meg engem.”

S széttárja, fölemeli karját: Assisi Szent Ferencre van szüksége a világnak! S mondja fáknak, madaraknak, esőnek és embernek – aki meghallja: „A 13. század máig érződik a történelemben. Akkor jöttek létre a városok, fölpezsdült a kereskedelem, elterjedt a pénzforgalom. Assisi Szent Ferenc ennek volt részese, mígnem egyszer azt mondta: pardon, ez így rosszul van!”

Görögnek lábunk alatt a gallyak, Tibor halkán hozzáfűzi: „Ilyen ember, ekkora szent kellene ennek a világnak, aki átvilágítja a történelmet. Ahogyan Pilinszky Jancsi írta: átvilágítja a történelem véres szövetét.”

Mintha csöppenne ránk megint az ég, s már nem is a költő, hanem a mindenség mondaná ki: nem lehet hitetlenül írni. S megtörik a csönd, Gyurkovics frivol-kaján, szeretetmeleg, színpad-háborgó, gyerek-csínytevő hangján:

„Ez a bizonyíték magam előtt: Te Gyurkovics, te titokban hiszel, csak olykor magadnak sem akarod bevallani, te gazember!”

Fenyvesi Félix Lajos

Nyolcvan

Gyurkovics Tibor emlékére

Budára, könyvvel, képpel zsúfolt szobádra
gondolok, hogy rád emlékszem.
Citromfa tavaszváró hajtására,
a messzi Várra, ahol, míg zászlónk lobog,
él nemzetünk.

Láttam, ahogy belebújtál sötét
cipődbe, csíkos kabátod
összefogtad derekad
körül, kezedbe
tollat vettél, papírlapokat gyömöszöltél
mély zsebedbe és indultál lassan,
csoszogva, mint szívbeteg öregember...
Visszanéztél vastag szemöldököd alól,
ezüst Popej-szakállad megvillant a fényben,
siettél át az úton: a templomkert
árny fonta fái közt az üres kőasztalhoz.

Isten megvágta az ujjad, s csorrantak
a vércsepp-betűk, kacskaringóztak a sorok;
lecsendesítetted a tébolyult világot,
feletted a futó időt, a délutáni
ragyogást a párás ég alatt,
csak írtál, csak írtad a megváltó verset!

Mert költő voltál, mindenben,
végsőkéig m a g y a r,
adakozó és önemésztő, ki a nagyváros
morajlásában is félve nézted: nem szaggatják-e
tovább baltás kezek szép országunkat?

Figyeltem megkínzott, búcsúzó arcodat,
grimaszt vágtál a halál felé,
s bátor pillantást az itt maradóknak,
csak semmi félelem, az irgalmatlan hosszú
tél után a tavasz újra visszaérkezett,
mindent béke, nyugalom, varázslat itat át,
oly gyönyörű, oly fájó az élet.

Görgey Gábor

Gyurkovics Tibor arcai

Tömör, szakállas arc. Egy tengerészkapitányé, aki a sós víz marta fedélzeten szétvetett lábbal áll és összehúzott szemmel nézi a tenger üvegtömbje mögött a láthatárt, milyen fene vihar közeledik már megint.

Azután van egy másik, egy érzékeny, fájdalmas arc. Egy álmodozóé, aki az emberek és a világ bajaiból magába szív minden mérget, majd kisóhajtja magából, miután átlényegítette költeményé.

Azután van egy dühöngő arc. Dühöngve és toporzékolva szidja az egész teremtést, mert minden atom és minden egyes szék láb kizárólag azért teremtett, hogy az ő útjában legyen, őt bosszantsa és megakadályozza a nagy Harmónia megszületését. Mely harmónia abból állna, hogy ő ül egy asztalnál, alkonyati fák árnyékában, előtte pohár bor, körülötte néhány barát – így kellene üldögelni a végtelenségig – gondolja közben. És ez már megint a következő arc, melyre Krúdy szellemképe vetül.

És azután van egy mókás gumiarc. Eltorzul, megnyúlik, kitágul, elferdül, felpuffad, beesik. Lelapul, kihólyagosodik és szétpukkan, egyszóval egy bohóc arca. Egy mindenkit megnevettető és mindenkit megríkátó arc. Igen, ezek Gyurkovics Tibor arcai.

A költőé, a drámaíróé, a novellistáé és a színész-komédiásé. Minden arc más, mind igazi, és mindegyik akkor, ott egyedüli és egyetlen. Amikor Gyurkovics Tibor dühös a világra: színdarabot ír, leginkább dühös komédiát. Amikor pedig fáj neki a világ, az emberi esettség, a sok túladaolt seb, amikor fáj neki a fájdalom és fáj ő maga, hogy van, akkor Gyurkovicsból kibukik a vers. A fájdalom nem föltétlenül szenvedést jelent, hiszen fájhat a szép is, a jó is, az öröm is.

Gyimesi László
Tudva tudtad

In memoriam Gy. T.

A bohóc mögött egy másik bohóc állt,
A láthatatlan, törpe és gonosz –
Te tudtad, ott van, s bizony féltél tőle.

Játszottál a tisztelt publikumnak,
Sírtál, nevettél, tetted szép dolgotat,
De tudva tudtad, néz a láthatatlan.

Mondtad magadnak: hisz nem neki játszom,
Mért lebzsel itt a partnerem mögött,
Körbejár, suttog, fagyot fúj a porondra.

Ha hitted, ha nem: mögötted is ágált.
Érezted lélegzetét, érezte lélegzetedet.
Hívhatták szent bohócnak, te láttad, nem az.

Dedikációk Haraszi Zsuzsának

Zsuzsának ~

további beleszólásra,
istenes intelmeire

szerelemből

Gyurkovics Tibor

Zsuzsának

„gondolja meg, mit gondol rólam!”
majd én diktálom, Kálvin szerint:

Tibor

Zsuzsának –
további beleszólásra,
istenes intelmeihez
szeretettel

Gyurkovics Tibor, 1995. június 5.
Háború hármásban (Neprologus, 1995)

Zsuzsának
„gondolja meg, mit gondol rólam!”
majd én diktálom, Kálvin szerint
Tibor, 97 Könyvhét
Apa csak 1 van (Globe Film, 1997)

Horváth Lajos

Apuci

Rövid, szabálytalan nekrológ Gyurkovics Tibor emlékére

Egyszer írni fogok róla...

Bő egy éve kérdezte tőlem egy újságíró, hogy miket írok mostanában. „Nekrológokat”, mondtam neki lakonikus tömörséggel, s mikor az arcomba nézett, látta, hogy nem tréfálok. Sorra hagytak itt a számomra fontos emberek: Bella István, Lázár Ervin, Pásztory Zoltán, Illés Lajos... Mindannyiójuk halála után fájt szívvel bár, de rögtön írtam nekrológot. Most nem tudok. De... Egyszer írni fogok róla. Sokat fogok írni róla...

Életkoromnál fogva ma már csak az édesanyám hív úgy, hogy „kisfiam”, de a Lali helyett már ő is Lajost mond. Tibor Gyerekeknek szólított, ami roppant módon tetszett nekem, s büszke voltam, hogy én Őt Apucinak titulálhattam. Most rengeteg történetet írhatnék, de... Egyszer írni fogok róla. Sokat, nagyon sokat fogok írni róla... Most üres a szívem, mint előttem ez a süket papír. Üres, mint egy stadion a Rolling Stones együttes koncertje után. Üres, mint egy kis szoba a véget ért szerelem után. Üres, mint... áh, elég ezekből a hülye hasonlatokból, bár Apucinak biztos tetszenének. Róla kellene írnom, de...

Egyszer írni fogok róla. Sokat, nagyon sokat, hatalmasan sokat fogok írni róla. És minden mondat, és minden szó, és minden betű lángolni fog, mert tele lesz fiúi (gyermeki) szeretettel.

Zsuzsának –
hosszútávon –
hogy vigyázzon
s örvendezzen télen-nyáron
Tibor, 2003 Könyvhét
Extázis II. (Kráter, 2003)

Kívánom Zsuzsának
azt a tiszta békét,
amit szíve megérdemel...

Kívánom Zsuzsának
azt a tiszta békét,
amit szíve megérdemel
Gyurkovics Tibor, 2007. jún. 2.
Magyar extázis (Kráter, 2007)

Kelemen Lajos

Két kis történet

Nincs főbb a történetnél; még az Ige is, mely *kezdetben vala*, történődik. És, Istenem: a polimer makromolekulák híveinek is tudomásul kell venniük, hogy az anyag ősidei nászát úgyszintén történet keretezi, habár alakra nézve, Éva anyánk, akármilyen szemszögből tekintjük is, sokkal szebben mutat, mint a nukleinsavak.

Ha minden előtt a történet áll, magára a történet nemzójére, az íróra bizonyonnyal a saját eseményei vetik a legélesebb fényt. Gyurkovics Tiborról kérdez a szerkesztő. A róla kijelenthető lényegi dolgokat mások fogják leszögezni: érdekesebbek, hivatottabbak. Amit én előadhatok, abból semmi példátlanul különös nem derül ki, semmi titkos, semmi egészen újszerű. Ha mondandóm valamennyire is érdekes, csak oly mértékben az, mint a portrén egy vékony vonal, és csak akkor, ha valamennyi apró vonal számít. Mindenesetre Gyurkovics Tiborral való találkozásom egy gyöngéd ötlet történetévé táplálásának következménye; de nem a személyes szegély-mesével szándékozom előhozakodni, maradnék a faktum síkján. A dolog ennyi: egyszer egy magyar város néhány polgárának hirtelen szervezkedni támadt kedve, és az ilyesmi nem okvetlenül erőpazarlás. Most is emberek jártak jól: az íráság növendéki állapotában lévő fiatalok (némelyek később jeles írók, költők) egy héten át élvezhették egymást; írtak, olvastak, okultak, mondhatni: szalonkörülmények között. Ezt az együttléteket (munkacímen) írótabornak neveztük. Értelmét pedig a közösségből nyerte, s abból, hogy napi váltásban más-más (ha úgy tetszik: gyakorlottabb) céhbeli időzött a fiatalokkal; úgyhogy egy napon éppen Gyurkovics közvetítésével kóslolgathatták a mesterséget. (Ez, ugye, az embernek fiatalon pláne ízlik.)

Gyurkovics Tibor humora országos tény – e humor hosszú derű, de hosszú csípés is tudott lenni. Néha simogató, csak kacagtató, néha komisz. Elég az hozzá, Tibor megérkezett, és dehogyis valami életes okoskodással kezdte, hanem azonmód, ahogy odaállt a hölgyek, urak elé, percig sem teketóriázva, így szólt: remélem, még semmiféle írószatócs, ügynökség vagy egyetem nem rontott meg benneteket?

Szegény ifjak! Egyetemisták és leendő hallgatók! Mit is mondhattak volna erre?

Néma csönd lett, a készülődő feszültséget azonban tüstént kioltotta a véletlen. Az egyik írójelölt valamiért késve érkezett a klubba, vagyis a társai tálnyos némaságát megtörve, szólóban volt kénytelen bemutatkozni. És ő saját nevéhez büszkén, magabízóan hozzámondta fészékének nevét is, ami egy sokra tartott egyetem neve.

No, pontosan erről beszélek, csapott le Tibor, a híres iskolára célozva: hogy az ilyen helyeken is szédíti a fiataltságot néhány nem egészen tökéletes pasas.

Egy iskola, legyen bár mégoly kapós és hírneves, belterjességével, laborvilágával csakugyan nem biztos, hogy egyedüli dologbíró alapja az írótudásnak. Humorra hangszerelve is elég egyértelmű: nincs genezis nyers előtapasztalat nélkül; az élmény nem megváltás, hanem feltétel. Érvelt e tárgyban az az em-

ber, akiből azután csak úgy dőlt az ismeret. Nem okított magas lóról, sőt: egy valóságos show-műsorral ajándékozta meg hallgatóit.

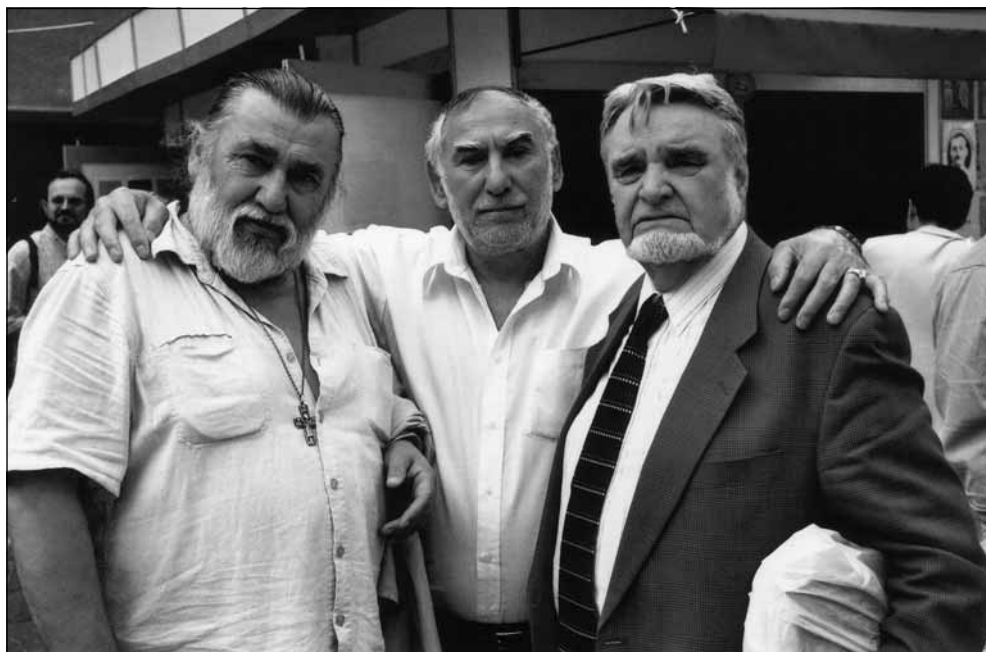
Később tapasztalhattam, hogy az ő differenciált stílusában a dicséretnek is megvan a maga módja. Egy konferenciafélén, ahol sok eminens elme dolgozott, tehát néha muszáj volt (legalább a többiek számára) szünetet elrendelni, a folyosón társalogtunk – Lázár Ervin és Tüskés Tibor idézgették pécsi emlékeiket. Talán pontosan akkor csatlakozott Gyurkovics Tibor, amikor az évődő Lázár hirtelen hozzám fordult: nem gyúr-e, nem feszít-e meg Tüskés. (Az idő tájt Tüskés Tibor keze alatt dolgoztam, ő tényleg munkahívó volt, kemény természet, de közel sem olyan vészes, mint amilyennek egy-két rossz száj mondta. Reám pedig bőven reám fért a fegyelmezés, csak makacsságom miatt is; e téren, tudom, különös képességekkel vagyok megáldva. Merjem-e állítani: a genovai virtuóz, Paganini a hegedülésben, majdhogynem az volt Tüskés a lap-szerkesztés igájában. Egyet-mást megtanultam tőle!)

De tovább a történet... Elhangzott a zavarba ejtő kérdés, Gyurkovics a maga jellegzetes, kitaruló gesztusai kíséretében, szinte szentenciaképpen szúrta oda nekem: – Bírnod kell, barátom.

És mindjárt Tüskés Tiborra nézett: – Ez az ember, kérlek – folytatta, hogy tudjam –, egyszerre Ignotus és Osvát új inkarnációja. Akkor pedig: megéri, nem?!

Ha végiggondolom, e keszeg történetekben nincs egyéb, mint bizalom, biztatás, egy kis szokatlan nézés mód. Egyáltalán: hogy megtörténtek. Efféle, csip-csup esetekből is épülgetünk, s vannak érveink: a derű, a bizalom, az egyéni nézés mód.

És igazán: kevés ez?

KŐ PÁL, ROSTÁS-FARKAS GYÖRGY ÉS GYURKOVICS TIBOR

Kiss Benedek
Szeressétek e nemzetet!

Gyurkovics Tibornak

E nemzet olyan gyemeki!
Játék vagy vér: mindegy neki,
vér és játék – elvérzik? játszik?
E nemzet óriásnak látszik.

S benne én mily kicsiny vagyok.
Tettei miatt borzadok.
S ó, milyen boldog is vagyok:
tetteitől elolvadok!

Magyarnak lenni büszkeség.
Tenger habján a szőkeség.
Magyarnak lenni bénaság,
kukacos ó-arany barnaság.

E nemzet olyan gyermeki.
Apja se, anyja se már neki.
Föl-fölsír mostoha éjszakán:
Édesapám! Édesanyám!

E nemzet olyan, mint a többi.
Gyászában győzelmét ünnepli,
krumpli, kenyér, pálinka, bor –
kivet az ár, vagy elsodor.

Szeressétek e nemzetet!
Hogy szeressék, azért eped.
Ha komisz, csak azért, hogy szeressék,
s dicsőségére is ez a mentség.

E nemzet olyan gyermeki!
Nyújtsatok védőkart neki,
mert önmagában kárt teszen...

S az Isten nagyon szegény leszen.

Kiss Dénes

A föld zsebében

Gyurkovics Tibor mindennapi jelenléte

1

Tibor már el lettél téve
hidegen a föld zsebébe
ott fekszel hason vagy hanyatt
hiába is szólítalak
már nem vagy hang nem vagy alak
barátom tán Tibor se vagy
sem valaki sem valami
nem is tudlak kimondani
el lettél örökre dugva
családi temető lukba
ez a te végleges lakod
a nyüveknek mutogatod
szüntelen fogad fehérét
nem gyötör igazság kétség
ki vagy ki lehetsz ki voltál
őrzi-e emléked oltár
fű fa virág haza ember
rettenetes szerelemmel
hiúság nem fog igába
Istenig ér szíved ága

2

Barátom akármi is voltál
a könyörtelenhez csatlakoztál
Minden mi téged megidéz
naponta megállít rám szól:
istentelenül hiányzol

3

Már minden porszem volt ember arca
Takarózunk majd emberarcba

Kocsis István

Gyurkovics Tibor, a színidirektorok és a „hasonmások”

Ritkán találkoztunk Gyurkovics Tiborral, keveset beszélgettünk, igazi, nagy, emlékezetes vitáink nem is voltak – mégis hatalmas élmény volt számomra minden találkozásunk...

Legtöbbször a Színházról beszélgettünk. Én panaszkodtam, ő figyelmesen hallgatott, de időnként azért félbeszakított – tréfás, gunyoros, ironikus és mindig találó megjegyzésekkel...

Lelkesen meséltem, milyen volt Szatmárnémeti színháza, miért volt az a színház a kedvenc színházam. Mert szívesen és magas színvonalon mutatnak be e színházban új magyar drámát! Az én drámáim közül is fél tucatot!

Még folytattam volna, amikor megjegyezte:

– Szatmárnémeti színházának házi szerzője Budapestig menekült, hogy ne legyen házi színháza.

De nem mindig én voltam a célta.

Meséltem, hogy milyen nagy szerepcse ért az 1999. esztendőben, amikor Hámori József miniszter úr arra kért fel szép hivatalos levélben, hogy írjak drámát Szent István államjogi és egyházügyi reformjának ezredik évfordulója alkalmából. Meg is írtam a Mátyás királyról szóló drámámat. De a budapesti színingazgatók ahelyett, hogy bemutatták volna, megdöbbenésüknek adtak hangot: „Ez a színmű Mátyás király valódi drámáját mutatja be, ahelyett hogy kicsúfolná, nevetség-

gessé tenné a királyt és környezetét, ahogy azt szokás!” Egyikük így fakadt ki: „Az operaház számára nem íratják meg a magyar *Ringet*?! A vége az lesz, hogy a magyar történelem mellett még a magyar mitológiát is a színpadra csempészik!”

Én akkor azt vártam, hogy Tibor is hozzáfog szidalmazni a színidirektorokat, de ő csípősen megkérdezte:

– Honnan tudod, hogy miket nyilatkoztattak? Írásba adták?

– Dramaturg barátaimtól...

– Így jár az a drámaíró, akinek dramaturg barátai vannak – nevetgélt, de kisvártatva azért komoly kérdést tett fel: – Wagner *Ringjét* emlegették a direktorok? Hát híreszteld, hogy egy mai Wagner darabját fordítottad magyarra... Német nagy emberekről nem írtál drámát?

– Nem...

– Angolról vagy franciáról?

– Egy spanyolról és egy skótról írtam.

– Hát akkor hazudd azt, hogy spanyolból vagy angolból fordítod a darabjaidat... Ezeknek már mindegy, milyen nyelvből fordítsz. Csak ne magyar darab legyen, és rossz darab legyen. Nem olyan nehéz rossz darabot írni! Ha nem hiszed, járj többet színházba... Drámaíró is járhat színházba, hát nem?

Kifakadtam, mint azóta is sokszor, szónokolván, hogy a mai magyar színház nemcsak a Jászai Mari korabeli,

aranykori színházhoz viszonyítva jelentéktelen, de még a XX. század elviselhetetlennek érzett hetvenes évei színházához képest is. Miért? Nem vállalják, amit a XX. század hetvenes éveinek színháza is vállalt sokkal, de sokkal nehezebb körülmények között: a régebbi korok magyar hagyományai, misztériumai csodaköveiből a mai magyar színjátszás hangadói nem építenek bevehetetlen várat, a régi éltető hagyományokat, a szent hagyományokat nem becsülik meg, hanem inkább kicsúfolják, s így különös, szánalmas drámát készítenek elő. E drámában az egyik tragikus hős, a megsemmisítő csapásokat elszenvedő hős nem más, mint maga a magyar színjátszás.

Szép szónoklatomat így szakította félbe Gyurkovics Tibor:

– Annyira igaz, amit mondasz, hogy még akkor is igaz lenne, ha nem szónokolva mondanád...

Akkoriban írtam legeslegesítő dolgozatomat a „hasonmás”-kérdésről, hát ezzel magyarázható, hogy így folytattam:

– Hasonmás-direktorok teszik tönkre a színjátszást!

– Hasonmások – mondta erre tréfásan –, de nem a régi magyar direktorok hasonmásai!

Erre én kiselőadást rögtönöztem:

– Nem olyan értelemben használok a hasonmás szót! Azt nevezem hasonmásnak, akinek a lelke tetszhalott állapotba kerül. Ő az, aki bement a tágas kapun, rálépett a széles útra, amely a „romlásba visz”. Ezen az úton a bukott ember jár. Kialudt benne az összeköttetést fenntartó titokzatos fény, a lélek. Nem könnyű kioltani a lelket, de az ember megteheti. De mindig csak Istenre emelt fegyverrel teheti meg. Azaz felfoghatatlanul nagy bűnökkel.

Ezután példákat hoztam fel arra, hogy ki a hasonmás. Ilyeneket:

– Aki szándékosan és aljas indokból embertársát megöli vagy megöleti, az is Istenre emelt fegyverrel oltja ki saját lelkét. Aki államférfiként elárulja saját népét és idegen hatalom érdekeit szolgálja, szintén Istenre emelt fegyvert – és így szegényíti népét, önmagát pedig megfosztja attól, ami a legértékesebb. A bíró is, aki ártatlant ítél el – parancsra vagy ellenszolgáltatásért –, természetesen szintén Istenre emelt fegyvert. A színházigazgató is, aki tudatosan rombolja népe önvédelmi ösztönét... Tehát arról van szó, hogy aki Istenre fegyvert emel, az emberként nem is él tovább, csak másvalakiként, illetve másvalamiként. Igen, arról van szó, nem többről és nem kevesebbről, mint arról, hogy az ember valami mássá válhat, valami mássá, ami minőségileg alacsonyabb rendű. Én ezt nevezem jobb híján „hasonmásnak”, az ember „hasonmásának”.

Tekintete mintha egyre szűrősebbé vált volna, miközben hallgatta előadásomat, de én folytattam:

– A „hasonmás” létét, a létezésével összefüggő kérdéskört persze a mi korunk embere nem létezőnek tekinti, és talán azért riadnak vissza filozófusaink és teológusaink a tárgyalásától, mert a „hasonmás” létezésének beismerése összeegyeztethetetlen azzal a leghamisabb, de megdönthetetlen premisszával, hogy minden ember egyenlő. Pedig a „hasonmásoktól” retteg minden jövőjét féltő ember. És okkal: a „hasonmás” hazudik politikusként, szerelmesként, ő képes áruházasra, ő csapja be üzletemberként az ügyfelét, kereskedőként a vevőjét, ő építi az időnap előtt összeomló házakat, ő gyilkol megfontoltan és nem utolsósorban ő tekinti jó üzletnek a háborút... De ami a legdöbbenete-

sebb: a hasonmás fel is fogja, hogy hasonmás lett. Abban a pillanatban még nem fogja fel, amikor rájön, hogy Isten által megbocsáthatatlan bűnt követett el, de abban a pillanatban már igen, amikor képessé válik elhithetni önmagával, hogy Istennel szembefordulva is lehet élni. Igen, lehet élni Istennel szembefordulva, de nem az embernek, hanem a „hasonmásnak”.

– Ez szép... – mondta. – Mármint a mondataid a hasonmásokról... Ami szép, az akkor is szép, ha érthetetlen vagy ha...

Éreztem az iróniát a hangjában, de csak azért is folytattam előadásomat:

– A „hasonmás” nemcsak bűnt követ el, de képtelen a valódi bűnbánatra. Ha templomba jár, természetesen képmutatásból teszi. A „hasonmásnak” a szeretete is egyfajta képmutatás, hisz képes szeretni, de nem önzetlenül. Egyébként nincs teljesen tudatában annak, hogy szeretete látszatszeret: rendszerint az téveszti meg, hogy képes örülni családjá és környezete más tagjai sikerének, előmenetelének. Ez örömről azonban nem nehéz kimutatni, hogy hasonló ahhoz, amit a jó befektetés biztos reményében érez... A „hasonmás” előbb igen terhesnek érzi bukott voltát, aztán egyre kevésbé érzi terhesnek, de teljesen sohasem nyugszik meg. Utolsó reménysége azért van. A „hasonmás” nem ateista – ha el is képes hitetni magával, hogy az –, mint ahogy az ateista sem feltétlenül válik „hasonmássá”. De a „hasonmás” az a lény, aki reménysugárnak tekinti az ateizmust. Hisz felfogja, hogy az ateizmus éppen őt lenne hivatott igazolni.

Hozzátettem még: ha valaki felfogta, hogy „hasonmás” lett, és a hasonmás-létet el tudja viselni, akkor számára többé semmi sem azonos

azzal, ami. A bűn többé nem bűn, a legrosszabb üzlet, minden idők legrosszabb üzlete – az Örökkévalóság-ról lemond a percért – már nem legrosszabb üzlet, hisz az örökkévalóság a „hasonmás” számára már maga a perc. Igen, számára már csak a perc létezik. És e percbe belesűrítene minden hatalmat, minden élvezetet, hisz földi önmagán kívül többé semmire sem tud tekintettel lenni. Ezért siet, ezért mohó, ezért gátlástalan, ezért gázol át mindenén és mindenkin.

Aztán folytattam a legsúlyosabb kérdés felvetésével:

– Különös a sátánnak és a „hasonmásnak” a viszonya. Vagy talán nem is különös ez a viszony? Hisz csak arról van szó, hogy kiüresített földi énjét a „hasonmás” szinte felkínálja a sátánnak. Másképpen kifejezve: a „hasonmás” nem rendelkezik a legfontosabb emberi képességgel, nem tud szembefordulni a sátánnal, és talán nem is akar, mert ő a sátánnal együttműködve válik igazán erőssé, hatalmassá. A sátán tehát őt könnyedén megszállhatja. Ha a sátán él a lehetőséggel és beleköltözik, a „hasonmás” sátán megszállta lényé válik, és ez esetben „megszállt hasonmásnak” nevezhetjük. A „megszállt hasonmások” aztán nagy úrrá válhatnak itt a Földön. Könnyűszerrel, hisz hatalmuk a sátán hatalma, ügyességük a sátán ügyessége, céljaik a sátán céljai. És legszívesebben misztériumjátékot rendeznek. Misztériumjátékot, mert csak a legigazabb, a legártatlanabb keresztre feszítése elégíti ki őket.

– Ez eléggé megrázó... – mondta. – De csínján kellene bánni az ilyen hangzatos kijelentésekkel...

– Igen – folytattam figyelmeztetése ellenére –, az a fő kérdés, hogy ember embertársáról nem állapíthatja meg, hogy „hasonmás”. A történelmi

tapasztalat is arra kötelezi a mai embert, hogy e kérdésben legyen óvatos. Mert voltak olyan évszázadok a mi második évezredünkben is, amikor meghirdették a „hasonmások” elleni háborút (eretneknek, sátán cimborájának, boszorkánynak stb. nevezték a „megszállt hasonmás”-gyanúsakat), de nemcsak azt állapíthatjuk meg, hogy sok esetben ártatlanokat égettek meg a valódi „hasonmások” helyett, hanem azt is, hogy a „hasonmás”-üldözők közé szépen befurakodtak a legügyesebb „hasonmások”.

– Az lehet most a legfőbb bajod – szólalt meg Gyurkovics Tibor ismét –, hogy az ilyenféléről nem lehet drámát írni... Nincs drámájuk.

Folytattam aggodalmaimat:

– Igen, ember embertársáról nem állapíthatja meg teljes bizonyossággal, hogy „hasonmás”, de az emberiség történelme nem érthető meg, ha nem számolunk a „hasonmások” létezésével. A világtörténelem több hatalmas drámáját készítették elő, majd irányították ugyanazon dráma kibontakozását „megszállt hasonmások”, s e drámákat soha nem értenék meg, ha

nem vennénk tudomásul, hogy a „megszállt hasonmások” bizony létezhetnek. Például Trianont sem érthetnénk meg. A XX. század legsötétebb titkát.

Ekkor komoly hangon szakított félbe:

– Leplezd le a mai hasonmásokat! Írj róluk, nevezd meg őket! Ne... Ne fordulj nyíltan szembe velük... Eltipornak, még mielőtt...

Nagyon szomorúan vagy nagyon kétségbeesetten nézhettem rá, mert vigasztaló szavakat mondott – és továbbra is csendesen, minden gúny vagy ironia nélkül:

– Drámát írnál és ne esszéfélét a hasonmásokról... Érdemes drámát írni... A Színház ezeket a félelmetes hasonmásokat – ha valóban vannak ilyen lények – kiveti magából, mert a Színház nemcsak a nézőt tisztítja, hanem önmagát is... Ezért lehet hinni a Színház jövőjében... Na, ne szomorodj, fel a fejjel, na...

Nem vagyok biztos abban, hogy pontosan ezekkel a szavakkal vigasztalt, de hogy vigasztalni próbált, és hogy azon a beszélgetésünkön nem élcelődött tovább, az biztos.

Koppány Zsolt

Lucifer Tibor

avagy a gyurkovicsi univerzum

Két individuum hogyan ismerheti meg egymást, ha nem élnek egy földél alatt? Ha ráadásul mindkét individuum felettébb bonyolult, megtömve száz- és száz-ezer gondolattal, érzelemmel, s noha mindketten meghívták születésüktől fogva a Szentlelket, hogy a már születetten bennük lévő lélekinfarktus, lélekelhalás újra bekapcsolódhasson a véráramba, és oxigénnel dúsulva valamikor csak elérjenek a krisztusi „boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa” végsőig letisztult hitéhez, művészekként ebbe a magasságba nem érhetnek el soha. Mert nem szentek. Még csak boldogok se. Tiszteletre méltónak teológiai értelmében nem vehetők számításba. A művész, még ha a Pilinszky-féle a „sem mire koncentráls” bűvkörében, megszabadulva béklyóitól, módosult tudatállapotba kerülve alkot is, a mű előtt, s majdan utána nemcsak agyában és lelkében, de zsigereiben is lüktetni, zsidongani, kavarni, izzani fog a magángalaxis. Két ekkora erő találkozhat itt a földön is, ismerkedhet, tapogatózhat, de ahol igazán megérinthetik egymást a suhanás közben, az az univerzum.

Valami megmagyarázhatatlan, tehát semmiképpen nem diszciplináris – így tehát metafizikai – kapcsolódás lehetséges egyedül. Véletlennek determináljuk, holott predestináció. Nem Kálvin értelmezésében. Azon túl egy kicsit, és kevésbé teoretikus annál. Metafizikai áramkör. Olyan genealógia, amely tudományosan ki nem mutatható. És mégis származastan. Leszármazás. Amikor egygé válunk. Pedig nem ismerjük a másikat. Csak a műveken keresztül. Legfőljebb. És a két író, a híreset és az ismeretlent Pilinszky János hozza össze, pedig 1997-ben már tizenhat éve, hogy halott. Ráadásul a híres író egyik legjobb barátja, Szakonyi Károly ajánlja, hogy Fekete György, egykori, rendszerváltás utáni kulturális államtitkár engem kérjen föl, laudáljam posztumusz a költőt, abból az alkalomból, hogy a Magyar Örökség-díj kapcsán bekerült neve a virtuális nagykönyvbe, ahol betagozódik a legnagyobb magyarok közé. Ijedtemben – mert már másnap sor került az eseményre – csak arra maradt erőm, hogy megkérdezzem: – Muszáj nyakkendőt öltenem? Mert az nekem fájdalmas. – Igen, illő volna – válaszolt Fekete György –, mégiscsak a Károli Gáspár Református Egyetem nagytermében lesz az ünnepség. – Fiat! – kiáltottam befelé, Pilinszky megér egy misét, vagyis nyakkendőt, találtam is egyet, még az érettségi öltöny alól mászott elő, szerencsére szabályos csomózással. Ott, a Ráday utcában találkoztunk először személyesen. Gyurkovics Tibor ismerte a nevemet, mert addigra párszor publikáltam a Lyukasórában, Ráckevei Anna színésznővel pedig számos megfajtenivalót küldtem a hasonló című tévéműsorba. – Téged meghívtak? – Persze. Én olvasom föl a laudációm Pilinszkyról. – Mert engem nem. Katolikus vagy? – Igen. – Én is – válaszolta. És láttam ezen a clown-arcon, hogy szomorú. – Akkor már értem. Ezek a reformátusok nem kedvelnek. Nem hívtak meg. – És otthagyt. Beült valahol középtájon, ami jelenthette, hogy nem óhaj

elszisszolni. Pedig szólni akartam. Hogy nem az egyetem felejtette el őt meghívni, hanem a Magyar Örökség Alapítványból valaki. Aki nem tudta. Aki nem tudhatta, hogy Pilinszky Gyurkovics egyik e világi szentje. És az ünnepélyes díjátadó akkortájt mindig más és más helyen rendeződött. A sor most éppen ideért, ebbe a pazar terembe... Nem lényeges tehát ez az elmaradt hivatalos meghívó. Mert a lényeg a vers, Gyurkovics költeménye, melynek címe: *Fénymásolat*. „Pilinszky sír ezen a képen, / Pilinszky nevet. / És befelé hullatja mosolyogva / a könnyeket. // Ó, mennyit sírt Pilinszky, / mindig vörös volt a szemalja, / s most a fényképen, mely reánk maradt, / szemét a balkezével eltakarja. / Mintha Istennel érintkezne, / mintha Istentől elszakadna. // Haja simán fejére gördül, / füle jóformán áll alatt, / élő, ahogy egy holt lehet, / s halott, aki örökre megmarad. // Ugyanolyan, mint ötvenhétben, / nevetne, sírna – valami / titkot súg Isten a fülébe, / s azt nem lehet kimondani... // Olyan szégyenletes, s olyan / borzalmas és vigasztaló, / olyan háborgó, mint a tenger, / olyan nyugalmas, mint a tó. // Félszemű szent volt. Mosolyába / kapaszkodom éveken át, / idehallatszik a sírása, / látszik szvettere burkolása – / könyörgök – soha ne feledjem, / ahogy ő se a franciát.” Nagy imádság ez, melyben benne rejlik a gyónás. Itt nem a klinikai pszichológus Gyurkovics rója a sorokat, hanem a művész, aki föloldódik Pilinszkyben, ahogy pohár vízben a pezsgőtabletta. A XX. században a világ egyik legnagyobb költője visszhangozza a Gyurkovics-vers esszenciáját *Éjjeli fürdés* című versének utolsó soraiban: „Talán egy ősi ünnepen / hol ég is, viz is egy velem, / s mindent előntve valami / időtlen sirást hallani!”

Amikor 2007 májusában megkaptam életem leghatalmasabb ütését, a különösebben típusos tünetek nélkül lezajló heveny, alsó fali szívizomelhalást, mely a levegőtlenység tusájában klinikai halottá rogyasztott, s újjáélesztés nélkül magamtól ébredtem, Babits lázas kiáltása dörömbölt fülemben, a *Balázsolásból* – „nem is olyan nagy dolog a halál”. Szívkatéterezés, sztent fölvezetése a három súlyosan beteg koszorúérből az egyikbe, negyvennyolc órás intenzív osztályos megfigyelés, öt nap volt az egész. A könyvhétre azért kilátogattam. Menni alig mertem, lépkedtem inkább. Belülről mindig is azt éreztem, hogy Overdose paripa vagyok, mely összekeveredett a lényemből fakadó lányosan kislányos bájosságommal, közben az egyre sokasodó napok végén rá kell jönnöm mindahányszor, hogy csak szürke szamar vagyok a ködben, mely fölszívódik, láthatatlanná lesz, mely jelenség minden, csak nem paripa és nem báj. – Sápadt vagy – mondták. – Csak nem történt valami baj? – Á!

Gyurkovicsra rá sem lehet ismerni. Mindenfelől ezt hallottam. Beteg. Nagyon beteg. Mondták nekem, a halálból visszatérőnek. Kerestem a forgatagban, a bámészködőket sem kíméltem lökdösődve. Már elment. Akkor még láthattam volna – utoljára.

Több mint egy esztendőre rá, november 16-án elment, de örökre. Én meg visszatértem. Már ott, azon a könyvhéten. Hogy írnék-e egy beszélgetéskönyvet valakivel. Találjam ki a másikat. Azonnal bólintottam. Gondolván Gyurkovicsra. De hiszen az már megjelent. Mutatták. Elegáns, vékony kötet. Szemadám György festőművésszel. Valami ilyesmire számítunk – mondták. *Beszélgető könyvei*. Ez volt a második. *Az alkotás vegetatív bája*. Miután végigolvastam, éreztem valami bizsergést. Hogy kezdem megismerni. Gyurkovicsot, az embert. Aki fedi a művészt, de a beszélgetés hozzátesz valamit. Mert a társ, a

festő nagy intellektus, jártas az irodalomban is – majd minden festőművész, grafikus, olykor az alkotó muzsikussal éppúgy tud mindent, néha többet is, mint az író –, és metafizikai síkra lép, a vertikálisban pedig csak a képzeletbéli koordináta-rendszer origójáig száll föl s alá, meglódítva ezzel a gyurkovicsi gondolkodás legjavát. „Én úgy érzem, hogy maga a lét tragikus folyamat. Egy tragikus világba kivetettség, s ez a bizonyos kő vagy lény röpül-röpül (...) És ebben általában, a legnagyobb pillanatok által fölfogott Isten-fény is kevés arra, hogy földerüljünk.” Erősen hasonlít Pilinszky antidisziplináris, mégis, metafizikai értelemben nagyon is axiomatikus megállapításaihoz. Szemadám György erre reagál hasonló esszéizmussal, mert sem ő, sem Gyurkovics nem filozófus, nem társadalomtudós, semmit sem akarnak száz százalékig bizonyítani, pusztán kinyilatkoztatnak, s vagy elfogadjuk, amit szólnak, vagy hátat fordítunk nekik. „Goethe, Klee és mindenki, aki színelmélettel foglalkozott, úgy tartják számon, hogy az isteni fény bukása az, hogy színekké foszlott szét. A mi világunk ezek mögött a színek mögött érzi az érzelmek gazdagságát, a költészetet, az irodalmat, képzőművészetet. A fény belebukott az anyagba, ezáltal vált sokszínűvé. És mi emberek is a sokszínűségünkkel tűnünk ki, hiszen azért az egy hihetetlen csoda, hogy egy példányból örökkön-örökké mindig csak ugyanaz az egy marad. Soha nem ismétlődik meg ugyanúgy.” Az egész kötet ilyen szinten hullámzik, az amplitúdók olykor kicsapnak a partra, a lapok margóin is túlra. Olyan az egész, mint Schubert *f-moll fantáziája négy kézre* című zongoradarabja. A vezérmotívum rendkívülisége, szépsége, hajlékonysága. Ahogyan a versben az *ereszkedő* és *emelkedő* sorok. Ugyanoda érkeznek és mindig máshová. Ebben a könyvben az egyik legerősebb motívum a hit kérdése. Ez is kettős osztatú. A legfontosabb kérdés az Isten. Míg Gyurkovics Tibor édesapját Ukrajnába hurcolják három évre, azt az apát, aki neki akkor maga volt az „apaisten”, kreálni képtelen volt helyette mást, hát „Azt a három évet én Jézus Krisztussal töltöttem.” Aztán kissé keserűen így folytatja: „Föltöltött az istenhit, ám mégsem olyan, mint amilyenre én vágyom. Azoknak az egyszerű paraszt-asszonyoknak a hitére vágytam, akik leborulnak a földig; mert hiányzik belőlük a jó, az alázat. Nem tudok olyan mélyre hajolni, nem tudom a homlokomat úgy a földbe, a homokba, a sziklába beverni, hogy fölszabadultan emeljem fel a fejem. Hogy néha boldog is legyek! Ne csak büntudat és ne csak szenvedés, ne csak az önostorozó, ne csak a lelkiismeret-furdalásos létezésben legyen részem. Hát lehet, hogy erre halálom utánig is várni kell!” A másik, kevésbé fontos, ám mégis sarkalatos kérdés. Ez nem más, mint Gyurkovics *luciferi alkata*. Közszerrepléseiben volt valami, ami Luciferre emlékeztette hallgatóit, de az ilyen luciferség olyan „bukott angyal” takar, akit az Isten maga mellé vesz és föloldozza. Kajánkodás ez inkább. Ahogyan nem véletlenül a másik Tibor, az Európa-hírű nagy karikaturista – Kaján.

2011-ben már csak *odaáttra* tudunk üzenni. Extrovertált volt, ami a másik befogadását illeti, Pilinszkytól eljutni Sinka Istvánig. Megszólítani a régen holt költőt egy ilyen verssel: „Immár húsz esztendő múltán / nagy-nagy költő Sinka István // Már vagy húsz esztendő előtt / a feje az egekbe nőtt // Sehol jászol sehol paraszt / Sinka István költő maradt // Lehunyta a szeme pírját / nevét öles betűkkel írják // Rakéták szállnak az égre / Sinkát egyikük se érte // Fuvarosok motorosok / robognak – ő elől lobog // Vándor léptét kék időbe / örökkévalóba

mérte // Pedig ő csak fuvolázott / hol birka volt hol juhász volt // Zagyva hírekkel cicázott / s halállal koronázott // Nagy lyuk van az idő pírján / azon átbúj Sinka István // és az ég fűvére fekszik / fekszik ahogy neki tetszik". Gyurkovics előadóművésznek sem volt utolsó, s lám, ebben a ráolvasós, balladisztikus versében belebújt Sinka pásztor-bőrébe, s belülről kifelé invokált. Azt viszont nem olvashatta már, hogy a himnikus versben fölmagasztalt nagy költőről mi a véleménye a mai fiatal sztárírónak, neve mindegy is, mert kortünetről van szó; ami nem éppen ma történik, az túlhaladott, szemétre való. Mai kifejezéssel: hadd szóljon! – az 1935-ös *Pásztorének* című kötetéről: „Ezt jobb érzésű olvasó nemcsak az elegánsan megírt rossz könyvet (...) de a szélsőséges végletek között vergődő, dilettáns remekműveket is megjegyzi magának.” Hm. *Dilettáns remekmű*. Akár a békeharc. De folytassuk az idézetet. „Jómagam arra gondoltam, mekkora felelőtlenség volt az, hogy Sinka mellett nem akadt egyetlen jóakaró sem, aki azt javasolta volna a táltosnak, hagyja őrizetlenül a sátrat, tagadja meg a gyökereit. Senki, aki szólt volna, hogy az őserő nem elég, mert itt irodalmi hagyomány van, hatástörténet, mert ez a mondatokkal játszadozás hidegfejű, intellektuális méregkeverés, és akiben ilyen tehetség lakozik, az adományával szemben felelősséggel viseltesen.” A valódi ihletettséggel alkotó, nem éppen hideg fejű Gyurkovicsra bízom a választ. Ha majd leülnek. Egy másik dimenzióban. És megvitatják a megvitathatatlant. A degradáció ezen szintjét.

Az infarktustól már nem félek. A haláltól? Gyurkovics Tibor négy sora szóval meg bennem, az *Istenem* című verséből. „Nem félek a haláltól / megálllok vele szemben / de amikor lesújt rám / Isten ölelj meg engem.” Ettől megnyugszom kissé.

NATURE MORTE

Van ami van van ami nincs
nyűglódnak fák és kispapok
fejünk búbjára esnek és
összetörnek a csillagok
mi aztán földig hajolunk
ragyog az isteni hideg
és szedjük mint a koldusok
csillogó cserepeiket

Emlékművet kellene emelni a Krisztinavárosban. És rávésni e sorokat. Emlékezzünk! Mert itt élt-halt Kosztolányi és Babits, Vészi Endre és Mezei András, akihez valahányszor, ha siettem, meg-megálltam a Mészáros utca 10. előtt, becsöngessek-e Gyurkovics Tiborhoz? És nem tettem, mert siettem, mert illetlenségnek tartottam, nem a kézirat volt fontosabb nékem. Itt élt Márai Sándor is. A súlyosan tüdőbeteg Kálnoky László szintén a Mészáros utcából költözött Órmezőre, s onnan Homálynokyként az örök vadászmezőkre. Irgalmatlan súlyú kőbe vésődjenek a nevek. A *Nature morte* alatt ragyogjanak.

Kő Pál

Hiányzik

Gyurkovicsot nagyon szerettem. Inspirált. Talán azért, mert értett a festészet-
hez, a grafikához is. Az igazság az, hogy nekem Bella Pista is, Lázár Ervin, Nagy
Gazsi, Körössényi Tamás is borzalmasan hiányzik.

Lászlóffy Csaba

Magán(y)mitológia

„karakteresen – mégis összetörve”

„és azt se érti hova tűnt
a szelleme a szelleme?”

(Gy T.)

Csak úgy, ahogyan ő a lemondás vagy
az illúziók „vegyestechnikával” festett
zsánerképeinek margójára verseket írt,
szemmel követve olykor messziről egy férfi
töltésen imbolygó árnyékát – önmagát,
s lesve a *száján kirobbanó sóhaj*.

★

(Végül mi is eljutunk: *ugyanoda*.)

A terrorsorompó mögül, a *deszkák szálkás
résein* ki-kipillantva a megunt, megunt
térbe – a tudattal, hogy: „az apánk is mi vagyunk”(?) –;
senki sem sejtí, hogy az út hová vezet;
a smink törölve, csak a sérült erezet
(az elegáns tolldíszes kalap valahol
a sárban, anya a tejért lohol),
ám mielőtt még „tizenegy harmincötökör”
eltompulnánk, mert megáll az idő, a csökkent kor:
szerencsénkre, a vágó egén
(„ó mennyi mell s mind az enyém”)
egy antiloptestű nő Afrikában,
a forró homokban a Szaharában –

ő, ki csókolni tanította a kamaszt
 s előbb-utóbb minden fáradt kant „elfogyaszt” –,
 szandálban avagy meztláb tovább
 tartja az iramot, s mi kockacukornyi, édes,
 vagy fejünk fölött elúszó méhzümmögéses
 éteri lábnyomát
 keressük tengervízen kelve át
 (mert *szeretni nincs soha késő!*) –
 közben fellángol a nagy magyar minden,
 vagy csak a pápaszem-üveg.

S mögöttünk a szél meg az örök Isten
 szájából ránk fújт képzelet üget.

★

*Akár egy öreg néger is lehetne, az ebadta!
 (Pedig csak egy argót – mint finom cigaretta-
 hamut – a tompa úrgödörbe: dal
 gyanánt elszóró-hullató, örült magyar.)*

Liptay Katalin

„Én? Mecénás?”

A 2011. január 15-i Irodalmi Újságban (Bartók Rádió) özvegyével emlékezünk meg az íróról és a tervezett Gyurkovics-évről. Igaz, csak alig valamivel több mint két esztendeje hunyt el, de most még köztünk vannak azok, akik ismerték, szerették, tehát nem korai emlékévet szentelni neki – véli Gyurkovics Györgyi. A barátok, olvasók, akiknek bizony hiányzik ez a csupa élet, örökmozgó, pompás humorú íróember, bizonyára örömmel fogadják, hogy az idén jó néhány esemény, vele kapcsolatos program zajlik majd kulturális berkekben. Mosonmagyaróváron képzőművészeti kiállítás (hagyatékát a városnak ajándékozta, ahol nagybátyja, az ismert műgyűjtő orvos már megalapozott egy gyűjteményt), Gyurkovics-emlékszoba és Gyurkovics irodalmi szalon nyílik. Ugyancsak kiállítással emlékezik a Petőfi Irodalmi Múzeum. Tiszteletére különszámot jelentet meg a NAPÚT folyóirat. Színházi bemutatók (*Fekvőtámasz, Isten bokré-tája*) várhatók, és a könyvkiadás is megemlékezik születésének 80. évfordulójáról. *Túl-világi extázis* címmel a negyedik, képekre írt Gyurkovics-kötet jelenik meg. DVD-sorozatot terveznek az ECHO tévében ment „Még nem késő” című beszélgetőműsor anyagából. Összeállt egy emlékéit és szellemiségét őrző csapat, melynek tagjai – többek között – Eperjes Károly színművész, Kásler Miklós onkológus professzor, Csukás István költő, Rostás-Farkas György író, Földesi Margit és Szerencsés Károly történészek, Szentkúti Károly, a Hansági Múzeum

igazgatója, valamint Mádl Dalma, volt „first lady” – ők a védnökei az emlékévi programjainak.

49 kötetet publikált életében. A műfajok, műnemek közt a pályáján első helyen lévőknek, kitüntetett szereppel bírónak mindig a költészetet tartotta (különösen szépek és izgalmasak a képekre írt vagy képektől ihletett versei), de a regény és elbeszélés, valamint a dráma, az esszé és a publicisztika területén is figyelemre méltót alkotott. Ezért mondták rá barátai: Hernádi Gyula író és Szeghalmi Elemér irodalmár, fotográfus, hogy ő volt a magyar irodalom öttusa-bajnoka!

...Most, hogy Szondi György kérésére röviden összefoglaltam e nemrég készült rádiós beszélgetés tartalmát, eszembe jut néhány személyes találkozásunk is. Sokszor láttam a Rádió pagodájában, amikor megérkezett a *Muzsikáló délután* élő adására. Óriási, mindig tömött aktatáskával járt, kéziratok, könyvek, segédanyagok voltak nála, valóságos mozgó irodaként funkcionált ez a táska. Megtermett férfiú volt, ám „macis” külseje ellenére könnyedség és elegancia jellemezte, melyet olykor enyhén „macsós” dumával, „dúvadszerű” szemforgatással fűszerezett. Élmény volt a társaságában lenni, vele társalogni. Szóleleményein, viccein a bartókos kollégák is jókat derültek. Nem áttallotta „Mócinak” nevezni (akár műsorban is!) az általa rajongva szeretett Mozartot. A *Lyukasóra* tévéműsorai nem utolsósorban az ő közreműködése révén valóságos színelőadássá változtak, bár ott partnerei: Lator László, Lukácsy Sándor és Mészöly Dezső is remekeltek. A *Lyukasóra* folyóirat lapszámbejelentő estjein is sokszor „vitte a prímet”. Nem véletlen, hogy Veszprémben annak idején oly nagy sikerrel játszotta *Fekvőtámasz* című darabjának egyik főszerepét. Mondtuk is neki kaján szeretettel: „Egy színész veszett meg Benned, Tibor!” Iróniája mindig kellő öniróniával párosult, ezért nem lehetett megsértődni éles elméjű és éles nyelvű megjegyzésein. Fanyarul mosolygó arca most is előttem van, bókjainak emlékét is őrzöm. A női nemnek nagy tisztelője és hódolója volt, a szépség, az élettéliség, a személyiség sugárzása mindig lenyűgözte.

Egyszer egy tévéműsor forgatása közben valami kávéház volt a helyszín, talán az akkor még nem boscolosított New York, ha jól emlékszem. Mikor arra tereltem a szót, hogy tudni lehet róla: nemcsak a képzőművészet nagy kedvelője, de komoly műgyűjtő is, szinte mecénási szerepet játszik a kortárs képzőművészetben, Tibor nagyra meresztette a szemét, sátánian felkacagott és azt mondta: „Én? Mecénás? Ezt a kávé nem fogom tudni kifizetni, amit most itt megittunk!...” Jót neveltünk, ez benne is maradt a filmben. Tényleg nem volt nála pénz (nálam sem), így a két kávé és ásványvizet a Magyar Televízió fizette. Bárcsak meghatnánk együtt még valamit! Szívesen meghívnom a Mestert...

Madarassy István

A fakereszt...

Nem nehéz felidézni, mert itt van, emlékeimben nagyon közel... a verseivel is, a verseiben is. ÉI!

Tapasztalatom az, hogy a saját versét mondó vagy olvasó költő verse így a leghitelesebb. Ott a hangsúly, a gondolatjel szünete és annak hossza, a vessző, a pont, a felkiáltójel és a kérdőjel csak annyi és olyan lehet, ahogy szülőatyja megálmodta, érezte, gondolta és leírta! Hiába, színészt, előadót nem lebecsülve – az általuk előadott, az már más. Az egy másik!

És hogy ezt miért mondom?

Tibor 75. születésnapjára jelent meg *Fecskekód* című könyve, melyben jelentősebb verseiből és azok keletkezéstörténetéről található válogatás. E könyv borítóját és illusztrációit tervezhettem, rajzolhattam. Ennek kapcsán, kortárs művészettel gazdagon „díszített” lakásának falai között kérésemre elmondta, felolvasta e könyvbe beválogatott ötven versét. Mindet! Szemtől szembe! Szemben ülhettem vele, így minden rezdülésével, mimikájával, grimaszával láthattam, hallhattam őt, és mélyen átérezhettem a versek mondandóját, örömét, bánatát, tragédiáját. Öröömre maradandó élmény maradt, marad, így hangja fülembé cseng, habitusát látom magam előtt, valahányszor e versek elibém kerülnek. Csak egyet emelnék ki ezek közül: a *Moszkva felé* címűt. Ezt csak ő tudta úgy mondani, ahogy kell!

Az öt egyéni kiállításom megnyitóját ünnepnappá tette – Tamási, Dunakeszi, Sissy Galéria, Katartik Galéria, Balatonföldvár. Egyedivé, egyszerivé és ismételtetlenné! Mindegyiken minden szavára figyelni kellett, mert a félszavainak, a levegővételének is jelentése, jelentősége, mondanivalója volt. A hangsúllyal kikerekítette, értelmezte a kiszemelt opust. Gazdag árnyaltsággal adott hangot a fontos mondanivaló kiemelésének. Így emelt egy-egy művet piedesztálra. Ezt tette az *Extázis I-II.* könyveiben is az oda beválogatott, általa szeretett festményekkel, szobrokkal, régjekkel és maiakkal – a hozzájuk írt versekkel.

Mély barátságunkból egy szép napot idéznék ide.

Szanda – vele akkor jártam ott először. Ültünk a gyönyörűen felújított tornácos parasztház zöld füves kertjében, és beszélgettünk, meséltünk egymásnak. Istenről – Istennel!

Részlet a *Fönn* című verséből:

Egy pillanat csak, már az ember a helyzeté, az istené,
az kit halálos türelemmel
tart a mélység maga fölé.

És egy másik részlet a *Próba* című verséből:

Jézus olyan
mint egy kereszt.
Két karja ki van tárva
és átmetszi egy függőleges.

E tornácos ház előkertjében áll egy általa faragtatott kereszt!
Az ő Keresztje, Tibor Keresztje! Áll! Lerajzoltam!
Hálás vagyok, hogy ismerhettem! Köszönöm!

Mirtse Zsuzsa

Kései búcsúlevél

Gyurkovics Tibornak ajánlva

GYerünk már, mondja el... Nekem legalább.
Ugyan végül is ki, és miért is volt.
Régen járt mifelénk, merre csavarog
Közben? Itt már régen bezárt minden bolt.

Olvasom. Sorai között – egy kereszt,
Valami rejtvénynek tűnik. A határ
Itt hol lett meghúzva? Maga írt hozzá?
CSínytevés történt, azokért, akik már

Távolról hallgatják felhevült csendjét?
Ismét káprázik a szemem. Sokat várt.
Bohóc akart lenni, és megviccelni
Olykor a nagyérdeműt, némi taps járt,

Ritkábban néhány fillért is kaphatott,
Ne bánja. A nevetetésért tette,
Azt mondják. Persze lehet, hogy ennél is
Kevesebbet kért: életet. Átvette.

A végelszámolás, odafönn, egyszer –
Jó legyen. Hogy ne legyen ráfizetés.
Ám ezzel nagyon sokat akart. Mindent.
Nem tudom, megadták-e. Írja meg, és

Levélben vagy versben eljut majd ide.
Volt, aki látta: mindig csak az éggel
Alkudozott, társalgott. Mindeközben
Pontosan választott keretet – képpel.

Illően kell felvenni az aznapi
Lépésekhez méltó gúnyát, nevetést.
Lehet, hogy most más szerepet szeretne:
Azt, amikor a színpalak mögött kést

Nem hord magánál, csak egy kopott jelmezt.
Azt vegye fel odafent is. Meglátja,
Talán éppen jó lesz a méret. Mérték?
Mindig tudta a különbséget. Váltja

Időnként egyik testünk a másikat.
Nem volt rövid út. (Az enyém meddig tart?)
De végigjárta, ahogy kell, lehetett
Ezt a rövid-hosszú utat. Mit akart?

Ne hazudjunk. Semmit nem mi döntünk el.
Sehol sem találom. Jó hely az talán.
Éjszaka mindig közelebb az igaz...
Gondolok hajnalra, egy sírkő falán.

Ezek sorok, tőlem, ismeretlenül.
Távolból írom önnek – önetlenül.

Móser Zoltán

A 71-es tasakról és egy támaszt jelentő mondatról

Úgy emlékeztem, hogy a fiókok mélye rejtje azt a rövid kis feljegyzést, amit egyszer elmondtam Gyurkovics Tiborról, ám a fiókok egyikében sem akadtam nyomára, merthogy ezt soha le nem írtam. De helyette a CD-k egyikén három levélfélét találtam, s mivel ezek kapcsolatban állanak az itteni képek egyikével s mondandómmal, ezeket – mintegy keretként használva – ide másolom, miután elbeszéltem első találkozásomat. Csak utólag igazolható, de máig fontos volt nekem, miközben ott semmi különös nem történt. Csupáncsak annyi, hogy elvittem két (alig sikerül) képemet megmutatni.

A képek 1970 decemberében készültek a Fáklya Művész Klubban, Tornai József költői estje után. Ez van ráírva a 71. sz. tasakra. Hogy kik voltak ott, vagyis kiket fényképeztem a gyér fényben, az est utáni vacsora közben, azt is leírom: Csoóri Sándor, Orosz János, Nagy Attila, a színész, aki a verseket mondta, Juhász Ferenc (ő egy osztályba járt Tornai Józseffel), Juhász Erzsike és Gyurkovics Tibor.

Én nem használtam és soha nem használok műfényt és vakut, ezért nagy érzékenységgű filmre dolgoztam, amely azt eredményezte, hogy a kinagyított képek elég szemcsésék lettek. Gondolkodtam is ezek sorsáról, de valahogyan összeszedtem a bátorságomat, megnéztem a telefonkönyvben, hogy hol lakik Gyurkovics Tibor, és levittem hozzá.

Nézte és megdicsért, amivel meglepett. Hisz az itt látható első kép technikailag elég rossz nagyítás, nem is éles, de Tibornak tetszett, mert nem szokványos. Egy órát beszélgettünk – én akkor épp munkanélküli voltam, de abban az évben már az Új Írásban bemutatott Juhász Ferenc –, semmi jövőképem nem volt, csak valami rejtett, titkolt akarat élt bennem, amit Tibor, aki akkor még a Lipóton dolgozott pszichológusként (lélekgyógyászként), valahogyan észrevett, s búcsúzásakor ennyit mondott: „Én bízom benned és nem féltetek.”

Ez a mondat volt az elkövetkezendő nehéz években a legfőbb támaszom. Harminc évvel később egy kiállításomon, aminek megnyitójára

Tibort kértem meg, nyilvánosan el is mondtam ezt neki, megjegyezvén, hogy bizony nem véletlenül hívtam őt ide.

Fent nem véletlenül említettem a lélekgyógyász foglalkozását, mert magam is meglepődtem, amikor egyik könyvem ajánlásaként azt írta rólam, hogy léleklátó vagyok. (Pedig ez, a fentiek fényében, talán fordítva igaz.) Azóta is azt kérdelem magamtól, hogy én vagy a fényképezőgép képes erre? Zavartan olva-

som és adom közre ezt a kis írást és benne egy ajánlást, mert ha valakit ilyen magasra tesznek, az könnyen megszédül és könnyen le is esik arról a magas polcra.

De az én életem úgy alakult, hogy soha sem kerültem olyan magas polcra, s ezért nem is estem le: maradtam földközelségben, s 65 évesen ez nem is fog megváltozni, már biztosan mondhatom.

És most következnek az említett három levélféle.

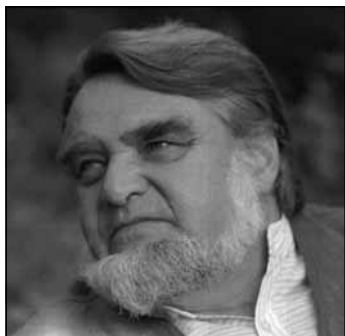
*

Gyurkovics Tibor író és költőt, aki rólam eddig mindig csak jót mondott, s akit mindig akkor keresek fel – kb. ötévente egyszer –, amikor bajban vagyok, vagy ha kérni szeretnék valamit, nagy szeretettel üdvözli Bicskéről Móser Zoltán, a fotográfus.

Kedves Tibor!

December 11-én, pénteken este 18 órakor Biatorbágyon, a faluháza két nagy termében nyílna egy kiállításom, amelynek megnyitójára szeretnénk megkérni. A kiállítás címe a témát is pontosan jelöli: KÖVEK – FÁK – FALAK. Összesen 66 fényképet tennék ki. Arra gondoltam, hogy e három témában én hoznék, de talán a képektől függetlenül Te is tudnál hozni olyan verseket (tehát a kövekről, fákról és a falakról szólót), amit ott felolvashatnánk és amolyan játékos Lyukasórát tartanánk az eljövendő karácsony (és az advent) jegyében. Örülnék, ha benne lennél, és el tudnád vállalni a felkérést. Rövid és jó (kedvező) válaszodat vagy hívásodat várva, tisztelettel és szeretettel köszönt s üdvözöl: Móser Zoltán

Kelt Bicskén, 1998. október 13-án, egy nehéz nap éjszakáján

Kedves Tibor!

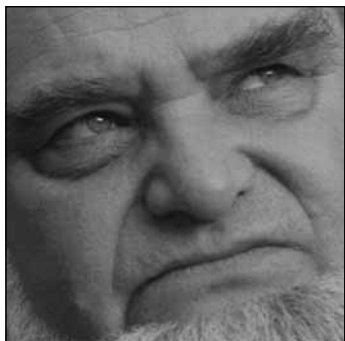
Segítened kéne egy gyors aláírással, ha kérhetem. Ezt a szöveget két éve írtad, de azon a pályázaton (nem ide adtam be persze) nem nyertem. Most a Szekszárdi Könyvtár és a megye közösen adná be a pályázatot, ami egy hét múlva zárul. Ezért sürgős. A Frankfurti Könyvvásárra kaptam pénzt, de keveset, ezért a tervezett AMOR PATRIAE című, nagyméretű albumomat három részre szedtem: egy itthon jelenne meg, egy Erdélyben, és egyet – amely a szülőföldemet mutatná be, és alcíme „Édes Tolna” lenne – a

szekszárdiak adnák ki¹. A kiadás költsége 700 ezer, s ehhez 200 ezret kérnek. A pályázatnak február 28-ig meg kell érkeznie. Ezért, ha ezt aláírod (vagy egy más ajánló levelet írnál) és postafordultával feladnád a Megyei Könyvtár címére, akkor még odaérne. Ugye megteszed?

¹ Az első kötet 1999-ben jelent meg (a Kráter Kiadó jóvoltából), a második Szekszárdon, 2000-ben

(Láttalak a Duna TV-ben és ezért volna egy kis vitám Veled: Erdélyt és Moldvát nem szabad összekeverni. Egyébként a nejem kiadott a kezdők részére két furulyaiskolát: ha már van furulyád, talán az is jól jönne, ha Te is úgy gondold!)
Tisztelettel és szeretettel köszönt és üdvözlöl „a közeli távolból”: MZ

2000. december 18.

AJÁNLÁS

Móser Zoltán fotóalbumához

Móser Zoltán „lélek-úr”. Mint fotós, mint ember. Rákosfalván, ahol születtem, így nevezték azokat a ritka embereket, akik foglalkozásuktól, társadalmi helyzetüktől függetlenül „lélekben éltek” akkor is. Persze ott is ritka volt az ilyen lény. Rangot jelentett abban a kisvárosi (Budapest unokaöccse) demokráciában, ahol jól megéltek egymás mellett gazdagabbak, szegényebbek.

Olyasmit értettek az egyszerű népek ezen a kifejezésen, mint akinek bejárása van a másik ember lelkébe, mintegy „léleklátó”. Olyasmi becsületük volt, mint a papnak.

Móser ilyen ember. Hogy ne mondjam, hivatásos, vagy elhivatott. Mint fotós sem akar különlegességet, faramuci beállításokat, kézen álló aktokat vagy írókat fényképezni. Viszont a „léleknél” nem adja alább. A fotósok nagy része extrovertált ember, már csak ahogy közelednek is az alanyokkal, pózokba igazgatják őket, lefejezik, fölfejezik – hogy jól mutassanak, átépítik a tárgyakat, az országot, hogy fotózható legyen.

Móser introvertált ember, aki „belülről” fényképez, ha van lélek-lemeze, arra veszi föl elsősorban a manuszokat, írókat, szobrászokat, festőket, halandó és halhatatlan embereket.

Nem mindennapi adomány – ezek a fényképek szándékoltan elmosódók vagy fényesek, természetesen természetesek. Mert Mósért mindenekfölött az a népközeg érdekli, amiben élünk. „Amiből kiviláglik a nép.” Ahogy itt, e tájon helytállt évtizedeken, száz éveken át: nagy szavakkal azt mondanám, tervezett fotóalbumai, a háromrészes, nagy összefoglalást rejtő és tartalmazó AMOR PATRIAE elsősorban: *erkölcsi képek*.

Gyurkovics Tibor

Németh István Péter
Örökétig őszi nap
(balatoni anzix)

Sokáig azt hittem Füreden a 'kilencszáznyolcvanas
És a 'kilencvenes években, hogy szinte minden
Költészetté fog majd válni előttem, pedig
Csak két utcán jártam-keltem leginkább.

Gyurkovics Tibor tanított arra, hogy a néptelen
Zamárdi is versbe kívánkozik, éppen akkor,
Amikor nincsen fürdőidény.

Balatonfüreden az Ady Endre úti albérletem
És munkahelyem, a gimnázium között
Néhány kertes ház állott csupán.

Albérletemmel szemben a Kinizsi utcácska,
Sarkán Juhász Jenő Témerinből származott
Órás lámpája mint valami örökmécs
Égett nappal is az egész tanévben.

Illyés Gyula Tihanyból Jenő bácsihoz hozta
Karóráját javíttatni. (A *Naplójegyzetek*ből tudom.)

E rövid utcában aligha lehettek hosszabbak
A sétáim, mint azoké a lelkeké, akiket
Doré nyomán 1890 februárjában
Van Gogh ábrázolt Saint-Rémyben.

Nyugati irányban nyílt ez a kicsiny allé,
Közüle ezernél is több naplementére láttam,
Amit Rilke kettős fasorával szegélyezett.

Esténte akárha a *Herbsttag* hőse,
Leveleket írtam, olvastam
És nemegyszer virrasztottam.

A gimnáziummal szembeni villában
Jó néhányszor vendég is lehettem.
Edit néni falán Bernáth Aurél
Nagyméretű festménye függött ama
Hölgygel és a hozzá bújó egyszarvúval.

Körben Sigmond Olcsi bácsi szobrai
S szobortervei gipszből.
Az egyik Gyurkovics Tibor portréja volt.

Tibor anyagba örökített grimaszát így előbb
Ismertem, mint őt magát.

Sokáig nem találkoztunk személyesen.
Holott a veszprémi színházban
Még jó kis szerepet is vállalt saját
Darabjában, a *Fekvőtámaszban*.

Sohsem törekedtem arra, hogy mindenáron
Irodalmi szalonokba jussak, hiszen
Délutáni magyaróráim után levegőztem
Egyet a Kinizsi utcában,
Aztán vissza a szobámba.

Nemes Nagy Ágnes őszi versében is az állt:
Most már fél évig este lesz.

Amikor Jenő bácsi letette műhelyében a lupét,
Én kapcsoltam föl az olvasólámpámat.

Elég volt a híres festményekhez írott
Gyurkovics-verseket föllapoznom,
S egyből a nagyvilág képtáraiba jutottam.

A Balatont amúgy hónapokig sem pillantottam
Meg. Onnan tudtam, hogy a közelében vagyok,
Hogy ha nagy-nagy hideg jött,
A tóról fölszálltak hozzánk a sirályok.

Nem volt ebben semmi lírai,
De Tiborra gondolva azt vallom,
Hogy költészetté lett ez azóta mindenestül.

Nyakas Szilárd

„Hetvenhat éves lettem én”

Gyurkovics Tibor születésnapjára köszöntője J. A. és Gy. T. módorában

Hetvenhat éves lettem én...
meglepetés e költemény
csecse
becse:

azaz humorral bírtam jól,
ki ez húzott minden alól.
De ma
ima

ajándék, mellyel tisztelnék,
és úgy hiszik, hogy meglepnek
engem
velem.

meg kenet..., s már-már feladnám,
ha magam magamra hagynám!
Miért,
kiért?

Hetvenhat évem elszelelt,
s mily kevés az, mi megfelelt
az ám,
hazám!

Hát éppen ez, mi nyomorít,
és konokul összeszorít
szívet,
melyet

Mindegy, milyen volt rendszered,
e szív rendszert sosem szeret;
belül
kívül

szívósnak és nagyoknak tudok,
magamhoz hűnek hazudok,
hisz ver,
s így nyer

vagyok ki vagyok, s még leszek,
ha kedvem tart, és túlteszek
jajon,
bajon.

a létem még haladékot,
fölélni e maradékot:
magam
magam.

Mert ily csapdák még nem csaltak
tőrükbe, ki nem facsartak
hitet,
melyet

Fölélni?! – ezt mégsem teszem,
küzdök, mióta van eszem,
nem hagy
az agy.

eszem mióta tudom én,
mindig őrzött a remény.
Kedvvel
s nedvvel,

Bízhatok, fel én nem adom,
magam, magamra nem hagyom:
veszély
a Mély.

A Semmi előtt sem fogok,
nem tudok, s nem is akarok
lapí-
tani!

Radnai István

Leérett gyümölcsstelen órák

Gyurkovics Tibornak – égipostán

kiszolgált a vén cseléd kopog
neki a harkály érezte az ága ropog
mégis piros almát nyújtott fukar
sose volt míg eljött a vihar

nem holmi ágat gallyat vesztett
gyökerestül döntötte az öreg testet
mint ahogy bennünk az élet korhad

természetünk a múltba sorvad

felejtünk piros ajkat karcsú törzset
fogatlanul vágyat égő ölbe
szoknyát cibálva követjük anyánkat
bolond aki az életre lázad

hordtunk-e valaha érett gyümölcsöt
föld színén növesztünk hasztalan szemölcsöt
s a porban ahol óvatlan járunk
itt az idő botlunk egy bogáron

bizony a csillogást észre se vettük
csápját páncélját szárnyát nem szerettük
hasznót és kárt rajtunk nem okozott
henye gögös lelkünk mit sem foltozott

hordta várába a milliónyi kincset
levelet lárvát amíg mi a nincset
marad utánunk odú mit kifesttet
örökös égeti a holmit és a testet

nincs többé harkályon csinos piros sapka
nincs csókos tinilány ki lépteit rakja
miközben kacéran ránk hátra figyelget
bukott tanárként hagyod el a termet

ahol nem lát senki ledobod a terhet
olyan egyedül vagy nem vágyod kereszted

olvasd el mesémet szorgos almafáról
míg lassan ellebegsz a világtól távol
nem gyökérrel támasztod a földet
feledés púpozza fölötted

Rostás-Farkas György

Testvérként

Hetvenhét évet élt itt közöttünk a földön. Nagy ajándék volt. December 18-a nagyon beleégett a szívembe. Ahogy felütöm a Bibliámat, megfajthatetlen titkokat vélek fölfedezni, mert igazán csak a szívével lát az ember.

Gyurkovics Tibor nemcsak nagy költő volt, nagy ember is.

Nagy veszteség! Eltávozott, de akit szeret az ember, az soha nem hal meg. *Mindenségbe zárva* című kötetem előszavában azt írta: „Szeretem a cigányokat. Égig érő hegedűiket, boldog hetvenkedésüket, nyomorúságos nagy álmaikat. Azt sem tudom, honnan szeretem őket, de szeretem. Így ezt a költőt, Rostás-Farkas Györgyöt is. Szeretem ezt a cigánysorsot. A sose belenyugvót, mindig álmodót és fölívelőt. Cigány-cigány, ugyanolyan. A mienk. A mifajta. Nincs más-ság. Mienkség van. Ezek a versek. Ez Rostás-Farkas György... Persze a mi segedelmünkkel, meg azoknak az örök cigány-anyáknak az égig érő sóhajaival, akik dajkálták ezeket a szomorú, de sose nyugvó férfiakat, mint Rostás-Farkas György és társai, a kubikolókat éppúgy, mint a meseköltőket, idehazai fekete tekintetű magyarokat.”

Több évtizedes barátság után ez már szinte testvérség. Igen, testvérség. Merthogy ő mindig testvérként jött közénk és érezte magát közöttünk. Mi is, én is testvérként fogadtam, szerettem és fogok rá emlékezni, amíg élek.

Gyurkovics Tibor a kor nagy krónikása volt, nagy mesélő, színes egyéniség. A testvérem.

Sok barátja volt, vonzotta az embereket. Jó volt a közelében lenni, nem lehetett őt nem szeretni.

Nem sokszor adatik meg az embernek, hogy ilyen személyiséggel találkozzon. Persze ő maga is éhezett a szeretetre. Mindig lehetett rá számítani, egy biztos pont volt az életében.

Sokszor feltettem már azt a kérdést magamnak, hogy mi lett volna, ha nem találkozom vele. Szegényebb lennék most. Ezért is mondom, és most itt tanúskodnak e sorok arról, hogy van Isteni Gondviselés.

Az emberi sorsok tehát, mint mondani szoktam, nem véletlenségből kelesztődnek.

Jó volt Gyurkovics Tibor barátjának lenni. Tudott élni, mulatni. Élte az életet, amiről tudta, hogy csak egyszer adatik meg. Nagy kaland és kihívás, ő vállalta!

Többször is elmondtam már, ez most le is írom: Gyurkovics Tibor egy személyes intézmény volt. Korunk irodalmi, tudományos és művészeti életének egyik legjelesebb alakja.

Páratlanul gazdag életpálya mondható az övének. Nem csupán a magyar történelembe írta be a nevét, hanem az egyetemes kultúra történetébe is, mely őrizni fogja méltóképpen nevét s az általa létrehozott életművet. A magyar nemzet, a nép, a haza büszke lehet nagy költő fiára.

Egész élete példamutatás volt. Hálas vagyok a sorsnak, hogy kortárs és barátja lehettem. A rengeteg elfoglaltsága mellett arra is maradt mindig ideje és energiája, hogy minden meghívásomnak eleget tegyen. Minden

rendezvényünkön, konferenciáinkon ott volt, és elkápráztatta a jelenlévőket fergeteges és lenyűgöző előadásaival.

Gyurkovics Tibor szerette a cigányokat. Több unokatestvéremet is megkeresztelte. Közöttünk mindig nagyon jól érezte magát, mert nagy-nagy szeretet vette körül, de ő is nagyon szeretett bennünket.

Azt is fontosnak tartotta, hogy bevonjon bennünket, cigány írókat, költőket a magyar szellemi elit zárt körébe, minden erejével azon volt, hogy az íróársadalom összetartsa. Számára nem volt különbség ember és ember között a származás okán, az embert és a tehetséget értékelte, de ebben nem ismert tréfát.

Élete alkonyán, mikor elzarándokolt közénk, sokszor mesélt ifjúkoráról, külföldi útjairól. Olyan meghatóan tette, mint valamikor nagyon régen, amikor édesapám mesélt a nagy vándorlásairól. Mint egy ősi bibliai figura, vagy mint egy guru, úgy vonult be közénk.

Egyik konferenciánkon a következőt mondta: „Olyan szeretettel jövök közétek, amilyen szeretettel ti fogadtok engem.” Olyan meghatóan mond-

ta mindezt, hogy a teremben lévők mind meghatódtak. Könnybe borultak a szemek. Ilyen volt ő, és így fogunk rá mindig emlékezni és őrizni szívünkben emlékét, amíg élünk.

Az élete alkonyán, amikor már tudta, hogy itt hagy bennünket és egy másik dimenzióból, a csillagok közül néz le ránk, sűrűn felhívtam telefonon. A csörgés után a következőket hallottam: „Szeress, keress!” Erre vágyott egész életében, hogy szeressék és keressék. Ezt tőlünk, őszinte szívvel állíthatom, hogy meg is kapta, ami azt hiszem, hogy kölcsönös volt mindkettőnk részéről.

Mikor utoljára beszélünk telefonon, szűkszavúan válaszolt a kérdéseimre. „Hogy érzed magad, mikor látlak?...” Csak annyit mondott: „A halál nem vár!” – s a vonal megszakadt... most már örökre.

Csak az ígérem, hogy őrizni fogom méltóképpen azt az örökséget, amit ránk, rám hagyott. Csak azt tudom, így a mondandóm végéhez közeledve: – Kedves Gyurkovics Tibor, Testvérem, Barátom, Mesterem, én mindig kereslek és mindig szeretni foglak, nagyon hiányzol!

Sándor György

Tibor!

Gyurkovics Tiborral nem voltunk jóban. Azt hiszem, az összes, itt Róla megemlékező közül én voltam Vele a legkevésbé jóban. De most nem rólam van szó. Sajnos. Hanem Róla. (Sajnos.) Úgyhogy hozzáteszem azonnal, hogy ő sem volt jóban velem. Azt hiszem, ez volt az a közös érintkezési pont, ami összehozott bennünket. Kölcsönösen lebecsültük egymást.

Illetve én túlbecsültem Őt. Eleinte. Aztán... Most már... Megnőtt. („Mert ami volt, annak más távlatot ad a halál már.”)

Legalább most próbálok felnőni Hozzá. Miközben sokáig azt hittem, Neki kellene... De még élek...

– Na, itt kell abbahagyni ezt a – majdnem – Gyurkovics-stílust.

És különben is, embert isteníteni... Istent emberiesíteni...?! („...nem szerencsejátékos.”)

Az első találkozásunk személytelen volt. Annyira, hogy ő ott sem volt. Illetve: nagyon is! Egy interjúkötetben figyeltem fel Rá. – Nem tudom, miért ezek a nagybetűk, amikor csak szóba jön... (Annak ellenére, hogy most Róla emlékezem...) Pedig megbeszéltük már – embert isteníteni... A „Ki nekem Jézus?” – körkérdésre számos ismert ember reagált, és Gyurkovics is. A számomra addig ismeretlen. A legjobb Tibor válasza volt – számomra. Akkori érzékenységi vagy inkább érzéketlenségi szintemen. Aztán feleségének hűgánál találoztunk most már személyesen, a Cirmos utca 6., földszint kettőben, az Őrmezei lakótelepen. Ott laktam négy emelettel feljebb. Ott mondta a pszichológus férj, mikor a sarki KÖZÉRT-ből rohantam a lifthez a cekkerrel, hogy filozófus nem siet.

Szerencsére ez nekem szólt kivételesen, mert Tiborék akkor már tőlük éppen elmentek. Tulajdonképpen a filozófusról jut eszembe – az igaziról, Molnár Tamásról –, hogy Tibor könyvéhez írt előszava tette be nálam végleg a kaput. Amit Tibor amerikai tartózkodásáról, az ottani élményeiről írt Vele kapcsolatban, a zseniális clownról, azt irigyeltem meg. Azt hiszem, féltékeny voltam Tiborra. (Talán még most is... hogy annyian emlékeznek Rá... És mennyivel jobban!) Azt hittem, hogy Zelnikék összejövetelein is – Hernádi ide-oda... –, én leszek az első számú üdvöske... Maximum ha harmadik hegedűs lehettem volna... De ez elől elmenekültem. (Ezt magamnak is most vallom először meg.)

S aztán, amikor a Magyar Örökség Díj átadása volt... számomra is... ötvenhatodikként... Gyurkovicsot parodizáltam, ahogyan az elnökségben ülő Makovecz Imre nevét kiejtette-mondta, azzal az utolérhetetlen gyurkovicsos hanghordozással, hogy: „Má-ko-vecz!” Leírhatatlan. (Annak ellenére, hogy ideírtam mostan...)

Egyedül az üzenetrögzítőm szövege természetesebb, mint Tiboré. De az is biztos csak újabb önparódia. Az övé. (Mert zseniális színész is... ahogy saját darabjában játszotta Veszprémben a tábornokot!) Milyen borzasztó múlt időben ez, hogy már csak volt... De ma is kristálytisztán hallom, ahogy az üzenetrögzítőjén felszólít bennünket, hogy: szeress!

Hááááát... Megtörtént... Megint csak egyoldalúan. Mert nem tudom, ha fordítva történt volna életünk... és halálunk... Tibor hogyan emlékezett volna meg rólam? Igaz, szónoki kérdés ez és aránytalan, mert Ő mindent tudott, amit én, de én messze nem, amit Ő!

(Mindenesetre unokatestvéréért, barátoméért, a köztünk lévő Gyurkovics Sándorért naponta imádkozom a Farkasréti Mindenszentek Templomban.)

És egy ideje már Tiborért is...

Szabó János

A költő és a kézműves

Gyurkovics Tiborral egy kézművesműhelyben ismerkedtem meg, ahol Tibor volt a megrendelő, én pedig a kézműves. Nem tudom, hogy az ásványok szeretete kezdetektől fogva, a lelkében volt-e már, vagy netán egy hölgy kedvéért látogatta szerény műhelyemet. Azt viszont tudom, hogy szívesen elidőzött nálam, miután hamar kiderült, hogy a köveken kívül a szavak csiszolásával is foglalkozom.

– Érdekes ez a négysoros! Írnál néhány oldalas prózát erről a témáról? – ez a felkérés 1996. január elsején volt, reggel 8 óra táján, amikor telefonon hívott, hogy boldog új esztendőt kívánjon. Megelőzött.

Igy született meg első novellám, amiben a lelkek és a gyurgyalagok röptetésével foglalkoztam.

Keveset írok. Lassú szekéren jár a múzsám, sokszor elhagy, hosszú időre is, de amikor visszatér, örülünk egymásnak.

Tibor hazaszeretete, mérhetetlen embersége mély nyomot hagyott bennem, és szellemissége visszavezetett Istenhez.

A derűtől, a fanyar humorú szavaitól feltöltődött a lélek, akár egy jóféle akkumulátor, amivel aztán hosszú ideig boldognak lehetett maradni.

*

– Egy szép opált szeretnék a Györgyinek. Van neked ilyen?

– Van. Nemesre gondol?

– Naná! Majd nemtelenre!?

Kihúztam a fiókot, elővettem az opálos üveget, amelyben a csiszolatlan köveket tartottam. Leöntöttem róla a vizet és a nyers köveket egy tálcára raktam. December volt, de mégis rendkívül erősen sütött a nap. Az ablaküvegen keresztül egyenest az opálokra vetődtek a fények. Elkezdtek élni a kövek! Piros, kék, zöld és sárga lánggal villództak, sziporkáztak az erős fényben. Láttam Tibor arcán, hogy elvarázsolja a látvány és legszívesebben megcsiszoltatná az összes követ. Egy ideig gyönyörködött még, aztán kiemelt közülük egyet.

*

Egy hét múlva jött Tibor a kész munkáért. Még mielőtt elővettem volna a fiókból a követ, Tibor kifizette.

– Hát, ez fantasztikusan jól sikerült! Gyönyörűséges! Micsoda sziporka! Györgyi el fog ájulni a gyönyörűségtől!... Jaj! Milyen hülyeségeket beszélek!... Mondd, kifizettem ezt már neked?

– Hát, igen. Egyszer már ki tetszett fizetni!

*

Üdvözetem küldöm Gyurkovics Tibornak a Mennyei Mandzsúriába, az 1-es számú báránnyelű címre, ahol Galsai Pongrác barátjával lóbálják a lábukat és beszélgetnek. Rólunk mesélnek.

*

ELŐSZÖR

csak a fokhagymád lett kínai,
s Makóra dőltek kínjai...
Aztán mihelyt szelídültél,
egyre-másra mást is vettél:
kínai lett a flittered,
arádnak adott ékköved,
tányérod, villád, kanalad,
szádban a rágandó falat,
minden ruhád, minden cipőd,
minden, ami földből kinőtt,
gazos kertedben a kutad,
mozdonyod, síned, az utad,
minden műtyűr, minden játék,
minden, minden, ami szándék...

UTÓSZÓ

De már nem is tiltakozol, amikor hajnali álmodból ébredsz, s miután csipáidtól szabadultál s távoli szilvafád felé révedsz, kertedben látod apádat, a kis kínait, aki szorgalmasan nyesegeti a szilvafádat. Te meg hiába keresed, nem találsz örökre elveszett tükrödet, csak egy könnyvet a párnád alatt, amibe kínaiul írták, hogy: TÖRTÉNELEM.

*

Az *Utószó* című versemet telefonba olvastam föl Tibornak.

– Na ja...! – válaszolta egyetértően.

Ez volt az utolsó beszélgetésünk.

Szabó Palócz Attila

Halhatatlanabb mindenkinél

Kötetlen jegyzetek Gyurkovics Tibor emlékének ajánlva

„A kemény grafit belekap a folyton zörgő, hártyszerű papírba. Találkozásuk színhelyén feltépi a fiók mélyén éveken ezekre a napokra kételkedve váró sárga lapokat. Hirtelen véget ér a ráncos, munkáskéz gyakorlatlanságából született pusztító hadjárat. Karcos jajszóval adja meg magát a pattogó, ónszínű szénhegy, s finoman kibontja magát a festett fahenger öleléséből. A kövérkés betűk sora megszakad” – akárha Csepregi Jánosnak a *Csontok nélkül* című elbeszéléséből (*Mindennapi legendák*, Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2005) idézett sorokban Gyurkovics Tiborra ismernék. Az idős Gyurkovics Tiborra. Arra gondolok, hogyan is állhattunk volna egymás mellett a színpadon, egy izgalmas szerepben, egy nem is túl hosszú, talán nem is megterhelő egyfelvonásos néhány jelenetében – mint az idős és az ifjanc színész, s utóbbinak, ha nem is mestere, de lakótársa mindenképp. Hova költözhetnénk, költözhetünk volna be így, együtt? Ahol a Csepregitől vett leírás szerint rendezték volna be a színpadot, a nappali szobát, az étletterünket... Vagy csupán a nézőteret?

És ahol még grafitceruza és megsárgult papír is akad a fiókban...

Gyurkovics Tibor az ötvenes években felvételizett a színiakadémiára, ahová – akárcsak korábban a jogi és az orvosi egyetemre sem – nem vették fel, a kor szellemében, a származása miatt. Nemes kitartásról tanúskodik, hogy ezután is rendületlenül próbálkozott, míg végül papírjai, illetve az ELTE-n megszerzett diplomája szerint pszichológus vált belőle. Később pedig épp a veszprémi Petőfi Színház dramaturgja volt, amikor én felvételiztem a színművészetire. Az persze egy más kor és más közeg volt, én bejutottam, a származásom felől senki sem kérdezett. S habár utóbb lényegében mindketten eltávolodtunk a színháztól, annyiban mégis kitartottunk mellette, hogy elhivatottságát – ha jól sejtem – a halálig ő sem adta fel, én meg még mindig egy kicsit oda, a teátrumok világához is sorolom magam... Habár könnyen lehet, hogy ez ma már csak ábránd... Vagy tudom is én, micsoda. Nem is lényeges talán...

Elképzelem, találkozhattunk volna talán abban az egyfelvonásosban a színpadon, teszem azt, Actor Primus és Actor Secundus szerepében. Ketten, akik javarészt mégis eltávolodtunk ettől a világtól, kiléptünk a rivaldafényből, a rendezői bal és jobb oldalakat már az ellenkező irányból értelmezzük onnan, a nézőtér takaros rejtekéből. És ebben a Csepregi szövege alapján berendezett színtérben a kemény grafit most ismét, újfent – ahogy a próbaanyag során már oly alaposan begyakoroltuk – belekap a folyton zörgő, hártyszerű papírba, és Gyurkovics Tibor, Actor Primus szerepében, feljegyzi a *Tékozló fiú* című verset: „Ha majd a föld begyógyul / mint régi-régi seb, / majd visszatérek hozzád, / mint engedelmesebb // mindenkinél, erősebb / leszek majd, mint a szél / és halhatatlanabb / leszek mindenkinél.”

Cikornyás verssorokban replikázunk, mint két eltévedt szereplő, akikhez hűtlen lett a szerző, ki alig teremtette meg, alig ötlötte még csak ki őket, máris továbblapozott, hanyag mozdulatokat sorjázva, mintha legyintést is mímelné talán, s mégis mesehősökkel, emberfeletti jellemeikkel, csodás lényekkel, privát-mitológiai alakokkal csalja épp elanyátlanodott hőseit. Nincs más hátra, más szerző után kell néznünk, holmi pirandellói hősök módján, mert nincs olyan, hogy valaki ne legyen pótolható, és nincs olyan sem, hogy egy-egy véletlenszerű szituáció ne legyen kiteljesíthető. Ez a jelenet most a mi credónk, amelyben vergődve keressük a kiutat, amelyik akárha sárga kövesnek is tűnhet, keresünk egy ajtót, amin talán kopogtatni, dörömbölni is érdemes lehet... Az ajtót, amelyik mögött mindenre kész szerzők lakoznak, lapulnak meg csendben, sunyítanak reszketve, akik ezt a mi kis félbemaradt, hevenyészett jelenetünket, mit egy hűtlen szerző torz kezével falsul csak úgy odakent, ezt az eltévelyedett helyzetet valahogy mederbe, kordába taszítják. Az ajtót, amelyik a hőlégtkamrára nyílik, s amelyikben úgy roskadunk össze a padra, mint Karinthy két hőse a Gőzben...

– A meztelenség jellemtelenít, nem gondolja? – kérdezhetné Actor Secundus szemérmesen.

Rég játszottuk, rég volt már az a próba, amikor ennek a darabnak a bemutatójára készültünk, csak néhány szövegfoszlány maradt meg bennem a szövegéből... És még csak nem is sejthetem, hogy ha Gyurkovicsot akkor és ott felveszik, ő játszhatta volna-e a darab két szerepének valamelyikét. Régi próbák felgazlott szövegekönyvéből...

Hoppá! És akkor lőn egy kiváló képzavar!

Régi próbák lestrapált, samárfüles, elnyútt szövegekönyvéből ragyog fel a dialógus néhány mondata:

– Leette magát?

– Le bizony, a sárga földig!

...a nagy zabálásokra utalva. Amikor a két elárvult főhős, miután a menüt is alaposan kitérgyalta már, azzal zárja le az egyfelvonásost, hogy nagyot nyújtózza a gőzben, indulni kész...

És ahogy Actor Primus nekem immár háttal, kellőképp kiizzadva magát, a rendezői jobb felé fordulva lassan, de biztosan távozik, még súgok ennek a mihaszna szerzőnek, aki itt hagyott bennünket a padon, a porban, a credóban, a hőlégtkamrában, azon a megsárgult, hártyszerű és sorsszerű, mégis folyton zörgő papírlapon, amelyik szinte teljesen váratlanul egy adott pillanatban a grafitceruza hegyével érintkezett, hogy ne engedje elmenni úgy, hogy nem adja a szájába a legfontosabb szavakat: köztük azt is, hogy halhatatlanabb mindenkinél...

Szakonyi Károly

Fél életen át

Mint amikor széthullanak a fémdobozból a filmek. A hasznos tekercsek meg a muszterek. Egy csomó muszter. A próbafelvételek meg amiket a vágóasztalról lesöpörtek, kidobásra ítétek. Nagy halom zizegő celluloid. Mert van még ilyen. Régről.

Mintha beletúrnék, mintha felvennék néhány szalagot. Filmdarabkát. Képek, képek, képek sorát, mozdulatlanokat, de ha végigfut rajtuk a tekintetem, bemozdulnak, mint a vetítőben.

Tibor.

Mindegyiken Tibor.

Ez itt nagyon régi. Kalapos, krombi télikabátos alak. Enyhén korpulens. Beretvált arc, lágynyúlások. Egy úr. Öltönyös, nyakkendősről. Tisztes állása van, az látszik. Pszichológus az elmeintézetben.

– A nő zárton dolgozom. Képzelted. Naponta látom a nyomorúságot, a szenvedést. Felém nyúlnak, simogatják a karomat, sírnak, nevetnek. Tanár úr! Néznek rám reménykedően. Tanár úr... adj egy cigit!...Tanár úr, szerelmes vagyok, nézd, egy szív a borítékon! Nekem írták... Tanár úr, segíts!

– Nehéz lehet.

– Szeretettel lehet csak bírni. Nem hiszek más gyógyításban, csak a szeretetben. Végtelenül szeretni. Nőt, beteget, gyereket... Három lányom van.

A kép háttere a Rákóczi út. Még a tükrös presszó az Astoriában. A pincér hozza a kávé.

– Olvastam a verseidet. A *Grafitot*, amit adtál.

– Novellákat is írok. De nem jelennek meg. Csak most, hatvanegyben

ez a verskötet. Weöreshez vittem fel az első verseimet. Felhívtam, hogy mehetek-e? – Mondja be egyiket a telefonba! – Mondtam. – Jól van, jöhet... – Nézd kissé keserű mosollyal. – Nem vagyok itthon ebben a világban. Csak a betegeimmel. Aczél azt mondja, ha lát: – Ja, maga az a pszichológus író...

Pozsonyi út. Ülünk a presszóban, kávézunk. A fények szerint téli délután.

– Hát megjelent a második.

– *Kenyértörés*. Jó cím.

– Támadják. Ha jónak tartod a verseket, nem írnál róluk? Mondjuk a Kortársban.

– Örömmel.

– N. azt írja a címről, hogy összeveszést jelent. Szakítást. Nem érti, hogy a jézusi kenyértörésről van szó. Amikor megtörte a kenyeret az utolsó vacsorán, és szétosztotta. Nem értenek...

Aztán ez már a Madách Kamarában. Délelőtti próba. Lengyel György rendezzi a darabomat, az *Ördöghegyet*.

Tibor ott ül a sötétben, nézi a színpadon a színészeket. Mensáros, Dégit, Almási Évát. És Pécsi Sanyit. Pécsi szertelen játékát. A pánikos embert.

– Ez én vagyok – mondja a próba után a közeli sörözőben Pécsinek. – Akit te játszol. *Colonel*. Rólam mintáztad.

– Én meg azt hittem, rólam. Én vagyok olyan, mint ez a figura. Nyughatatlan, aztán meg pánikos. Te nem írsz darabot, csak verset?

– Van egy kis egyfelvonásosom. *Estére meghalsz*. A Vigiliában jelent meg. A férfi a nővel Esztergomba utazik a vonaton. Ülnek a kupében, ennyi az egész. És ott utazik velük az életük. Mennek... csak mennek egy városba, ahol talán lehetne élni. Pártos olvasta.

– Pártos? Abban bízatsz! Géza nagy művész...

– Azt mondta, írjak hozzá még két felvonást, és megrendezi...

Ez meg a Pesti Színház, az *Öreg* premierje. Páger, Bilicsi... Ahogy Bil bácsi Winkler szerepében azt mondja Págernek, a szomszédnak: – *Van eladó fanyagom*. Nem faanyagom, hanem fanyagom. Ezt évek múltával is emlegettük. Nagy sétákat tettünk akkoriban a budai ösvényeken egészen a Disznóőfőig. Micsoda nagy beszélgetések költészetről, színházról! Az *Estére meghalsz* meghozta a kedvét a színházhoz, és egymás után születtek a darabok a Pestiben, a vidéki színházakban. Veszprém! Ahol dramaturg is volt, és ahol végre játszhatott! Az Ezredest alakította a *Fekvőtámasz* című darabjában.

Nagyszerű színész volt. Nem a szó eredeti jelentésében, de kitűnő *mímes*. Társaságban, televíziós műsorban, a válogatott *focicsapat* pszichológusaként. De leginkább a vendéglői asztalnál. Ahogy előadta a barátok történeteit. Vitriolosan, de szeretettel. Mindig szeretettel, de azzal is végtelességgig fokozva. Sarkítva. És a növekvő hatást érezve mindig rádobott még egy-két lapáttal, megtáltosodva.

Micsoda fák ezek itt a képen? Nyírfácskák, nyírfaerdők, elmosódva, ahogy suhan a moszkvai zöld vonat az orosz mezőkön. Hagymakupolás kis templomok a faházak között, fejkendős,

pufajkás nénék néznek a sínek mellől, benn, a vagonban füst és vodkabúz, a szőke, kurta szoknyás kalauznő két kopejkáért forró teát enged a szamovárból, és mi vagyunk azok, akik ott ülünk a bárisnya kuckójában, kezünk ügyében egy orosz–magyar társalgási könyvecske, annak a segítségével diskurálunk. Tibor máris szerelmes a pisze orrú lánykába, franciát is kever a szövegbe, a kalauznő pityereg, mert az egyik fülkéből eltűnt a lepedő, talán az a kazah kapitány lopta el, aki az előző állomáson leszállt a vonatról, vigasztaljuk, már nevet a könnyein át, mert találgatja, kik lehetünk, *szpisztyel*, mondja Tibor, rám mutat, *veliki szpisztyel*, én meg mondom rá mutatva, hogy *ocsiny veleki poet!* – a lány csodálkozik, mert azt hiszi, én vagyok költő és Tibor a prózaíró... Vágtat a vonat, csattognak a kerekek, és a költő fejében rímekké kattognak, talán már akkor írta meg fejben a verset: *fekete földnyírfa, nyírfa, táj,---tea- barna, hosszú tél, sár, rét, fekete föld, / mély az út, öreg kerék, / cár, a cár, a cárevics, / szakonyi, gyurkovics...* És ez itt a Néva, nézem a filmdarabkán, a városban a régi hidak, Tibor áll a Péter-Pál erőddelel szemben, vakít az aranyozás a tetőkön és tornyokon, és azt mondja: *Szeretem! Szeretem ezt a várost!* A GUM-ban borostyánt vetünk az asszonyoknak, Tibor örökösen vásárolt, az utolsó rubelocskáján is valami apró ajándékot az otthoniaknak, kapjon mindenki, akit szeret...

Nem, nem könnyű válogatni ebben a filmkupacban, összetekerednek, kígyóznak a celluloidszalagok, amit kiragadok, a fény felé tartom, Nagymaros tűnik elő, a parti Alkotóház, a vaságyon hever Tibor, unja a szobafogságot, de írni kell, pénzt kapunk, hogy írjunk musicalt.

– Most melyik jelenetet írod?
 – Hát melyiket? Elosztottuk, vagy nem?

– Már nem emlékszem... – Tibor ásít, nézi a mennyezetet. – Írni, mindig írni, ezt nem lehet kibírni...

– Ez az egyik betét.

– Micsoda?

– Azt hittem, mondd a betétverset. Hogy a két pasas összezárva már unja a banánt. De melyik nótája ez? Bur vagy Vil éneklí?

– Ja? Talán Bur. Te melyik vagy?

– Én Vil. Te meg Bur. A két balkezes szerző egybeolvasva: Bourville.

Ezt találtuk ki, a szerzőpáros musicalt ír megrendelésre. Mert akkor éppen úgy adódott, hogy meg akarták teremteni a magyar musicalt. A miniszter a párosoknak – egy prózaíró, egy költő – adott némi előleget, hogy dolgozzanak. Ha már szerzőpáros, a darabban is így legyen. Bezárja őket a rendező egy kis lakásba, hogy ott írjanak, amíg ő elmegy zsűrízni Monte-Carlóba. Csak a cím van meg, a gomb, ahhoz kellene varrni a kabátot. *De ki lesz a gyilkos?* Jó kis krimicím, felkelteti a publikum érdeklődését. Csak-hogy mi legyen a történet? Hát, amit a szomszédból áthallanak. Ahol Potentó úr és zűrös családja lakik. Mivel más ötletük nincs, őket hallgatják ki a falon át, de az írópárost meg, ahogy hangozan keverik a sztorit, Potentóék. Ebből van a baj. A családfő bosszút esküszik és pokoli lövöldözést csap...

Hát... egyikünk sem jegyzi a munkái között. De bemutatták Kecskeméten, ment néhányszor jó színészekkel, harsogó zenével... Látom a filmen, ott ülünk a páholyban és fogjuk a fejünket... Nemcsak azért, mert a zene szétrepesztí a dobhártyánkat!

Az esti beszélgetések a Karinthy úti kis konyhában. – Melegíték halász-

lékonzervet... van hozzá belsőség. Ikrák... Együnk...

Szeret éjszaka főzni. Sokáig fenn van, nem tud aludni, verseket olvas magnetofonszalagra, nemcsak a saját verseit, de Kosztolányit, József Attilát... Laza fröccsöket iszik hajnalig, könnyű vörös sok szódával.

Arcképek. Csak arcok. Ha fényképezik, grimaszokat vág, vagy csak néz a magasba kissé hunyorogva. Sapkák, kalapok... Néha mint egy clown. Élvezi. Török fez, gombos bot, mint egy varázspálca. *Fenomén*.

– Vagy csak mágus. Írja, hogy mágus...

Szereti, ha a keze is látszik a képen. Kifejező, szép kéz. Nagyon fontos, hogy a férfinak szép keze legyen. Ahogy a nőnek szép, karcsú lábfeje.

Egy időben amolyan papi-forma ingeket varratott magának. Kis gombokkal, állógallérral.

– Tudod, a tartás... Ahogy egy pap, katona... a ruha megadja. Kötelez.

Puck.

Halászfalu a Hel-félsziget közelében. Az öböl vizében lehet fürödni, de azért nem lenne jó hajótörést szenvedni az Északi-tengerben. Színes halászhajók vesztegelnek a kikötőben, hajnalban kifutnak, az asszonyok imádkoznak a templomban a férfiakért meg a szerencsés fogásért.

Tibor beássa magát a plázs homokjába. A piacon naiv üvegfestményt vesz ajándékba. Sárga homok, fekete bárka, kék ég és piros nap. Gyermegeg mázolmány, de szereti.

– Ilyeneket kaptam a betegeimtől annak idején. A munkaterápián. Bol-dogan adták...

Itt meg Szárszó, a bérelt ház, gyerekkel, asszonyokkal.

- Tibor hol van? Nem fejelünk?
- Sétál a parton.
- Ja, verset ír...

Autóban ül?

Igen, ez egy Skoda.

- Hiszen nem is tudsz vezetni!

- Dehogynem. Levizsgáztam. És vettem egy kocsit.

- Nem is mondtad...

Szerette mindig is a titkot.

- Jön most könyved?

- Á, nem...

Aztán egy hét múlva ott van egy újabb verskötet. Vagy novella. Egy regény.

- Irsz darabot?

- Nem, semmi... néha egy vers...

Aztán jön a hír az olvasópróbáról.

A Vígben. Kecskeméten. Veszprém-ben...

Az ajándékokat sem nézi meg. Majd otthon. Magában. Lassan. Élvezkedve.

A nők rajonganak érte. Szellemi áhítat fogja körül. *Jezovics*. Felemeli a kezét és megbűvöli őket.

Én a nők miatt nem jutottam el Istenhez... Ez a *Szerzetes* című versének első sora.

De éppen a nők miatt jutott el mégis.

Velük élte meg a lélek táplálékát, a szerelmet.

Még ha: *...csak mentem valaki után, a kapuban álltam reggelig, hogy élete / fölismerhetetlen / titkában arcra bukjam a kövezeten.* Akkor is.

Esték Eigeléknél a műteremben. Felolvasások, viták avantgárdról, velencei biennáléről, Márquezről. Színházról. Összecsapások, megbékélések. De mindig újra és újra együtt mindenben.

Igen, Rómában.

- Vennék egy szép olasz cipőt. Gyere, te mindig jól érted, mi a jó.

A kereskedő szedi le a dobozokat a polcokról. Nem, ezt nem. Talán ez? Megpróbálok... Mit szólsz hozzá? Mégis inkább az előbbi...

A kereskedő, kis köpcös olasz, fáradhatatlan. Három vevőt szolgál ki egyszerre.

Tibor ül a széken, hozatja a cipőket.

- Szorít. Itt, rüsztbem...

Végül egy szép barna. - Akkor ezt.

A kereskedő felsóhajt, mondja az árat. Sok. Annyi líránk nincs.

- Alkudj! - mondja Tibor.

Mutogatunk, hadarunk, mondjuk, hogy csak ezerötszáz.

- Nem, az kevés...

- Ezerhét.

- Kevés.

- Kétezer. - Megéri, mondom Tibornak. Megvesszük. Megyünk ki a boltból, visszaszólunk.

- Mille gracia!

- Duemila gracia! - feleli nevetve a boltos.

Róma kék ege.

A filmkockák karcosak. Régiek már.

Tekerednek, kuszálódnak.

Nagy halom celluloidszalag.

A képeken minden mozdulatlan...

Barátság egy fél életen át.

Ezekon a filmkockákon még harmincévesek sem vagyunk. Tibor ül a könyvespolc előtt, feltartott kezében a *Grafit*, az első könyve. Most ismerkedtünk meg szobrász barátunk műtermében.

És ezeken a filmkockákon... atyáisten! Ez is ő! Fekszik a kórházi ágyon, ott állok mellette és várom, hogy felpillantson. Sokára néz fel.

– Te vagy itt?...

Újra lehunyja a szemét, fáradt, agyongyötört. Kinyújtja a kezét a takaró alól. Látszanak a csontok, az erek – sovány kéz, de még mindig rajzosan szép.

Megszorítom.

Nem tudok beszélni, csak a tekintetünk rebben.

Feszengek, mert restellem, hogy mindjárt elköszönök és kimegyek innen. Ő meg itt...

Óvatosan hátrálok, a tekintete rám villan. Tudja, hogy szököm.

Szalay Károly

A Gyurkovics

Nem a költőt, nem a drámaírókat kedveltem benne elsősorban, hanem a regényhőst, a regényfigurát, a regényalakot. A mindenkor és mindenütt Gyurkovicsot. Ha hirtelenében arra gondol valaki, hogy Krúdy valamely regényéből föltámadt ködlovag, Rezeda Kázmér vagy Szindbád, Stendhal *Pármái kolostorának* Fabriziója, csupa szenvedély, romantikus szellem, mint Julien Sorel, Balzac roppant regényfolyamából, vagy Rastignac, akkor téved. Nem is a kicsattanó életerejű Levin az *Anna Kareninából*, netán Vronszkij; nem a szerfölött kalandos életű, örömeiket és veszélyeket habzsoló Pierre Bezuhov a *Háború és Békéből*. Nem, nem, és nem. A Gyurkovics-regényalak senki más regényfigurához nem hasonlítható, mert ő írta meg saját magát, öntörvényűen, mindenkitől függetlenül. Talán ő személyisége élete legnagyobb alkotása.

Fél évszázada tűnt föl a magyar irodalomban; személyesen nem, csak halomásból ismertem az első évtizedben, de már ifjú titánként legendáztak róla mint irodalmi fenoménről. Irodalmi fenomének. Kolozsvári Grandpierre Emil, Lázár Ervin, Galsai Pongrác, Hernádi Gyula, Bertha Bulcsu és az akkor már a halálba masírozó súlyos szívbeteg Bóka, mutatójának jellegzetes mozdulatával, mintegy figyelmeztetve: nem akárki készülődik betörni a magyar költészetbe! És ha ez a távoli múltból ideszakadó emlékszilánk Bókát dicséri s nem Tiborról szól, azt is vállalom. S ha már őszinteségi rohamomban, együtt említem a két feledhetetlen alakot, azt is bevallom, hogy egyszer eljátszottam azzal a gondolattal; mi lett volna, ha fehér asztalnál összeültem volna ezt a két sokoldalú tehetséget, sziporka- és ötletmestert? Micsoda szellemi tobzódás, gyönyörűség lett volna hallgatni őket! De hát ez a gondolat sajnos a fantasztikum, a soha meg nem valósíthatóság világába sorvad.

Kiemelkedő emberi tulajdonsága volt, hogy mindig ő döntötte el, ki tartozék a baráti körébe, ki hódoljon be emberi-alkotói nagyságának, kire hasson aurája; s ő választotta meg ellenségeit, gyűlölőit, azokat, akik lebecsülték, szembefordultak vele. Egyetlen gesztussal, egyetlen mondattal tudott magának híveket vagy ellenségeket szerezni. És ami a legfontosabb: sebészorvosi pontos szúrásokkal, eleven húsba metszésekkel. Jaj volt annak, akit ellenségének fogadott. De aki már egyszer barátja volt, azt akkor sem ejtette, ha az illető

hátba szúrta, megbántotta. Azt tudom, több posztmodernkedő, liberális íróra és politikusra is neheztelt, akiket barátjának tartott korábban; hajdanvolt közös eszméik, nevezetesen a kommunista diktatúra elítélésében, vagy a nemzeti érdekek mellett törtek lándzsát még az arra nehéz időkből, s a rendszerváltozással egyszer csak megváltoztatták nézeteiket. Ezekre a köpenyegforgató, közös eszméiket sárban hagyó volt barátokra találta ki ezt a pontos megjelölést, hogy hiszteroliberális. Ezzel az egyetlen, de gyilkos erejű szóval hadrendbe állította maga ellen volt barátait és váratlan ellenségeit. És ami a legszomorúbb: betoí jobboldaliak, népnemzetieskedők minimum visszahúzódtak emiatt Gyurkovics mellől. Az Élet és Irodalomban ellene végrehajtott támadásra a nemzeti sajtó egyik éllovasa megköszönte addigi közreműködését, azzal, hogy nem tart igényt további írásaira. Örület ez, barátaim, ha belegondoltok. És történt mindez akkortájt, amikor az első betegségtünetek elérték, és a szokottnál is érzékenyebbé vált nem az ellenséges, hanem a baráti oldalról őt ért undorító támadásokra. Mert azt mondta nekem: tudod, ha túlhan onnét gyaláznak, nem bánt, sőt erőt ad, örömmel tölt el, mert tudom, jól végzem a dolgom. De ha a hinterlandból sújtanak rám akár gyöngéd vesszőcskével is, az fáj. Az is fáj neki, hogy a barátai sem mindig és nem úgy cselekedtek, ahogyan ő szerette volna. De éppen az volt a megrendítő, hogy baráti érzelmeim ez jottányit sem módosított.

Azt is pontosan tudom, hogy a Lyukasóra szerkesztése közben nem értett velem mindenben egyet, ő sokkal nyitottabb volt, mint én, megengedőbb a minőség iránt, de most utólag azt kell hogy mondjam, talán neki volt igaza és nem nekem. Amit viszont szeretett, azt kihangsúlyozta és fennhangon hirdette: nevezetesen azt, hogy sikerült a Lyukasóra körül fiatalokat összetoboroznom. Szerette a kezdő, fiatal írókat és költőket, akik nagy része azután szétszéledt más lapokhoz, folyóiratokhoz. Ennek ő örült, mert a folyóirat működtetésében az egész irodalom érdekeit tartotta szem előtt.

Engem is egyetlen mondatával tett rendíthetetlen hívévé, lekenyerezett pajtásává. A nyolcvanas évek vége felé, még az antiidőkből, összefutottunk egyszer az Írószövetségben, s akkor azt mondta: „Szerelmes éveidből Udvari Gabit irigylem tőled! A magyar irodalom egyik legcsodálatosabb nőalakja! És érezni rajta, hogy élő személyről mintáztad! Amit megjegyzéséből megértettem: Gyurkovics olvasónak is, kritikusnak is rendkívüli volt, mert rátapintott a lényegre. Mert egyetértettünk abban, hogy a műalkotásokban nem a történelmi háttér, nem a társadalomrajz, még csak nem is az igazság a legfontosabb, hanem az ember, akit az író ábrázol, megjelenít. Ez volt a fontos *Ne szeress, ne szeress* című regényében, a *Pótmajomban* vagy az *Isten nem szerencsejátékosban* is. Az alakok, a figurák, vagyis az emberek. A lélek, hiszen az emberi lélek tudora volt ő, hihetetlenül érzékenyen ismerte föl az irodalomban azt, ami valóban fontos. Mit mondjak? A sors ajándékának tartom, hogy fürödhettem szelleme sokszínűségében, érdeklődése kimeríthetetlenségében, még ha ez a lehetőség számomra csak élete utolsó éveire korlátozódott.

Képzőművészeti érdeklődésünk is közel hozott bennünket egymáshoz. Mint mindenben, ebben is hihetetlenül öntörvényű volt, füttyült konvenciókra, előítéletekre, akadémikus beidegzettségekre. Ha nem hatna közhelynek, azt mondanám, szellemi életünk fenegyereke volt, azért nem irodalmunké, mert

sokkal szélesebb szellemi világot fogott át. Évtizedekkel ezelőtt egy Bernáth-tanítvány kiállítására voltam hivatalos, általános iskolai rajztanárnő kiállítására, akiről sokáig nem vett tudomást az érzelmeszedéses agyú, párközpontból irányított művészettörténet-írás és kritika. Legnagyobb meglepetésemre Gyurkovics Tibor mondta a megnyitót. Igen nagy beleérzéssel, a festői megoldások finomságain túl a képek mélyléktani, gondolati tartalmát bontotta ki, s ezáltal a művésznő lelkivilágára derített fényt.

Gyurkovics Tibor irtózott a közhelyektől, a nyilvánvalóságoktól. Eredeti, csak rá jellemző megoldásokra törekedett. E kiállítás képeiről is ordított az a tény, hogy Mersits Piroska Bernáth-növendék volt, s képi világára hatott Farkas István, valamint az expresszionisták szenvedélyes világa. De mivel ez „ordított”, Tibor elemzéseiben nem is említette. Nagy önfegyelemmel a nézőre hagyományozta a „közhely” fölfedezését. Azzal a meggondolással, ha tudja, fölösleges mondani. Ha pedig nem tudja, még fölöslegesebb.

Gyurkovics Tibor gyűjtő is volt. Kortárs festőket, grafikusokat, szobrászokat gyűjtött. Ezért hökkentett meg, hogy Mosonmagyaróvárott nagybátyja nem mindennapi gyűjteményét láttam viszont a múzeum falain. Elképesztő értékeket. Amikor mondtam neki, mit láttam, azt kérdeztem tőle: – Nem ütött meg a guta, amikor megtudta, hogy nagybátyád nem rád hagyta kollekciónak, hanem a múzeumnak ajándékozta? – Nem válaszolt, s az arcáról sem olvashattam le érzelmeit. Igazi gyurkovicsiáda, hogy az ő gyűjteménye is odakerült nagybátyjáié mellé, s a kettő együtt valóságos magyar művészettörténetet sorjáztat a múzeumlátogató elé.

Talán még egy epizódot hadd említsek, amiről lehet, hogy csak én tudok. Tiborral meglehetősen egy húron pendültünk, ami nemzeti érzéseinket, politikai nézeteinket, hitről, vallásról, művészetről vallott meggyőződésünket illeti. Amikor köztudottá vált, hogy Eörsi Pista súlyos beteg, elmeséltem neki, hogy az 1950-es évek legelején igen jó kollegiális viszonyban, majdhogynem barátságban voltunk Benedek Marcell műfordítás-szemináriumában. A voltaképpeni kulturált kapcsolatunk azután sem szűnt meg, annak ellenére sem, hogy az ő útjai messze vezettek egyetemista korunkétól. Egyik nap azután, amikor közös ismerőseinktől megtudtam, hogy Eörsi Pista sokat szenved és haldoklik, mondtam Tibornak. Pár nap múlva kettesben ültünk a Lyukasóra szerkesztőségében, és akkor azt mondta: – Fölhívtam Eörsi Pistát. Ellentétben veletek, mi durván összevesztünk. Én pedig nem tudtam elviselni, hogy úgy távozzon a másvilágra, hogy a tüskét, amit én hagyhattam benne netán, ne húzzam ki belőle. A hangjából úgy éreztem, örült a hívásomnak.

Ekkor értettem meg, hogy Gyurkovics Tibor minden harciaskodása, hep-ciáskodása, kötekedése, szurka-pizskája ellenére érző, jó ember volt, szeretetre vágyott, s ha vétett is a felebaráti szeretet ellen, azt mindenképpen igyekezett kiköszörölni.

Telefon-üzenettrögzítője ezt az alapérzést fejezte ki: „Üzenj, faxolj, szeress.”

Szávoszt Katalin

Iránytűkké váltak bennem

Gyurkovics Tibort 1968-ban ismertem meg. Ő sikeres fiatal író, én friss iparművészeti főiskolai diplomás.

Férjem, Apostol Pál fotóriporterként dolgozott, és éppen interjút készített Tiborral és Szakonyi Károllyal a Jelenkornak.

Az ismeretségből barátság lett. Ez a remek írókból álló baráti társaság lett a mi társaságunk is.

A Szt. István krt. 1.-beli luxusalbérletünkben sokszor találkoztunk: Tiborral, Szakonyival, Berta Bulcsúval, és megismertem a körből Csurkát és Kiss Dénest is. Elkezdtek követni őket előadásaikra, színházi bemutatókra.

A legnagyobb kötődés Tibor lett. Ebben talán az ő képzőművészeti érdeklődése is benne volt. Felszabadultan nevetni, szinte bármit elmondani neki – ezt váltotta ki belőlem. Ő a barátkozás specialistája volt. Szeretek arra gondolni, hogy Tibor az én Barátom volt, de valószínűleg sokan gondolják ezt.

Szellemi fejlődésem meghatározó embere lett Schrammel Imre és Jánossy György mellett.

A barátság töretlenül évtizedekig tartott. Megnéztem színészként Veszprémben, hallgattam író-olvasó találkozókra, jártunk a Mészáros utcai lakásba beszélgetésekre – arra vitt az utam naponta a műterembe menve.

Közben sorra nyitotta kiállításaimat és gyönyörű kritikákat írt munkáimról: költői, szinte versszintű szövegeket.

Vannak mondatai, amik iránytűkké váltak bennem: az ember lehetőségeiről és a beépített váltókról, amik végül befolyásolják döntéseinket.

Vidám volt és zsörtölődő, fergeteges és nyugós, feledhetetlen, lenyűgöző művész és zseniális Ember: Gyurkovics Tibor.

Szemadám György

A szerelemről¹

– A „beszélgetőpárbaj” – mint a miénk – olyanná fajul, hogy a két játékos nyilván egészen magasröptű módon akarja megfogalmazni koncepcióját, az életét, a tapasztalatait, ezért filozófiai síkokra is tévedünk. Előre kell bocsátanom ezzel kapcsolatban, hogy magam sok filozófiai terepen tájékozódtam, mert érdekel, mint mindenkit, mi végre vagyok a világon. És hogy ki is az a Kant, Nietzsche, Schopenhauer vagy Kídrkegaard. Arra az egyszerű, kamaszkoromban megfogalmazott igazságra jöttem rá, talán elsősorban az orosz regények révén – amelyek számomra nagyobb tájékozódási terepet adtak, mint a filozófusok –, hogy én ezt az iszonyú nagy világegyetemet megérteni nem fogom, nem tudom. Nem teljesen a gnoszticista álláspontra helyezkedtem, de az atomfizikától kezdve minden, a csillagászat, a biológia, a kémia, a szemantika, elvezetett oda, hogy eljutok egy olyan világegyetemre, ahol az ajtók széttolódnak, megyek beljebb, beljebb és valami gyönyörű, ködös tájon tapogatódzom, amíg bele nem ütközöm egy kurva nagy csillagba, addig megyek. Ezzel azt akarom érzékeltetni, hogy azt hiszem, az ember egy ürbe kidobott kódarab vagy agyagdarab. Ma azt mondanám, csak nem akarom megsérteni magunkat, hogy egy szardarab, amely röpül-röpül és „ki tudja, hol áll meg”. Tehát a saját svungja, a saját röpülése tulajdonképpen az életének az értelme, lényege. Se több, se kevesebb! Ugyanakkor ezzel a röpüléssel, amit már korábban madárrá stilizáltunk, fölfogja magát a létet. Ezt a fölfoghatatlan létet valamilyen módon mégiscsak lehet érzékelni, sőt kell is, mert előbb-utóbb el kell hagyni. Ennek az érzékelésnek, a világűr fölfogásának a maximuma lehet a szerelem, a szerelmi érzet. Abban kulminál, és arra vagyok kárhóztatva – most már csak magamról beszélek –, hogy mint talán költői lény vagy ilyen adottságú ember, az átéléssel helyettesítem a megértést. És ez annyit jelent, hogy nem egy részletes fölfogástörténet van mögöttem, hanem egy totalitás. Ez a totalitás, ez a teljesség imitálja az egész életet, a világegyetemet, ha kell, Istent. Azért vallom olyan nagyon fontosnak, hogy ember és ember kapcsolatát általánosan, de főleg a szerelmi kapcsolatot, egy kicsit érintgessük, mert abban, úgy érzem, az ember fölfogja – akár öntudatlanul is –, hogy az aktusban, az orgazmusban, a szerelemben, a várakozásban nemcsak Godot-ra várunk, hanem a társra, a nőre.

– *Életem egyik legmeghatóbb élményét Farid Uddin Attar perzsa költőnek A madarak tanácskozása című műve jelentette, amelyben arról van szó, hogy megérkezik a búbosbanka és közli a többiekkel, hogy nekik uruk van: a Szimurg. Aminek bizonyítéka, hogy egy tollát megtalálták, menjenek megkeresni a Szimurgot. A madarak persze huzakodnak, nem akarnak menni, ilyen-olyan érvekkel mentik ki magukat, a költő gyönyörűséges színnel írja le az emberi léleknek sokféle visszatartó tényezőjét, amely nem hajlandó el-*

¹ Részlet Gyurkovics Tibor–Szemadám György *Az alkotás vegetatív bája* című beszélgetőkönyvéből (Napkút Kiadó, Budapest, 2007)

indulni az úton. Az egyik azt mondja – ez a páva –: önmagamban is elég szép vagyok. A másik – a fogoly –, hogy itt kell maradnom, mert kincseket őrzök ezen a helyen. A harmadik gyáva. És folytathatnám. Ám a madarak mégis elindulnak, és hihetetlen megtörettetések, megpróbáltatások révén végül is eljutnak a Szimurg palotájába, ahol nagyon nehezen nyernek bebocsáttatást, majd végül, amikor már megfogyatkoztak, lerongyolódtak, elfáradtak, elveszítették a személyiségüket, egyszerre csak bekerülnek egy hatalmas terembe és látják egy tükörben, hogy a Szimurg nem más, mint ők maguk. Együtt. Ez azt jelenti számomra, hogy az emberi lelkek sokasága valahol valamiben találkozik, és Egy. Platón írja, hogy amikor Isten kettéhasítja az Egy gömbjét, abból lesz a nő és a férfi, de az egymás iránti vágyódás megmarad. Úgy gondolom, ebben a gyönyörűségees Szimurg-történetben kifejeződik, hogy mi egy „nagy Egynek” a részei vagyunk. Az embert ez egy kicsit földre sújtja, és egyfajta alázattal látja el az életszemléletét nézve, de ebben az első számú fontos mozgató erő, hogy működik az a bizonyos férfi–nő dichotómia. Egyfelől egy megosztottság keletkezik, másfelől pedig egy egymás iránti olthatatlan vágy, az Egység keresése. Ezért gondolom azt, hogy szakrális aktus a legegyszerűbb szeretkezés is.

– Értettem. Gyönyörű, gyönyörű, gyönyörű! És a nyolcvan százalékát el is fogadom. Egyébként mindig idegenkedtem a meséktől. Szégyellem bevallani, mert minden író mesén nő fel, a meséből merít, onnan szippant. Minden valásnak is valamilyen meseszerűség az alapja. És nem jutottam el idáig. Mert ebben is egy icipicivel több racionalitás van, mint ami nekem tetszik. Tudniillik ez mintegy megmagyarázza a férfi–nőt, megmagyarázza a külön erőket. Ha már ennyire eljutunk a kráter széléig, akkor csak az empedoklészi idő marad belevetni magunkat a kráterba. Én, hogy úgy mondjam, keresem, úzom, várom, vágyom a szerelmet, ami esetleg nem is személyre vonatkozik, bár én ebben nagyon hiszek. A személyes szerelemben. Tudniillik ez visz el a kráter széléig, ahonnan már csak fejleszteni kell, hogy a másikkal való titokzatos, örületes, vulkáni állapotban és táncban valami földerengjen. De nem úgy, hogy én társulok, mert az egy következmény. Hogy egy társ engem majd segít „megcsinálni”, vagy én segítem őt. Maga a totalitás érdekel.

– Az ember igazából az isteni szeretet felé szeretne menni, és a másik nem ezt valahogy borzasztó módon megkönnyíti, vagy pedig hihetetlen módon megnehezíti. Ez tartja mozgásban az egész világot. A mi emberi szintünkön most mi csak nő és férfi kapcsolatra redukáltuk, de ebben is meg lehet mutatni – a legalantasabb, a legszégeyelltebb kapcsolatban is –, hogy valami furcsa elmozdulás történik. A szégyen, a tékozló fiú szégyene is megjelenik. Magamról beszélek csak.

Szkok Iván

Az utolsó megnyitóbeszéd*

Tisztelettel köszöntöm a galéria házigazdáit, a művészeket, Gyöngyvért és Ivánt, a barátaimat – és külön, valami furcsa költői meghatódottsággal, ha olvasóimra gondolok –, szívből jövően, szívem melegével, szeretettel és barátsággal köszöntöm a megnyitóünnepség vendégeit – valójában a kiállítás, a kiállított képek tanúit!

Pontosabban: a művész, a műalkotás és a néző szentháromságának imádságos résztvevőit, az alkotó alkotásának értelmet adó befogadót!

Bizony, kedves barátaim, a képek nem a lámpáktól – de nem ám –, hanem az érdeklődő tekintetek szeme sugarától felragyognak és életre kelnek, boldog és fájdalmas életre...

Úgy kell ezt elképzelni, valóságosan és képletesen, hogy az első látogató felgyűjtja és az utolsó elmenő lekapcsolja a villanyt, minden értelemben...

Most, hogy ilyen sokan vagyunk, a színek és arcok élővé válnak, étellel telítődnek. A szemünk láttára kezdetét veszi egy titokzatos metamorfózis, bibliai jelenet, Lázár feltámasztása.

Mint a szellem a palackból, a festék is kiszabadul a tubusból, és megkezd a színek karneválját a palettán, aztán a vásznon.

Fábián Gyöngyvér a briliáns virtuozitás művésze. A rák csillagképben születhetett, gondolom, mert az asztrológia szerint ez a legnőiesebb jegy. Én bevallom, ebben az ősi babonában

csak azóta hiszek, amióta őt megismertem. Az imént pedig azért jöhetett nyelvemre a karnevál szó, mert nincsenek véletlenek – éppen mostanában érkezett haza Rio de Janeiróból vagy Velencéből, a költöző madarak légifolyosóján leszállva és megpihenve a csend szigetein.

Festészete annyira káprázatos és szárnyaló, mint a talajtornászoké vagy a jégtáncosoké – hogy az az érzésünk, hogy a gravitációval és egyáltalán a fizika törvényeivel valami nem stimmel.

Művészetét mégis a késdobáló produkciójához hasonlítanám, hiszen éles pengéi úgy vágódnak a palánkba, olyan pontosan rajzolja körül a modelljeit, hogy a közönség felhördül.

Ilyen karakterérzékkel születni kell, és rengetget gyakorolni... és a taps végére már készen is van a mű! A mutatvány közben agysebészként meglékeli a koponyánkat, és belenéz az agyunkba, a lelkünkbe.

Ha körülnézünk itt az arcképek gyűrűjében, az egyes portrékat kedvünkre, tetszés szerint, olykor akár kétalakos kompozíciókká képzelhetjük, mert a keret natúrfehér vékonyfája inkább összekapcsol, mintsem szétválasztana, úgy mint az alkony a nappalt az éjszakától. Máskor – véleményem szerint – csak a naptárkészítő önkénye írhatja egy oldalra a világosságot a vak sötéttel.

Gyöngyvérnél – ahogy a kép címe is mondja: *Barna szépség* – kreol,

* Ahogy a Szkok Iván visszaemlékezett Gyurkovics Tibor 2006-ban Hatvanban, a Moldvay Győző Galériában, Fábián Gyöngyvér és Szkok Iván festőművészek kiállításának megnyitóbeszédére, akik az „Arcok és Sorok” képzőművészeti biennálék aranydiplomás díjazottjai voltak.

napsütötte arcából igézően őrjítenek a zöld szemek smaragdjai, minden egészséges férfit megbabonázva, és a kecses ujjak saját tenyeréből jósolják a jövőt, sorsa magányos titkait.

Mellette egy szóke hölgy távolba néző, üres tekintettel méléz. Pszichésen vékony, törekeny testét a szorongás és a gyász színeibe öltözteti a festő. A képet az éjszaka sötétjei uralják, súlyos párizsi és ultramarinkékek, lilák, van Dyck barnák, elefántcsont és lámpakorom-feketék, bitumenbe ágyazva, süppedően.

De a templomi orgonák legmélyebb regiszterei felett, a fej sápadt, világos, északi karaktere Ibsen drámáiból ismerős. A vízésés módjára aláhulló, kincset érő aranyló hajának 14 karátos függőnye a homloknál megnyílik, mint a mesék fátyola, és szerelmünk tűnődve számolja még hátralevő fiatal éveit.

Amott, a kékek és szürkék variációiból, élénk önti a meglett férfikor ezüstkészletét.

Szok Iván a szubjektív portrék komolyzenéjének a szerelmese.

Arcképcsarnoka igazából tárgyszerű, reális tudósítás az emberi kapcsolatokról.

Iván karhajlításnyira, könyöktávolságra vett modellek szeme tükrében keresi saját arcát, és így lesz a közeli szubjektív portrék tablójából az örömök és bánatok példatára, a születési dátumok, a személyi azonosítók érzelmes, kívánságos, inkább megjátszhatatlan szerencseszámái, ijesztő kódrendszerek.

A profilok és homlokredők, az életronalak kuszaságát tudomásul kell vennünk, sorsszerűen, mint az életet, jövőnk titkaival, arcunk ráncaival, melyek megfejtethetlenné, kibogozhatatlanok, mint a parton felejtett horgászdamil.

Az ő stílusa a filmművészet kialakulásától eredeztethető, hiszen a lélegzetvételnyi távolságra vett arcok a távoli festővászonra kivetítődnek nagyban, szeme reflektorában – mint a moziban.

Kedves barátaim, legyetek templomba járó istenhívók vagy ateisták, higgyetek el nekem, az alkotásban van valami szakralitás, a művész versenyre kel a teremtésben az Istennel – igaz, az öröklét reménye nélkül, s arra vállalkozik, hogy az élettelenből élő teremtse. A néma, holt anyag megszólaljon.

Barátaim, az alkotás csodáját leginkább az úrvacsora, a mise példáján érthetjük meg. A tanítás szerint, a mi Urunk a kenyeret és a bort kezébe vette és felmutatta mint az ő testét – hogy nemcsak képletesen, de a hit ereje által valóságosan evangéliummá, az örök élet ígéretévé váljon a szeretet jegyében.

Kedveseim, higgyetek nekem: a művészet nem varázslatos, mert a varázslat leutánozható, tanítható és megtanulható trükkök sorozata. A művészet nem!

A művészetben éppen teremtő jellege méltó a csodálatunkra, hogy az anyag egyszer csak gondolatá, új minőségé nemesül.

A festék képpé válik, olvasható világnyelvű képírássá, a kor tükrévé, a papír és tinta verssé, a kő szoborrá átlényegül – és megkezd, újra kezdi örökös harcát az IDŐvel.

De az IDŐvel nagyon nehéz harcolni, nem lehet megütni. Állandóan elhajol az ütések elől. Még békét kötni sem lehet vele.

Tisztelt hallgatóság, vendégeink, a két kiállítás két kiállítója a modelljeikről korunk csoportképeit, osztálytablókat festettek. Biztosan nagyon élethűek és karakteresek.

Az arcok úgy néznek ki a keretekből, mint az utasok a vonat ablakain, – a vonat ablaksorától keretezve.

Emlékeinkben.

Aztán elindul a vonat; elsuhan a táj, elfordulnak a dombok, hátrafelé elrepülnek a házak és a fák – és egyszer csak megérkezünk.

Boldogan. Szerencsésen.

De nem érkezünk meg, és nem boldogan, hanem boldogtalan búcsúzással! Kedveseim, az idő vonata egészen más! És nem is látszólagos, nem csap be. Robog szerencsétlen végzetünk sötét alagútjában, kilátástalan körpályáján a három országot bilincskarikájával összefogó föld alatti ciklotron véget nem érő részecskegyorsítójában.

Azon a gyorsan minden áll.

Minden mozdulatlan, mint a valóságban, állnak a fák és a házak.

A zakatolás pedig, amit hallottunk, az a szívverésünk ritmusa volt.

Egyvalami változott mégis!

Megváltoznak a keretezett arcok a vonatablak-keretekben, megváltoztak a hasonlatosságok és a portréhúségek. A modellek mozdultak el.

A hosszú távolságra váltott jegyekkel csak nehéz lélekkel utazhatunk, és minden állomáson a jegykezeléskor fényképet cserélnek az igazolványban.

Idővel az itt kiállított képek sem fognak hasonlítani az ábrázolt személyekre, akik könnyűek lesznek, mint az öregek – s ha a képekről van szó, hasonlattal szólva, már a képek is veszítenek a súlyukból, szeget sem kell verni a falba, megtartja őket az emlékezet selyemszála.

A szemekben megjelenik egy-egy könnycsepp.

A könnyező képekre és a könnyező Madonnákra gondolok, mind-mind elsírja magát. Az a gyakoribb, úgy természetes, életszerű.

Az elején – a megnyitóbeszédem elején – arra kértelek benneteket, álljatok meg a festmények előtt, s azok majd a szemetek fényében felragyognak.

Tévedtem. Ne álljatok meg. Nincsen jó portré örök érvényűen.

Ha hosszan nézitek őket, idővel már nem is élethűek.

Így van ez, bár nagyon szomorú.

A József Attiláról készült fotók sem hasonlítanak egymásra – vagy a Széchenyiről készült ábrázolások.

De itt mégsem hagyhatom abba!

Kedveseim, a szomorúságot hagyjátok meg nekem! – és vigasztalóul mondom: a József Attiláról készült fotók nem hasonlítanak egymásra, a Petőfi-rajzok sem, meg a dagerrotípiá – de a költőre igen!

A költészetükre!

A szellemi csúcsteljesítmények emberi természetrajzára.

Drága barátaim, gondoljatok arra, hogy a kép ott úszik a kék tó életvizén, és ha fölé hajoltok, a harc, a gondolat és a művészet fiatalságával, hajatokat és a csillagok díszítik a nap koronájával.

Tisztelt barátaim, örülök neki, hogy meghallgattatok, és elmondhattam, hogy a portrékban, a mulandón túl az örök művészt keressétek, a tükröt adó hiteles tudósítást a korról, a láthatóvá tett gondolatot, a tehetséget, az emberi kíváncsiság állhatatosságával, a titkot, a szent Grált, az igazságot, a megújulót, és akkor a kiállítás nem lesz hiábavaló, hanem lelkesítő, felemelő, a naturalizmustól a festői képzelet panteonjába.

Wutka Tamás

Hányféle Gyurkovics?

Folyamatosan szerepet játszott. Csak önmagára figyelt. Csak önmaga érdekelte. Manapság is hallani ilyesféle felületes, rosszindulatú vagy egyszerűen csak ostobácska vélekedéseket Gyurkovics Tiborról – nyilvánvalóan az őt nem ismerők, félreismerők, netán valamiért sértődöttek részéről. Noha minden észrevétel tartalmazhat valóságcseppeket, mégsem vindikálhatja magának a kizárólagosságot. A magam részéről sajnálatos módon elég későn kerültem közelebbi kapcsolatba Gyurkovics Tiborral, mindenesetre ezeknek az ellenkezőjét tapasztaltam. Aki-ami érdekelte, arra akkor is odafigyelt, ha ennek nem adta látványos jelét. Nem csoda, hogy sokkal mélyebbre látott a közönyösségüket az érdeklődés mímelésével leplezőknél. Tudta, hogy az apró dolgok mennyire fontosak, mennyire árulkodók lehetnek, hiszen azokra – éppen vélt jelentéktelenségük miatt – az emberek nagy része nem fordít figyelmet, így e gesztusaik szinte öntudatlanul, ösztönösen természetesek.

Igen, szeretett szerepelni. Élvezte, hogy oly sok mindent észrevett, és azokat megoszthatta másokkal. Hogy volt képessége és mersze a dolgok mögé látni. Élvezte a népszerűséget. És élmény volt figyelni rá, bármiről beszélt, akár társaságban, akár négy szemközt. És nemcsak hallgatni „kellett” őt, beszélgetni is nagyon jókat lehetett vele. Magával ragadó iróniájával, humorával, mégsem komolytalanul; látszólag oldottan, valójában az örökös magányérzete szorításában. Számos műfajban lett sikeres, közülük talán költeményei ismertek kevésbé, pedig leginkább verseiben fejezte ki telibe találó tömörséggel világlátását és életérzését. Mélyen átélte a létezés magasztos pillanatait és mélypontjait, s úgy adta tovább, úgy osztotta meg, hogy részben vagy egészben ki-ki megtalálhatta, felismerhette benne saját vívódásait, kételyeit, vágyait, örömeit, csalódásait. És végtelennek tűnő, ismétlődő várakozásait. Amibe akár bele lehet rokkanni. *„Minden nap éjjel egykor / mikor egy nagy lemez szól / vagy elmerülve Bertolt / Brecht művét olvasom, / a polcon rengeteg por / a tea vize felforr / azt gondolom ilyenkor / hogy tovább nem bírom.”*

„Főfoglalkozása” a soha nem lankadó érdeklődés volt. Minthogy kielégítő választ semmire nem kap(hat)ott, mindig újra kezdte, ha más formában is. Ezért próbálkozott annyiféle műfajjal, annyiféle emberrel. És mennyire beérte volna *egyetlen* hiteles Istennel! Akivel így is állandóan perlekedett; akit vágyaiban nem nélkülözhetett, de a valóságban sohasem találta; hiába kereste szüntelen. Mindenhol, mindenben és mindenkiiben; legfőképpen önmagában. Megmagyarázhatatlan szorongásokkal teli gyerekkorától fogva. Mert a magányt csak a megtalált Isten oldhatná, a másik emberbe kapaszkodás – mint annyi más – illúzió csupán. *„Aki a magányt megtanulta / annak a magány lett az útja / ... megtanulta mi az, magában, / megtanulta anyja hasában, / sejtként, peteként, vegyanyagként / tudja, mi veszi körül falként / ... Nyílhatnak elé női térdek / a magányt látja, mint a mérget / ... Él ő is mint a többi ember, /*

...küszködve vagy belenyugodva, / fekhét homokon, hegygerincen, / magában marad, mint az Isten."

Közben szerelmek, barátságok, házasságok, gyerekek, unokák, az élet móhó habzsolása, ami megrészegít, amiből soha nem lehet elég. A felfokozott érzelmi állapot nélkülözhetetlen volt számára, miközben pontosan tudta: a „nem normális”, hosszabb-rövidebb ideig tartó, sodró lendületű, elsöprő erejű szenvedély mindenfajta higgadt, tárgyilagos mérlegelésre alkalmatlan. Ráadásul ő minden érzelmi túlfűtöttsége mellett félelmetesen racionális tudott lenni. Ami szintén nagy teher ugyan, ám élvezettel töltötte el a végtelen, szabadon szárnyaló gondolkodás képessége és lehetősége mint a legnagyobb, felülmúlhatatlan élmény, amely az embernek megadatott. Amibe az olykor belefárad, és úgy érzi, elege van az egészből. *„Unom a hazugságokat, / unom a végigjárt utat, ... a buktatót, a hegytetőt, / a sugarat, a levegőt, / unom a modern képeket, / a következő gyereket, / a szülőket, a sasokat, / a fagyot, ahogy hasogat, / unom a lények arcait, / a szemet, ami kancsalít, / a répát, a természetet, / vonatot, dumát, lényeket.”* Vagyis mindent. Létezik-e mélyen érző, értelmes ember, aki ne élt volna át legalább valami hasonlót? Gyurkovics Tiborról azt a szuverén embert lehetett volna megmintázni; aki a másik emberben is ugyanezt szerette volna megtalálni, ezt kutatta. Ahogy teszi ezt egy nagy formátumú egyéniség e kisstílű világban. Aki kielégíthetetlen kíváncsisággal és megingathatatlan elszántsággal akar szembenézni a mindenséggel. Az esetlegessel és az elkerülhetetlennel. *„Ne sírj. Tudod, hogy mind meghal az ember. / Ki kell bírni, ha szeretünk, ha nem. / Van, ami megtörténik egyszer, / van, ami sohasem.”* Bár ki tudja... Hátha még utána is történhet valami... *„Nem félek a haláltól / megállok veled szemben / de amikor lesújt rám / Isten ölelj meg engem.”*

. Élete és műve(i) – vagyis életműve – szétválaszthatatlanul egybefonódnak. Munkái életének egy-egy alapmotívumára épülnek, s ez a kölcsönhatás értelemszerűen fordítva is igaz. Folytonos útkeresés, istenkeresés, kapaszkodás, emberekbe, családba, hazába, mindenbe, ami erőt adhat, vigaszt nyújthat. Ezt hajszolta egy életen át (és ez hajszolta őt az életen át), olyan intenzitással, hogy évei számánál sokkal többet élhetett. Őrá aztán igazán illett a meghatározás: egyszemélyes intézmény. És most már végérvényesen azzá vált. Ügyeskedni sosem tudott: *önmagával* fizetett mindenért.

Ebből a megszámlálhatatlan sokféleségből lett egységessé az egyszeri, utánozhatatlan és ismétелhetetlen Gyurkovics Tibor. Akinek hatása – miközben személye hiányzik mindenestül – velünk marad.

A SZADAI HÁZ ELŐTT

FELESÉGÉVEL, FÖLDVÁRY GYÖRGYVEL

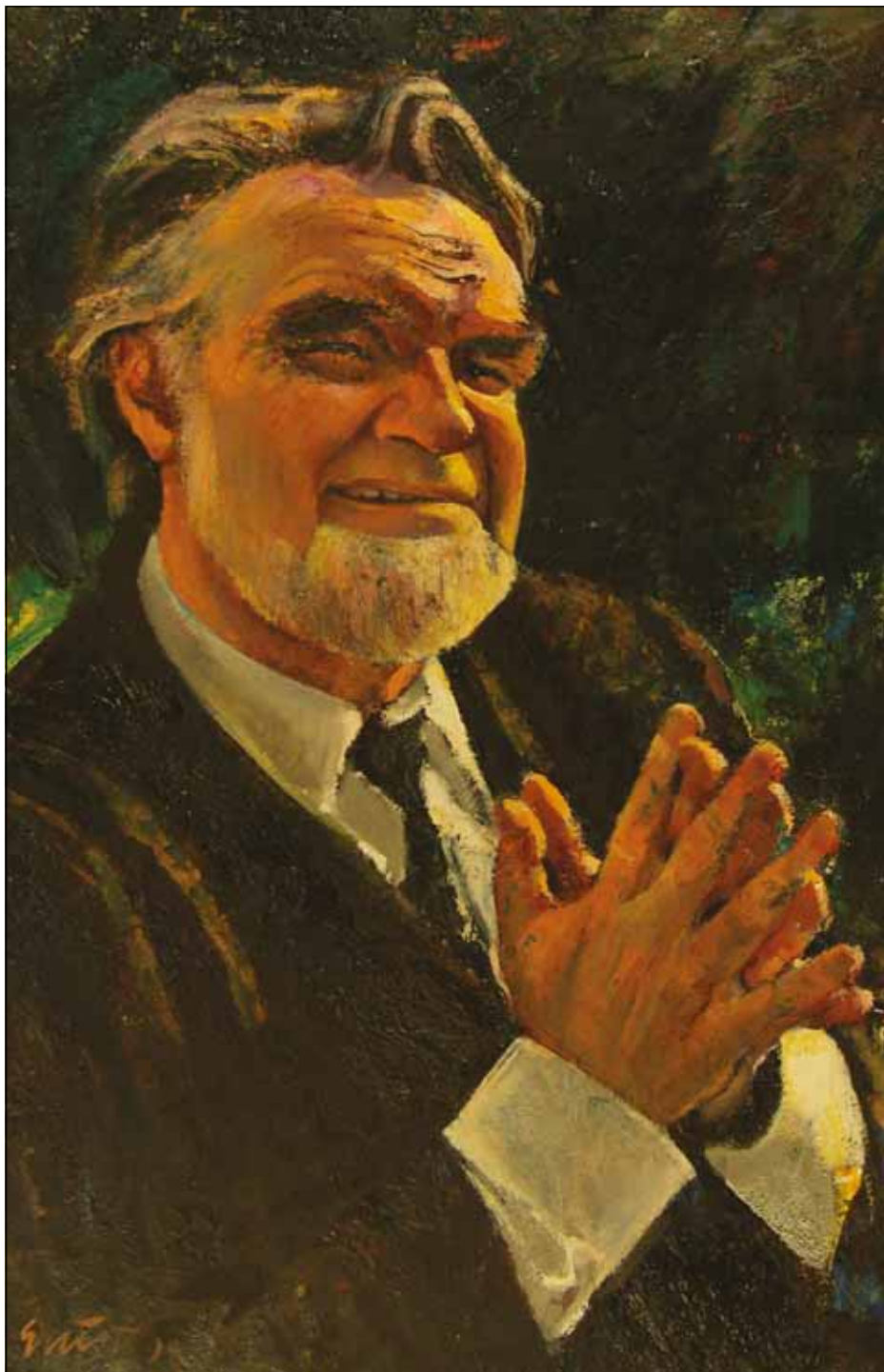

SZALAI KÁROLY ÉS D. NAGY IMRE TÁRSASÁGÁBAN

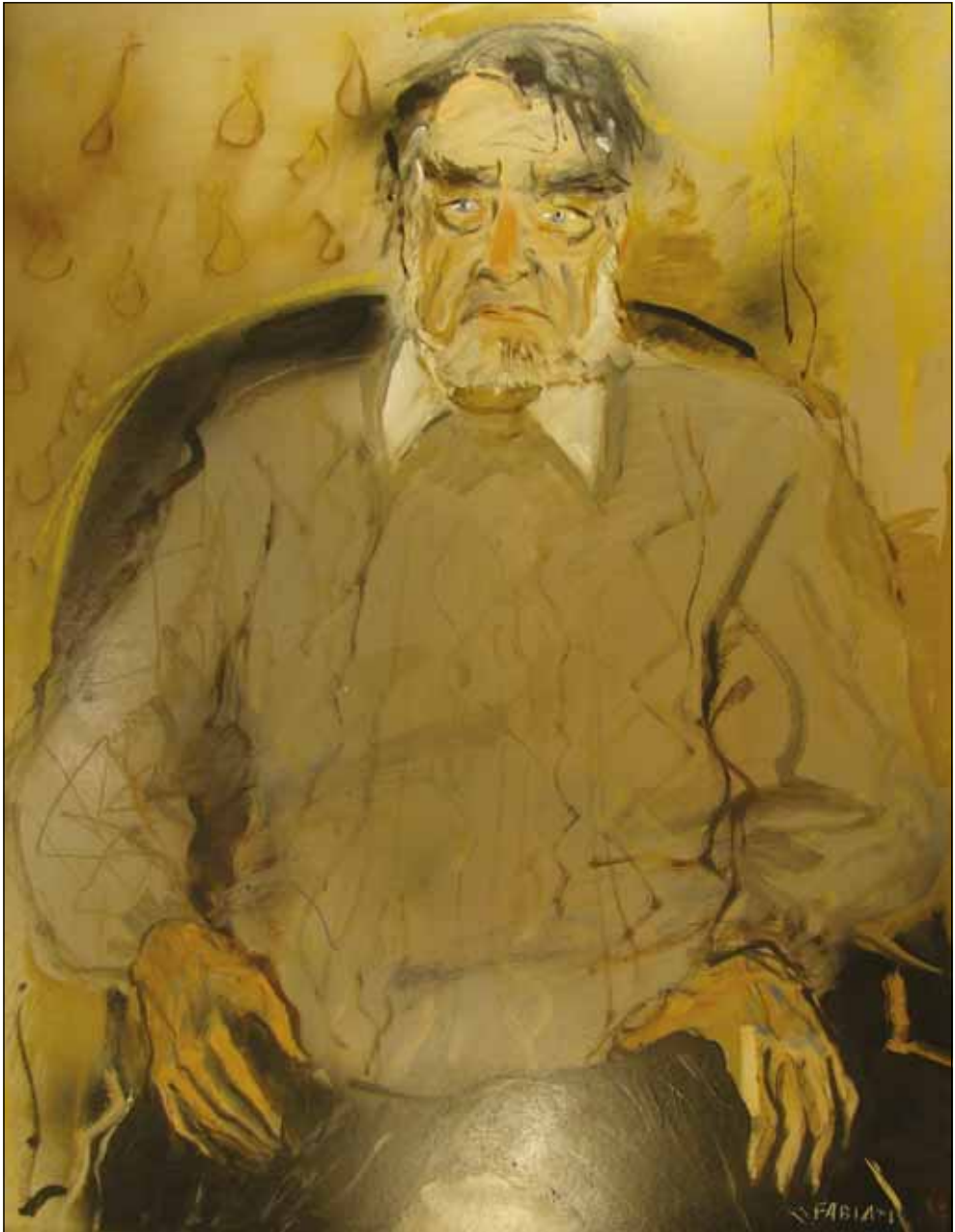
GERZSON PÁL PORTRÉJA

EZÜST GYÖRGY PORTRÉJA

FÁBIÁN GYÖNGYVÉR PORTRÉJA

SZOK IVÁN | GYÖNGYVÉR

SZABÓ TAMÁS

NA MI VAN? I.

NA MI VAN? II.

NA MI VAN? III.

NA MI VAN? IV.

Gyurkovics Tibor

Szabó Tamás

Na mi van?

Utoléri a másik embert
az udvarra kimegy utána
s akinek eddig szólni sem mert
teljes erőből szájba vágja
hogy maga a szivárványhártya
is beszakad a barna szemben
és fekvé is tovább gyapálja
a földön engesztelhetetlen
a másik maga tehetetlen
fekszik a földön mintha gyáva
volna a másikkal szemben
aki szorítja le a sárba
talán megint a vért kívánja
hogy a szemében megjelenjen
mint a tükörben árva párja
az ősidőkben mikor egyszer
elküldte már a másvilágra
csak üti veri vérzi vágja
vércsöppek látszanak a szemben
már magának se magyarázza
hogy ezt az embert hogy szerettem!
valamikor társa lehettem
most ő sodor a gyilkolásba
elvakultan meggörnyedetten
nem is tudja hogy mért csinálja.

Dobai Péter

Magyar extázis¹

Egyszer hódolatteljes elragadtatott, másszor
melankolikus bolyongások Gyurkovics Tibor képtárában

„Sehol a világ, csak belül.” (...) „Mert tudd meg, nem határtalan a nézés. És a nézéssel elbirtokolt világ szeretetben akar cseperedni.” (...) „Az arc munkája bevégeztetett, most cselekedd meg a szív munkáját elemésztett, foglyul ejtett képeiden, mert noha legyűrted uralommal, de már nem ismered őket.”

Rainer Maria Rilke

„La synthèse tient par l' en-haut.” (A szintézis Fentről tartatik össze.)

Theilhard de Chardin

Emberek milliói járnak a világ híres, nagy galériáit, a New York-i Metropolitan, a londoni Tate, a párizsi Louvre, a firenzei Uffizi, a nápolyi Capodimonte, a szentpétervári Ermitázs, az amszterdami Rijksmuseum, a velencei, bécsi, drezdai, berlini képtárak hatalmas termeit, megállnak festő-géniuszok fenséges, lelküket a magas egekbe felemelő alkotásai előtt – talán jobban tennék, ha letérdelnének e festmények előtt, hiszen *világi oltárok* ezek a remekművek –, azután mennek tovább, turistáiként a festett, nem lemásolt, hanem újraalkotott világnak, és távolodván e képtár-szentélyektől, lassan összerosódnak bennük a festmények címei, tónusai, távlatai, nemkülönben a halhatatlan mesterek nevei, s itt-ott néhány képeslapot vásárolva hazatérnek, ártatlan áldozataiként a gyors és pusztító felejtésnek. Ismerek egy képektől szinte hipnotizált férfit – egy *poeta doctus* –, Gyurkovics Tibort, aki, nehogy a felejtés örvényébe veszejtse a *festett világot*, megkísérli a lehetetlent: a festményeket, a *vizuális nyelvet* versekbe transzponálja-transzformálja, szuverén, szuggesztív költeményekben megteremti nagy festmények *verbális leképezését*, miközben a líra inspirációs erőterében mintegy újraalkotja a festményeket és nem lineáris, hanem spirálisan táguló, igen intenzív, extatikusan telített és telítő *nyelvi képtárat* teremt. Nem először: emlékezzünk a *Grafit*, a *Táj, nővel (Festő-versek)* vagy az *Extasis* című versköteteire, amelyeknek áttetsző, soha ki nem apadó ősforrásai ugyancsak festmények voltak, mint jelen könyvében, a *Magyar extázisban* is. Utóbbi művében azonban kizárólag magyar mesterek műveiből nyer indítást, sokszor olyan képzőművészek nevéhez és művéhez társítva kongeniális

¹ Gyurkovics Tibor *Magyar extázis* című (versek és festmények) könyvéhez írt előszavam, amelynek, sajnos nem sokkal halála előtt, Tibor még nagyon örült. Az ő fölkerésére írtam ezt a könyvét elemző előszót. Ez az írás volt a mi utolsó beszélgetésünk témája az akkor már nagybeteg Tiborral. Ez az írás több, mint „bármí” és fontos, hogy örömet tudtam Tibornak okozni vele a vég előtt.

költeményeit, akiknek nevét már csak katalógusok, régi könyvek vagy megtekinthetetlen magángyűjtemények őrzik, ám a Gyurkovics-versek életre keltek, erős nyelvi térbe, lírai sugárzásba vonják őket. Százhét festmény – százhét vers, szerves egységben, ennyit kínál, ajándékoz nekünk a *Magyar extázis* című Gyurkovics-könyv. E szerény köszönő és tisztelgő előszó fel nem idézheti, „fölnem idézheti” valamennyi verset, sem az összes festőművészt, akiket egyetlen nagy tárlatra „meghívott” könyvében a költő. Kiemeléseim saját tetszésem önkénye szerint valók.

A kérdésre – amely óhatatlanul fölmerül a könyv olvasóiban, vajon mi az oka annak, hogy a költő, író, drámaíró, publicista, színész, markánsan közéleti (tévé, rádió, Magyar Művészeti Akadémia stb.) személyiség, Gyurkovics Tibor, miért „emeli” versbe a festett vásznak egész gyűjteményét – maga a költő adja meg a választ: „A dédapám, Gyurkovics Károly jó nevű biedermeier portréfestő volt, aki Barabás Miklóssal egy műteremben dolgozott. Talán innen eredeztethető a festészet iránti rendkívüli vonzalmam...” (...) „Csak ürügy volt a festmény.” (...) „Nem a képet írom le ezekben a versekben, hanem valamilyen módon újraalkotom a festőt.” (...) „Nem festménymagyarázatok ezek a versek, bár ilyen is van köztük.” Ennyi a költő válasza a képzőművészettől nyert-elszenvedett ihletettségről (in: Magyar Napló – 2006. november – Nyitott Műhely – Vendégünk Gyurkovics Tibor).

Nota bene: a *Magyar extázis* című verskötetében a költő Gyurkovics azt az önkéntes-kötelező missziót is teljesíti (mint a *Szellemi Honvédelem* kuratóriumának elnöke joggal osztotta magára ezt a főszerepet), hogy a festményeket az olvasóval láttatni képes nemes és nemesítő vers-szavaival képtári zárándokútra hívjon valamennyiünket a magyar festőművészet magas és tiszta horizontjára. Induljunk hát, a költő könyvével kezünkben a festmények felé! Gyurkovics Tibor ilyen megrendítően szép szavakat, sorokat, strófákat ír honi festőkről és műveikről: „Így suhan át a tér az időbe mint halálból az életünk Stephen Hawking székében tolvaj táviratozta meg nekünk...” (...) Volt egy világ széthullt darabra mint régi váza Rossz helyen”. Kokas Ignác festményeitől inspirált versből valók e verssorok.

Bán Magdolna *Mise előtt* című naiv festménye múltakba sodorja vissza a költőt: „...megdermedt már bennük az idő / a bűvös körből nem lehet kilépni / aki ott megy az anyám az a nő / mögötte meg az apám az a férfi.” Nemhiába igaz a mondás: minden író mindig önéletrajzot ír, mást semmit.

Ország Lili *Szorongás* című festménye a következő inspirációs tűzkörbe taszítja a költőt: „Ronda itt az ablak árnya kék egébe összefogva emlékezett Auschwitzára hófehér és ferde tornya / honnan könnyen mennybe szállva dőlt elő a nagy gomolyba / sűrűsödött sárga gáz a nagyanyára fulladozva.”

Aba-Novák Vilmos *Szicíliai város* című gyönyörű festményét Gyurkovics saját világháborús emlék-hullámhosszán sugározza át képből versbe, életrajzi reflexszel. Anna Margit *Magány* című képére íme az echo: „...nincsen erő elegendő / benőjjünk a halálba...” Tóth Menyhért *Malom* című képe igen merész kép-képzettársításra inspirálja a költőt: „Mered magában a kerek malom mint / holdfényben himbálódzó laktanya...” Bravó, Tibor!

Benedek György *A Mama halála* drámai-kálváriai erejű olajfestményéből hosszabb részleteket kell idéznem, mert itt a vers magasabb, halálosabb hul-

lámokat vetett a lelki partokra, mint maga a nemkülönben megrázó erejű kép, amely a költőben a fiúi fájdalmat riasztotta rebbenő szárnyaira:

*„A párnáig bepréslődve
fehér bádoggá vált anyám
ideges rajzzá tört a bőre
arcának mindkét oldalán
a haja töviskoszorúja
fölsebezte homlokát (...)*

*Egyetlen perc egyetlen óra
az életünkből nem marad
csak e szilánkos darabokra
összetört leány-alak
ki szökén lebegett világot
apámnak karcsú oldalán
nem is leány de porcelán volt
amikor itt maradt reám (...)*

*Most fekszik mint egy női Krisztus (...)
Mikor maradtam ilyen árva
jóval a halála előtt?”*

Már a versbe venni merészelt festőművész nagysága miatt is, hadd említsem a Munkácsy Mihály *Mann mit Mantel* című festménye ihlette festő-verset: *„Van a romlásnak is különös tartománya / én még ha meghalok se nézhetek hátra...”* Csernus Tibor *Máté* című olajfestménye is gyönyörű, Ószövetség-„hangú” vers írására indította a költőt: *„nem hős hanem ember vagyok”* (...) *„Én szeretem a női test ideges fanyarát”* (...) *„szeretem az emberszagot mi körülöttem árad / fejemre még ne tedd Uram királyi koronádat.”* E Csernus-festménnyel kapcsolatban Gyurkovics *George de la Tour* és *Caravaggio* sötéten izzó fényeit, színeit is versébe vonja, nem véletlenül. Igler Gusztáv *Reggeli ima* című festménye által avagy annak „ürügyén” a költő érzékien, hitelesen idézi vissza a fiúi gyermek- és kamaszkor riadó nemiségét: *„Hülyének tettettem magam / hogy az a nő ne lássa / mint valami valódi kan / foglalom az imámba / már régen nem apám anyám / járt kótyagos eszembe / hanem egy kísérleti árny / hogy réklíjét levesse...”*

Szinyei Merse Pál *Pacsirta* című festményét mintegy spirituális médiumként használva („mediatizálva”) a meztelen női test vallomásává, a *plein air*ben fekvő akt az égbolt, a természet és a goethei „Örök Nőiség” metaforájává változik.

Sorolhatnám, dúsíthatnám sok-sok szépséges és drámai erejű idézettel az új Gyurkovics-könyv ajánló bevezetését, az M.S. Mester, Szőnyi István, Vaszary János, Farkas István, Rippl-Rónai József, Paál László, vagy a fő-géniusz: Csontváry Kosztka Tivadar és tovább: Csók István, Madarász Viktor, Székely Bertalan, Márffy Ödön, Kondor Béla, Barabás Miklós, Zichy Mihály, Gulácsy Lajos, Lotz Károly és sok más magyar festőművész Gyurkovics Tibor által, nagy nyelvi „lé-

legzettel" merészelt lírai megjelenítését. Néha, nem is egyszer, úgy éreztem e nagyságos versciklus olvasásakor, hogy egy-egy Gurkovics-költemény előbb született meg, mint a festmény, és a vers volt a festő számára a „Modell”, „Tárgy”, a Téma”, nem megfordítva.

Meg kell még emlékezni a voluminózus ciklus X. részéről, a költő által „ideológiai”, „politikai” jellegű és célzatú „festő-versek”-ről (e költeményeit eddig még nem publikálta Gyurkovics Tibor), amelyeket, a költő szavával kifejezve, valóban „történelmi luxuskivitelben” írt meg: telítve keserű iróniával, legyintéssel eszmékre, „pártosságra”, „kollektivizálásra”, a „szabad, dolgozó népnek” szánt és szórt demagógiára, idillikussá parancsolt szocreál-kompozíciókra, a „földosztást és az új, demokratikus alkotmányt megbeszélő parasztemberekre”... Lám, elég egyetlen idézet is ama sötét korról a Basch Edit festményére (*Leány ablakban*) fájdalmas gúnnyal írt Gyurkovics-versből: „*Nem Ilyés Gyula kell nekem de traktoroslány / leszek és azt lesem ahogy követ a kombájn (...) s lefekszem majd ha kell egy egész hadsereggel / s megteszem mit a párttitkár szeszélye oszt rám / és más ember leszek másik nő másik osztály!*” Vagy egy másik szocreál ál-idillt idéző költeményben olvassuk csak, „történelmi leckeként”: „*Virágot virágra, levelet levélre / hogy a belső rendet valaki elérje / meg kellett gebedni hogy észre ne vegye a kertész hogy milyen a rózsza levele / milyen illatosak azok a virágok / miket Sztálin keze egy nyissz csak levágott / úgy kellett virulni úgy kellett szeretni / ha belehalunk se vegye észre senki.*”

Egy anyaszült mezítelen, fekete nő – alkalmasint akt – ugyan ki másra, mint Leninre gondol... Ez ama korban festmény után kiáltott! Egy vízparton álló kamasz fiút idéző kép-versből ki nem maradhat Marx és Engels neve! Gyurkovics Tibor megélte, megszenvedte azt a kort. Csoda, hogy nem felejt? Egy aktot tükörrel ábrázoló festmény-költeményben ismét ott van Jozsif Visszárionovics neve és a megtanulni kötelező: „*a kommunista párt rövid története*”. A Pópa című (Gróf Batthyány Gyula képe) „*ihletetten*” írt versben ismét olvashatjuk Lenin és Sztálin nevét, nemkülönben egy alantas (és persze aljas) elvtársukét, egy hóhéréét: Péter Gábor neve az! Egy vérmes-vörös női aktfestmény (Chován Lóránt műve) pendant versében olvassuk, íme: „*Baromi elvtárs: Sztálin az urunk / ha lehet szántás közben se feledjük / azt se hogy mélyen menjen az eke / az őszi földbe / hisz a verseny-esküt / maga az egész tagság tette le...*”

Nem maradhat ki az „ideológiai” versekből Trockij, Rákosi, Rajk, a szovjet „kultúra”, természetesen a „homo sovieticus” sem...

Gyurkovics Tibor új vers-tárlatában *költeményekké változnak a festmények*, a tiszta és nemes lírai megjelenítésben, költészetének kihívó, intő szavaiban megjelennek a képek tónusai, színei, a látott világ egy belső, magas poétikai nyelvben kezdi meg második életét, nagyon is emberi céljával az öröklétnek!

Lukáts János

„Újabbán mindig megszűnök..”

Gyurkovics Tibor képtára, Gyurkovics Tibor verstára

Az emberek általában megérik, amikor elérkezik az összegezés ideje. A költők meg különösen! Ilyenkor meg kell tenni a halaszthatatlan tennivalókat, újra kell fogalmazni régtől igaznak hitt igazságokat, és épp ideje, hogy új utak felé forduljunk. Az új évezred első éveiben Gyurkovics Tibor is ilyenfajta összegezésre szánta el magát, mint annyiszor már: nyugtalan kutatókedvvel, a meghökkenés szándékával.

Megkeresni a kép és a vers határait, színeket és hangokat közel hozni egymáshoz – ez képző- és íróművészeknek évszázados vágya. Michelangelo szonettekben bizonyította: vers és kép egyazon elmében egyforma hitellel foganhat meg. És hányan hódoltak poétikának és piktúrának a legnagyobb magyarhoniak közül is, hogy csak Jókaira vagy Nagy Lászlóra emlékeztessünk. Gyurkovics mást csinál, vagy ugyanazt másképpen, talán a szándéka más, talán az eredménye!

Végigbongészi a megfestett világot, válogat belőle: magyart, angolt, erdélyit, XV. és XIX. századit, kortársat, vagy akár mesekönyv-illusztrációt. Mindent, amit megszólaltathat, mindent, aminek az ürügyén megszólalhat. Belép a képbe, belép a korba, az ábrázolt személy lelkébe, a festmény környezetébe. Felhasználja és kihasználja a képet, maga kedvére fordítja az ábrázoltakat. Képekhez balladát kerít, vagy románcot, rémmesét, vallomást nőkről, vallomást Istenhez, ezer évhez, térhez és időhöz, Gyurkovicsához.

Elképesztő szellemi kaland, már szinte arcátlan merészség: szóval ismételni meg a szemmel láthatót, de Gyurkovics olyanról szól, ami a képen szemmel nem látható! A képbe beleírja a zenét, amely az olvasó lelkében ébred, bele a történelmet, amelyről az egykori festő honnan is tudhatott volna. De leginkább arról ír Gyurkovics, hogy minden festményben (és minden versben és minden zenében) benne él a szándék, amely nélkül nem érdemes művészetet csinálni: a világ rendbetételének vágya, az igazság és a hamisság elválasztásának szükségessége és – leginkább talán – az örök kívánság: hogy a magunk lelkével legyünk harmóniában, mielőtt...

Gyurkovics mesterien csinálja mindezt. Összeválogat több tucat festményt, ahány annyiféle, ahogy mondani szokták, de neki ez kell éppen. Benne élni a világról készült, bármilyen képes jelentésben, és érezni-éreztetni-bizonyítani, hogy mindegyik egy irányba mutat. De talán nem is bizonyít semmit Gyurkovics, csak azt: jó szemű nézője a képnek és jó kezű faragója a versnek.

A képek aligha rakhatók sorba műérték szerint, se kor szerint, csak a költő hozzáfűzött sóhajtásai szerint. *Váli híd egy Nepomuki-szoborral* (Kokas Ignác képe), induljunk innen el, vagyis szakadjunk el a hídtól, és máris „*alatta szél száll, fölötte szél száll*”, és „*maga a tér, ami fogócskát játszik a széllel*”, pedig csak egy isten háta mögötti dunántúli patakparton didergünk a magyar vidék

mindenfelé jelen lévő, szerény szentjével. Ő is a sorsunk társa lesz a vers végére: „*Nepomuki János dobva folyóba, majd veled együtt repülünk*”.

Szőnyi István képe (*Eső után*) csak a pocsolyában kettőzi meg a léckerítés világát, Gyurkovics mégis így kiált fel: „*Megduplázódik minden, ami van*”, bár makacsul még azt vallja: „*sugárzóan és mégiscsak sután*”, aztán a vers végére a kerítésrácsról a bontakozó nap felé tekint, és Pál szavait fordítja a maga biztatására: „*homálytalanul, hogy színről-színre láss*”.

A tavasz árad a harmadik képről (Vörös Gézáé), az ámuló költő az örömet és a gyönyört érzi magára permetezni. Méhek kardala, babarózsa, a napfény zöld tremolói – csak úgy röppennek az életkedv és a boldogság kis alkatrészei, de ő hátrább lépve (vagy éppen közelebb hajolva?) így érzel: „*kiárad a lét muzsikája*”. Sőt megkockáztatja a felkiáltást: „*szeretni nincs sose késő*”, bár végül csak legyint megkönnyebbült szívvel: „*a létbe, a rétbe merülten, nincs semmi, ami valódi*”.

Zordabb kort és zordabb társat keres, Kinizsi Pálban leli meg, a képen (Zichy Mihály nagy erejű akvarelljén) Kinizsi megfáradt öreg, két kezében két török, szájában kard – magyar XVI. század. Hárman tépelődnek a képen, a versben: Zichy szentpétervári jólétben, Kinizsi a kenyérmezei csatatéren, Gyurkovics pedig – Gyurkovics pedig kérdez (mintha neki volna a legnehezebb dolga): „*Vérveritek ma délután / mért ütközik lova nyakán, / hol a magyar birodalom, / azt mondja meg, Zichy Mihály*”.

Hát persze hogy írt Gyurkovics a szerelemről is, pont arról ne írt volna, pont ő ne írt volna?! Vagy nem is szerelem ez, kevesebb ez szerelemnél, vagy több annál? Kisfaludy Strobl ülő aktja inkább kislány, bár „*magába omlik, mint egy sírhalom*”. Korai bánat, önsajnálát, gyerekes halálvágy és nőies szégyen, vagy inkább öntörvényei közé záródás, vajon melyik vonása a szobornak (a személyiségnek) kerül közel a szerelemről olyan sokat tudó Gyurkovicsához?

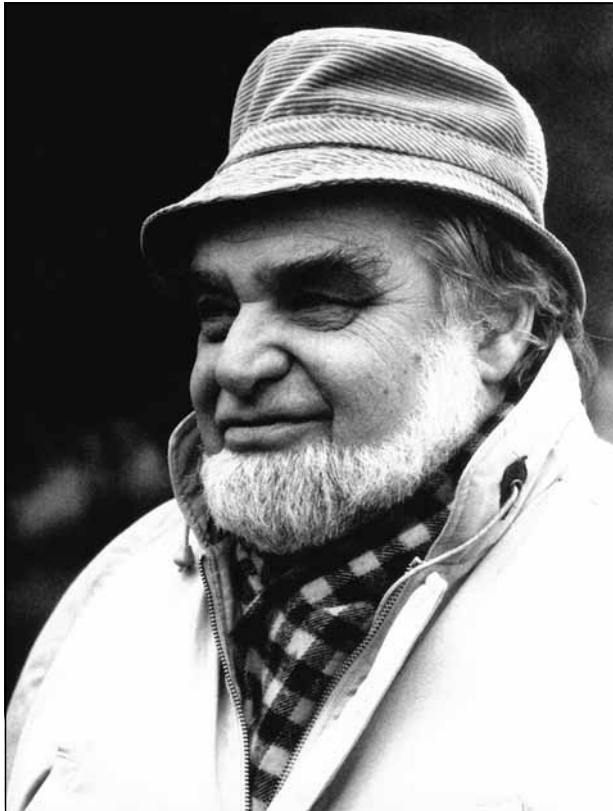
A legtitokzatosabb vers a Fábíán Gyöngyvér képére írott: *Afrikai antilopok*. Afrikába utazik (menekül) a fantázia, női alakba bújik, úgy éli át a magányt, az ismeretlen szeretőt (de mit kell ismerni egy szeretőn?!), és akkor „*az ég alulról, mint a katlan / ezer vöröslő napra robban*”.

Profán, már szinte kegyeletlen (akár blaszfémikusnak is mondható!), ahogy belelép (tapos?) Kolozsvári Tamás *Feltámadásába* az egyébként istenkereső költő. 1427-ben még más volt a perspektíva, más Krisztus alakja és a resurrectio díszletei, egy XXI. századi vezeklő akár ki is kacaghatta a sziklasírt, a támolygó római katonákat, saját felvilágosultságát. Aztán hamarosan: „*ha voltál, / ha nem, nekem te vagy az oltár*”, lefoszlik a máz, a póz, helyébe bensőséges párbeszéd lép. Hosszú az út (nagyon rövid) a feltűnő külsőségektől a költő lelkében megfogalmazódó zárósorokig: „*segíts nekem, ha minden elhagy / és lebegek a föld fölött*”, aztán végül mégis a maga sorával végzi (az életet, a verset?): „*és eltűnök, akár a köd*”.

A végső pontot, ameddig el lehet menni, talán a *Fohászokodó Üdvözítő* című kép jelenti (a fohászokodó Csontváry önmaga alakját adta az Üdvözítőnek). Ebben a versben is – hát persze! – hárman vannak (vagy ki tudja: az Úr és Csontváry – ugyebár – egy alak, Gyurkovics pedig hol elveszett patikája miatt perel, hol már az elveszett minden egész miatt: „*Patikám, házam, nincs nekem, mert nincs terem, mert nincs helyem*”. Ez még lehetne a magyar művész örökös

tiborci panasza is. De ez a művész eldob magától mindent, lemond minderről, a *nem* és a *nincs* tizenháromszor kondul fel a versben (és a *hiába* és a *sehogy*), aztán kibukik (a patikus-festőből, az Üdvözítőből, a tépelődő költőből?): „menekülök én szüntelen a belülről való elől”, miközben egyszerre megbékül és – mégis – sose békül: „hallgató arcával is feleselek”. A lemondás és a bele nyugvás egymást olyan gyakran felülíró mondatai, gondolatai ezek.

Gyurkovics önkényes és célszerű képválogatásának egy önkényesen megcsonkított töredékét volt hely és idő bemutatni, záródjék ez a különleges tárlat J. M. Whister festményével, amelyről a hétköznapi néző is sajátos érzéseket fogalmaz magának. A címe: *Nocturne – szürkében és aranyban*, a kép London téli külvárosában egy sarki kocsmát ábrázol, amelyben lámpa ég, és amely felé egy emberalak igyekszik. „Mindenki el akar érni egy épületbe”, állapítja meg Gyurkovics, de az olvasó érzi, minden szó mögöttes értelmet hordoz. Aztán kérdez: „Halljátok a havat?”, és tudjuk: a hó zenéje a szférák zenéje, a mulandóság és az örök élet muzsikája. És a zene elborítja a tájat, az éjszakát, a lámpafényt. A vonszolódó ember, aki most már hamarosan megérkezik, felsóhajt: „mintha várnánk / a szakadt ég alatt apánk föltámadását”. Nehezen megfogalmazott és nehezen kimondott szavak ezek. És talán már a megérkezés reménye mondatja vele (vagy ami a megérkezéssel egyet jelent: az elmúlás): „hogy egyszer hazaérjen / hozzánk a végtelen békével észrevétlen”.

Balázs Géza

Rákosfalva – Gyurkovics – nyelvművelés

Ha a Keleti pályaudvartól a Kerepesi úton elindulunk az egykori helyiérdekű vasút nyomvonalán, olyan mesebeli helynevekre akadhatunk, mint Törökőr, majd az Örs vezér térről (régén: Eörs vezér tér) a most is közlekedő HÉV (helyesebben hév lenne) mentén következik Rákosfalva, utána Nagycice (régén: Nagyticce), Sashalom, Mátyásföld, Cinkota... Mindmegannyi névben foglalt monda, történet, sőt történelem a rákosmezei országgyűlésektől, Mátyás királytól a törökön át napjainkig.

A történelmi Rákosmezőt ma sok kerület vallja magáénak. Ha hiszünk a X. kerületben álló Király-domb legendájának (én még szájhagyományként ismertem), akkor ott állt a király, például Mátyás sátra, s akkor a Rákosmező a mai Kőbányához tartozik. Nyilván nagy területről lehetett szó. Mindenesetre az ettől a dombtól jóval távolabb lévő Zuglóban, a Cinkotai és Egressy út sarkán felállították az egykori országgyűlések emlékművét. Azután a Rákosmezőhöz kötődnek az első magyarországi polgári repülések is. Szájhagyományból úgy tudom, hogy ez pedig a mai „gyakorlótér” helyén volt, a Fehér út és a Keresztúri út között, teljes egészében a mai Kőbányán, de Zugló gyorsan állíttatott egy emlékművet az Örs vezér téren. Mátyásföld pedig egy másikat az Újszász utcában, igaz, ott van a mátyásföldi repülőtér, amelyről ellátni a Rákosmezőig...

Kétségtelen, hogy Rákosfalva a Rákosmező központjában fekszik.

A falut, vagy inkább telepet 1871-ben Szigligeti Ede alapította Zsivora György birtokán. A terület 1873-ban Budapest X., 1930-ban a XIV. kerületéhez került, de a két kerület ezen a ponton máig szervesen összekapcsolódik. Átfolyik rajta a Rákos-patak, a HÉV, a Kerepesi út vágja csak ketté.

Rákosfalván a magyar nyelv iránti tisztelet mélyről fakad. Rákosfalva kapcsán a Pallas Nagy Lexikon fontosnak tartja megjegyezni, hogy a XIX. század második felében közönsége „buzgólkodik az istentisztelet magyarosításán”. Ezen a Rákosfalván, az alapító, Szigligeti Edéről elnevezett utcában születik 1931. december 18-án Gyurkovics Tibor. Szülőháza már nincs meg, mert az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején Rákosfalvát, a barátságos, földes-utcás falut, kispolgári lakónegyedet eltüntették, s helyére néhány év alatt felépült a Fűredi úti lakótelep jórészt tízemeletes házaival. Alig maradt meg néhány ház, a katolikus templom (átellenben a református templom), az Álmos vezér téri iskola (ahová Gyurkovics is járt), gyökerestül eltűnt egy XX. század eleji kisvárosi negyed.

Pedig pompás negyed volt, a maga emberléptékű, önellátó rendszerével. Éltek itt hagyományos parasztházakban állattartó parasztsok békés együttesben a városból kiköltöző kispolgárokkal, akik alkalmanként már tornyot, esetleg ovális fogadósobát is építettek „kiskastélyukhoz”. A HÉV-ál-

lomáson forgalmi iroda volt, váróterem, illemhely, újságos, trafik. Kitérő szolgált az állomás mellett álló egykori Lardolin olajgyárnak. A Zöldike mögött keskeny sikátorban lehetett megközelíteni a Gyurkovics gyermekkorában Árpádnak, később Rátkaynak nevezett mozit. Szemben velük, a Kerepesi út túloldalán feküdt a Brösöc pálya. Már ezt is magyarázni kell: Budapesti Ruggyanta SC (vigyázni kell a kiejtéssel, a rug-gyanta a gumi magyarított, de végül is el nem terjedt neve, tehát rug-gyanta, nem ruggyanta két gy-vel...), amelynek pályájára oly sokszor emlékezik Gyurkovics.

Rákosfalván lehetett friss tejet venni, volt szódás, mindenféle iparos, vendéglők, például a Zöldike mellett a Cselényi-féle, a harmincas években a Rákos-patak mellett a patakból táplált fürdő (betonkerete ma is megvan), bolgárkertészek. Csodálatos falu volt a városban: hiszen a HÉV-vel szinte percek alatt elérhető volt a belváros, illetve a másik irányban a további települések.

Gyurkovics így emlékezik Rákosfalvára Ézsiás Erzsébet könyvében (*A Mágus. Portré Gyurkovics Tiborról*): „Rákospalotán (helyesen: Rákosfalván) mindenkinek köszöntünk. Félig ismeretleneknek, épphogy látottaknak, vadidegeneknek is. Jóleső érzés volt még az odamormolt adj isten vagy jó napot is. Jólesett még a fejbiccentés is. Mert azt érezte az ember: köze van a másikhoz. A köszöntés kis gesztusában egy pillanatra kapcsolat keletkezett, kis áramütés, egy másodpercre tudomásul kellett vennünk a másik ember létét. Persze mindez könnyű volt, szülővárosom, illetve szülőfalum mennyországában éltem. Nemcsak a kerítések voltak a legszebbek, hanem a köszöntések is, a kalapemelintések. A piros palánkkerítés mögött lakott

legkedvesebb barátom, Lohner Laci, aki mindennap hallatta hangját: Hu-u-u! indiános köszöntéssel. A ki sem nyitott kapuk mögül hangzó, a palánkkerítések fölött átszálló üdvözlések finom lelki pókhálósálakkal kötötték össze ebben a kisvárosias demokráciában Rákosfalván a papot, a HÉV-kalauzt, a majorost, a kocsmáros, a futballistát, a tisztviselőt, az egész kompániát. Én ebben a magunk érzette demokráciában éltem huszonnégy évig.”

A családot nagyon megviselte Rákosfalva pusztulása. A költő *Az elveszett otthon* című verséhez írt prózai bevezetőjében így emlékezik: a „családi ház hajója a jeges hókertbe dermedt”, majd pedig a versben így szólal meg a fájdalom: „Kitől elveszik a tanyát / maga van embertelenül / aki körül kihal a táj / az emberekbe menekül // annak otthona lesz a másik / lény legtítkosabb belseje / mások fészekmélyébe mászik / keresvén elfelejti-e // a fűt a fát a csipkebokrot / ami halálra sebzi / azzal hogy nincs hogy soha boldog / árnyéket nem vet neki”. Az elveszett otthon fájdalma azután végigkíséri egész életét.

Hol állt Gyurkovicsék háza? Szerencsés módon a Petőfi Irodalmi Múzeum (interneten is elérhető) képtárában található két fényképet a házról. Az egyik a kicsit már rogyadozó ház, rossz kerítéssel. Emlékeim szerint a hatvanas években a legtöbb egykori szép léckerítés már szétkorhadt, a miénk is. A másik képen az idős, hajlott hátú édesapja a ház melletti utcában, botjára támaszkodva áll. Talán már tudja, hogy vége a háznak, Rákosfalvának. A *Zuglóiak ide!* internetes fórumon született egy kérdés: aki tudja, mondja meg, hogy hol volt pontosan a ház. A fórumon nincs válasz, pedig biztosan vannak, akik emlékeznek.

Azt tudjuk, hogy a ház a Szigligeti utcában állt. Az utca ma már nincs meg. Ám ezt írja a Szigligeti utcáról Budapest teljes utcanévlexikona (2003: 476.): „Rákosfalva (1874): Előzőleg Hunyadi utca (Hunyadi Gasse) (1871). Kerepesi út és Füredi utca között. Területrendezés miatt megszünt (1960-as évek). Mintegy helyén épült ki a Rákosfalva utca.” Ennyit tudunk tehát. A mai Rákosfalva utca tízemeletes házak között vezet, valahol itt kellene keresni Gyurkovics Tibor szülőházának helyét.

Meg kellene keresni, mert erről az elveszett tájról, életformáról senki nem ír annyira meghatóan, szívbemarkolóan, mint ő. Tanúja voltam én is Rákosfalva eltüntetésének. Mi a „szerencsésebbik” kőbányai oldalon laktunk. A rákosfalvai templomba menet láttuk, hogy halad előre a rombolás. Apám biztosra vette, hogy a templomot is lerombolják. (Nem tették.) A falusi házakból, aki tudott, messzebb, vidékre menekült, hogy folytathassa életmódját. A tízemeletes házak közötti kőpadkákon még hosszú évekig üldögéltek délutánonként a házaikból kitelepített fejkendő öregasszonyok. Rákosfalva HÉV-állomás, is pusztulni kezdett: eltűnt a mozi, a gyógyszertár, a Zöldike. Majd bezárt az állomás. Végül lebontották. De szemközt is eltűnt a Brösöc-, akkor már Taurus-pálya. Ügyesen eladták, s a helyén ma benzinkút, bevásárlóközpont van. A vasútállomással haránt a mi házunk még áll, 1990-ben én zártam be utoljára az ajtaját, majd megszakadt a szívem. Évekig megdobbant a szívem, amikor arra jártam. Már nem. A fájdalom mélyebb, akárcsak Gyurkovicsé...

Ezt Szabó Palócz Attila fogalmazza meg *Gyurkovics Tibor kétszeres elveszett otthona* című írásában:

„A költő hatalmas életművének egyik meghatározó eleme a magányérzése, s mint vallomásaiban mondta, Rákosfalva, a kétszeresen elvesztett otthon volt az egyetlen biztos pont az életében. Gyurkovics édesapja 1972-ben bekövetkezett halálát is a ház elvesztéséhez köti, mondván, »megviselte, hogy el kellett hagynia az ősi fészket«. A szomorú eseményt pedig nemcsak az egyik szülő elvesztéseként fogalmazza meg versében, hanem az egész család halálaként: »És vége És megszűnünk Mind a négy ember / Nem kell külön élni Nem lehet utána / Egy családot talál a négy halál / Aztán meghalt az apám / Tizenkét nap alatt az egészségből lobogó hajból / vibráló szemnézésből semmi lett / Lehetetlen makogtuk és kerestük / négy évig még a szobaszekrényben a piacon / Rákosfalva fái közt zörgő vilamosokon sehol se volt / Elvesztettük elgurult mint egy rézgaras / Lehetetlen makogtuk még anyámmal négy évig / hogy nem hozza föl a szódát a lépcsőn nem kiált / összebújva vártuk hármunk pusztulását« – írta *Egy család halála* című versében. Az apa halálával tehát a családból elveszett valami; eltűnt, megszűnt a kohéziós erő... ha figyelmesen olvassuk sorait, a tekintélyes életműben cseppet sem töredékesen elősorolt élmények és kötődések is felhőkarcolókká terebélyesedhetnek, de nem ám úgy, ahogyan a szülői ház helyében emelt panelek embertelen lakózsungele sugallná, hanem olyan biztos pontot jelentő családi otthonokként, amilyen a költő és családja számára egykoron Rákosfalva volt. Ezt elveszítve, becserélte szerelemre – mint mesélte – édesapját és édesanyját, a régi családot, amitől költészetében sohasem tudott elszakadni. Amikor Gyurkovics azt mondja verseiben, hogy »család«,

az egykorvolt szülői családjára gondol, és arra a rákosfalvai házra, melynek otthon-érzetét nő – számára! – nem adhatta vissza. S habár a költő úgy fogalmaz, hogy »az emberekbe menekül« és »otthona lesz a másik / lény legtitkosabb belseje«, igazi félszelmélyeket valójában a verseiben épített, költészetével húzta fel maga köré újra a kétszeresen elveszített otthon falait.”

Gyurkovics Tibornak a nyelvművelés iránti érzékenységét is talán a rákosfalvai szellemi légkör teremtette meg – hiszen, ahogy idéztem, már a XIX. században volt a helyi közönségnek magyarosító tevékenysége. Kétségtelen, hogy a nyelvi kérdések iránt mindig érzékeny volt, nemcsak a *Lyukasóra* sorozatában, hanem többször részt vett nyelvművelő rendezvényeken is. *Beszédmagyar* című publicisztikájában (2006) – egy kaposvári tanártárs levelét idézve – hitet tesz a magyar nyelv szép hangzása, egyúttal a cselekvő nyelvművelés mellett: „A nyelvet nemcsak írják, hanem ugyancsak beszélnek is. Már akik. Minden nyelvnek megvan a maga beszélt karaktere. Hangzik, dallamál, zöngicsél, cseveg, zümmürészik, ível, főként ível... Régebbiek emlékeznek,

miszerint a hangos beszéd hozzátartozott az önkifejezés intelligenciájához. A gondolkodás eleganciájához, bensőnk elokvenciájához... Ma ilyen nincs. Nevetségesen hablatyolnak az emberek. Torlódnak, sípolnak, nyögnek, énekelnek, selypítenek, pöszítenek a beszédben, mint a foglyok – saját nyelvük foglyai – vagy fogyatékosok – saját alszellemeik foglyai...”

Szívszorító Gyurkovics vallomása Ézsiás Erzsébetnek: „A legnagyobb hiány a szülőföld elvesztése. Mert Rákosfalva, ahol születtem, megszűnt. Felszámolták a házakat, az akácokat, talán még a patakot is elvezették. Kiűzettem az Édenkertből, amelyet egész életemben úgy keresek, mint Fournier hőse az ismeretlen birtokot. Én nem tudok hazamenni és Anteusként megérinteni a földet, hogy új erőre kapjak. Nekem ez nem adatott meg. Azt, amit Rákosfalván éreztem, többé sehol sem találtam. Sem biztonságban, sem felszabadultságban, sem nevetésben. Tamási Áron szerint azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. Én örök emigráns vagyok, aki nem ment el, hanem bulldózerekkel húzták ki alóla az anyaföldet. Rákosfalva nincs többé. Mintha meg se született volna az ember.”

Pósa Zoltán

A csak azért is értelemkereső próza- és drámaköltő

(Mivel Gyurkovics költészetéről két tanulmányom, számos kritikám, valamint az íróval készült több beszélgetésem is megjelent, ezúttal a magánemberről, a próza-íróról és a drámaköltőről szólnék pár szót.)

Hétköznapi életében is költő volt. Reneszánsz költőmágus. Erről a szókapcsolatról az ezredfordulón mindenkinek Gyurkovics Tibor jut eszébe. Ha munkáira tekintünk, erőteljes, metafizikus és vulgáris elemek sajátos szintéziséből szőtt örökbecsű költemények (*Emberfia*, 1966, *Az Isten homlokán*, *Cantata Aquillarium*, 1998), intenzív erejű regények (*Mindennapi szerelmünket add meg nekünk ma*, 1977), cizellátn barbár novellák (*Elcseréljük egymást*, 1973), esszék (*Levelek Mandzsúriába*, 1998), hallatlanul szellemes tárcák (*A magyar vadkan*, 1995), gyermekversek (*Névike*, 1983), vérbeli színpadi drámák (*Az öreg*, *Nagyvizit*, *Fekvőtámasz*, *Császármorzsa*) együtt alkotják a mintegy hatvan kötetnyi, manapság kivételesen terjedelmesnek, megkerülhetetlenül sokrétűnek számító életművet. Ám mindennél fontosabb, hogy a mágikus összpolifónia nem megy az egyes művek külön erejének rovására.

Lélektani realista írónak tartotta magát. Gyurkovics Tibor a prózai műfajban is hűséges önmagához, költő voltához. Intenzív megjelenítő erővel idézi föl a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek jellegzetes pillanatait és a saját életének epizódjait. A *Pótmajom* és a *Ne szeress, ne szeress* című regények-hosszú elbeszélések egyik helyszíne az Intézet, a „Lipót” alakmása. Az előbbi kisregény, a *Pótmajom* egy-egy kivételes költői erővel megjelenített epizódjában az író megidézi azt a korszakot, amikor az emberek számára kétféle életheletőség adódott. Az egyik a hasonulás és az árulás, a beilleszkedés a Moszkvából távvezérelt, ám egyre langyosabban, áttételesebben érvényesülő diktatúrába. Szinte csak egy-egy villanás jelzi, hogy a hősök közül ki tartozik azok közé, akiket láthatatlan kapocs fűz a hatalomhoz. A másik embertípus az, aki belső emigrációba vonul. Ellenállását csupán az jelzi, hogy inkább lemond a látványos karierről, mert jobban szeret úgy élni, hogy minden reggel, borotválkozás közben szembenézhet a saját tükörképével. Kis „egzisztenciáért”, földszintes vezetői, osztályvezetői, főorvosi címekért „kaparni” pedig nem érdemes. Ama láb- és izzadságszagú, kisszerű Kádár-pokolban az autentikus létre vágó ember – Simonyi Imre költőt idézve – „elesésre méltó csatateret” sem lelt magának.

Gyurkovics esendőségükben is rokonszenves domináns hősei az elvonulás lehetőségét keresik kis, biztonságosnak vélt státus-kuckókba, otthon-menedékekbe. Komfortosan bélelt munkahelyekre, pesti belvárosi sötét, nappal is beredőnyözött lakásokba, a kádári falurombolás programja által lassan, de ki-

tartóan elpusztított magyar vidéki házakba. Mivel Gyurkovics hősei sem itt, sem ott nem találhatják meg a gyermekkorban elvesztett otthonosságot, visszamenekülnek a múltba. Írónk *Az utolsó karácsony* című költői epizódban megidézi az újabb kori családi összejövetelék erőlködően nosztalgiavadász hangulatát, a békebeli nagycsaládi idillek szürke árnyjáték-halvány hasonmását. A novella-epizód cselekménye nem lineárisan építkezik, hanem befelé halad, a lélek labirintusaiba. Technikája emlékeztet Alain Robbe-Grillet elbeszéléseire, a tárgyak pontos megjelenítésével, Grillet és Alain Resnais közös filmjeire pedig a különböző időszegmensek egymásra fényképezésével. Az a különbség, hogy Gyurkovics nem vész el a részletekben. Hajszálpontos helyszínfestményei elének varázsolják a régi-új Bajcsy Zsilinszky utat, a szomorú bel-pesti lakásbelsőket. Nála valóban jelentése van a nem történésnek, s a történésnek is. Többek között egy esetlegesen föltűnő, majd eltűnő zöld szemű asszonynak. A sztereotípiákra vágó olvasó szerelmi vagy bűnügyi történetre áhítozna – mindhiába. Ehelyett a nő megszökik a főszereplő életéből és a novellából is.

A befejezés teljesen váratlan, ironikus, eltávolító: „Azért közlöm ezt az írást az ausztráliai, dél-amerikai, új-zélandi, fokföldi, párizsi, japán és budapesti lapokban, hátha valaki ráismer. Zöld szeme volt, erre minden bíróságon meg mernék esküdni.” (A novella főhőse egyébként a narrátor lány apja.)

A *Ne szeress, ne szeress* című regény főszereplője lelkiismeretes orvos-lélekbúvár, a betegek kedvence, aki tisztában van azzal, hogy mi az, amiben segíthet nekik. Például az öregasszonynak, aki lassan, biztosan evez abba a bizonyos másik világba, ahonnan eddig csak egyszer tért meg utazó. Az igazi humanista tisztában van azzal, hogy amit megtehet, az nem több, mint a részvét. És hogy akkor is az utolsó pillanatig küzd a halál ellen, ha már nincs remény. Hiszen alapjában véve minden életmentés csak ideiglenes, mégis, a hívő is őrzi, ameddig lehetséges, az életet mint Isten ajándékát. Nex, az ismeretlenül ismerős modern Szindbád, Krúdy Gyula variánsánál kiábrándultabb, de mégis, a hivatástudata révén újra és újra visszatér a múltból és az álmokból a valóságba. Nők között őrlődik, akik annyira váltják meg, amennyire az ember egy másik ember által megváltható. Vidéki utazásokba menekülne, ahol a régi, nosztalgiáinkban őrzött, békebeli udvarházak helyett elárvult, sötét, fűtetlen szobák várják az embert. Maradnak a mindennapi humanizmus beidegzettségei és a vereség beismerése. És annak tudata, hogy teljesen kiszállni a világból – amíg élünk – nem lehet.

A novellista Gyurkovics a kisrealista próza remekléseivel ajándékozta meg olvasóit. A *Bárány a hadseregben* cím kétféleképpen is értelmezhető: a tiszta, bárány-ártatlan ember belekeveredik a szocialista néphadsereg lélekölő forgatagába. Ugyanakkor a cím arra is utal, hogy az angyalbőrbe bújtt emberek unalmukban elképesztően groteszk témákról képesek beszélgetni. Többek között arról: bűdös-e a bárány-, horribile dictu, a birkapörkölt. Ha igen, hogyan lehet a bürge valóban nem túl kellemes faggyúszagát és -ízét szakszerű fűszerezéssel elnyomni. Ebben a kényszerlocsogásban közös minden uniformisba öltöztetett homo sapiens, legyen akár besorozott, aki a centit vagdosva várja a leszerelés napját, vagy hivatásos, akit csak a nyugdíj menthet ki a „kaszárnyalét” lélekölő malompoklából. Aki valaha is belekóstolt '57 után a szocialista néphadsereg fülledten egyhangú, olykor idegborzoló pillanatoktól fölvert, de alapjában véve

apatikus légkörébe, maga sem tudja már, mi volt az egészben a legszörnyűbb? Az első hathetes – 1970-től kezdve már csak négyhetes – kiképzési időszak, a gyakorlatok embertelen drillje, vagy az utána következő eseménytelen egy, másfél, határőröknél két és fél esztendő. Így is, úgy is, tökéletesen értelmetlen, időpazarló és tehetséggyilkos korszaknak számít – akárcsak a Kádár-korszak laktanyán túli posványa.

Gyurkovics Tibor mindkét véglelet megmutatja. Az eseménytelen időszakot, amikor a katonák látszólag értelmetlen beszélgetésekbe, vitákba, pót-cselekvésekbe kapaszkodnak. Ebben az állóvízben egy tavaszi lovas szekérút, a „gyöngélkedő”, a riadó, mind, mind fölgyorsítja az idő múlását. Ám a riadó első percében visszakívánja a „kiskatona” a korábban kárhozott langyos eseménytelenséget. Ugyanilyen fura, ellentmondásos a novellában megidézett kimenő, eltávozás, szabadság, amelyre a katona a laktanya falain belül sóvárog. Ám amint kikerül – ideiglenesen – a belülről bezárt, irracionális világból, paradox szorongás (gyomoridegesség) jelzi számára, hogy akár tetszik ez neki, akár nem, ő ideiglenesen bár, de a kaszárnyavilághoz tartozik. Ezért, szintén paradox módon, már-már siettetné a visszatérést, mert a megszokott körlet látványa – akár hiszik azok, akik soha nem voltak katonák, akár nem – elmulasztja a félelmeket. S ráadásul, ha szaladnak a percek, a napok, telik az idő, s fogynak a hadsereg kötelékében eltöltendő, tökéletesen hiábavaló hétköznapiak is. Az elbeszélés finoman azt is érzékelteti, mindezek ellenére miért is van az, hogy a férfiak, még az antikatonák is, már a leszerelést követő néhány hónapon belül is, nagy előszeretettel idézik vissza a kiskatonaévek emlékét. Azért, mert ha abszurd módon is, koncentrált sűrítésben is, de a katonaélet ugyanolyan, mint a civil. Csak „odabenn” olyasfajta hamis képzetünk támad, hogy „mégiscsak történik velünk valami”. S az a nem kevésbé önámító illúzió is tartja bennünk a lelket, hogy „odakünn jobb lesz”. Ez a tévhit a leszerelés eufóriája után néhány nappal elmúlik. Így inkább, ha bevalljuk, ha nem, elkezdjük katonatörténetekbe oldani azt, amit szégyellünk: látszólag kicsit visszavágyunk a kaszárnya-land virtuális világába, ami így nem is igaz. Valójában csupán a leszerelés iránti határtalan vágyakozásunk délibábos hangulataiba ringatjuk magunkat vissza.

Gyurkovics Tibor úgy találja meg a hadsereg hétköznapijaiban az egyre langyosodó, de a tétnélküliségével mégis mindennél borzasztóbb, teljesítményellenes, életellenes szocializmus metaforáját, hogy a laktanyán belüli és a laktanyán kívüli hétköznapiakat is realista hitelességgel ábrázolja. Írónk zseniális, szikeéles pontossággal mutatja meg, mi az, amiben a civil és a katonaélet különbözik. S mitől kísértetiesen ugyanolyan. Az elbeszélés fura befejezésében, egy tipikus antikatonára, bizonyos Füleky emberi helytállásában pedig megmutatkozik: a szocialista katonaságnak is vannak emberpróbáló, sorsfordító pillanatai. Amikor eldől, milyenek is vagyunk valójában.

Gyurkovics novelláinak *Vulgária* presszó című grandiózus ciklusa enciklopédikus kép a „civil szféráról”, a hétköznapijainkról. Rólunk, írókról. Hogyan várt egy „befutott” alkotó a „szerkesztőség” folyosóján azokban az években, amikor még, ha szűkösen is, de adtak az íróknak honoráriumot. (No, már annak, akit közöltek.) Hogyan viselkedtek ebben a világban a mindenható irodalmi szerkesztők. (Bizony nem oly szerényen, mint itt és most, amikor a befutott íróktól úgy kell kéziratot kuncsorogniuk, hogy még a csekélyke tiszteletdíj is bizony-

tan.) Abban a koldusluxusos világban az irigység is felfokozott. A közepesek, mivel a folyóiratközlésnek még „anyagi” vonzata is van, a nap minden órájában versengve szidalmazták a legnagyobbakat is. Előttük aztán senki se szent. Megismerjük a vidéki dekadens, a tudomány pártolója, az elvi harcos alakját. Azt, aki lehetne jó középiskolai tanár, s bár reménytelenül dilettáns, lemond a valódi életpályájáról. Megismerjük a valóban háttérbe szorítottakat, s azokat, akik megpróbálják magukat üldözöttként eladni. S mind közül a legjobban gyűlöli az írókat: a szocialista újságíróvá tört, bértollnokként befutott egykori költő. Gyurkovics az epizódregényben-novellaciklusban élénk tárja a puha diktatúrának csúfolt, nagyon is kemény kádári államszocializmus legsátánibb oldalát is: hogyan válik az alkotó értelmiség legjava is potyaleső puhánnyá. Vulgáriában – a tovatűnt (visszatért) szocializmus Magyarorszáგában – az emberek járnak uszodába, tévéznek, gangon pletyiznek. És közben megpróbálnak úgy tenni, mint ha élnének.

A vaskor drámái. „Beszélnem kell, bármit jelentsen is ez. Mivel nincs semmi mondanivalóm és nincsenek más szavaim, beszélnem kell. Ki kell innom az óceánt, tehát van óceán.” Samuel Beckett, az abszurd létezés drámaköltője ebben a három mondatban foglalta össze saját filozofikus abszurd drámairodalmának és regényeinek gondolati párlatát. Az első mondat azt jelenti, hogy a gondolkodó ember, az alkotó első számú félelme, hogy reá telepszik az abszolút hallgatás rémülete. A második mondat értelme: az újkori, a vaskori, a kaly juga révületében és rémületében élő író ráadásul attól is szorong, hogy elődei már minden szót és minden gondolatot elírtak előle, de nem hallgathat, mert ha az irodalom is elnémul, tényleg vége a világnak. A harmadik mondat megfogalmazza az egyetlen dolgot, amit a vízöntő kor embere jobban tud az arany- és az ezüstkori homo sapienseinél: a fordított világ költői receptjét. A boldogabb korok emberei úgy tudták, csak abból a tóból, tengerből ihatunk, ami létezik. És hogy az óceánt kiinni lehetetlen és értelmetlen dolog. A kaly juga embere naponta kényszert érez értelmetlen dolgok végrehajtására, nota bene, az óceán kiivására. Ugyanakkor megkérdőjelez minden evidenciát: például az óceán létezését. Végkövetkeztetés: a vízöntő kor embere a létezőt csak a hétköznapi ember számára felfoghatatlan, abszurd, fordított kényszerképzeteken keresztül képes elfogadni.

Gyurkovics Tibornak, a drámaírónak vérében van az abszurd létezés logikájának alapképlete. Ugyanakkor képes arra, hogy túllépjön a byroni romantikus sátánizmuson, a heroikus pesszimizmuson, a klasszikus abszurdok, Beckett, Pinter, Ionesco, Genet, Adamov, a lengyel Mrożek, a cseh Smocek egyetlen depresszióján. Gyurkovics a csak azért is (dafke) értelemkeresés vers-, próza- és drámaköltője. Távoli rokona a költőien abszurd drámaíró, a lengyel Rózevics, akit a lírai erő és a robusztus, népi eredetű, vegetatív létintenzitás sodor át a pokol bugyraiból a mennyországba. Gyurkovics számára evidencia, hogy a huszadik századi, szocialista, posztkommunista, vadkapitalista stb. létezés nem más, mint egy elfekvő kórteremben tengetni végső napjainkat. A hatalom, amely ellenőríz bennünket, olyan, mint egy szenilis főorvos. Életünk egy *Nagyvizit*. Vagy pedig egy kilátástalan, de valahol mégis szurokfeketén vidám kaszánya, ahonnan lehet, hogy soha nem mehetünk végleges szabadságra.

Marad nekünk a *Fekvőtámasz*. Ebben a világban az a megszállott keresztény és hazafi, aki megpróbálja másokba is átplántálni a cselekvő, a gyakorló hitet, börtönbe zárják, mint Pásztorly Waltert, az *Isten nem szerencsejátékos* regény- és drámaaváltozatának főszereplője. Ebben a világban akkor sincs földi megváltás és megnyugvás, ha a szó klasszikus értelmében vett diktátorok már eltűntek vagy másodvonalbeli férfi-hisztériaként visszatértek. Abban a rendszerváltozás előtti és utáni létben, ahol már nemcsak az a bajunk, hogy minden egész eltörött, hanem az, hogy az eltört világnak már a darabkái is elveszítették, az ember csak a partikularitásban keresi a totalitást. Vagy ott, ahol nincs, mint az 1994-ben bemutatott *Császármozsa* című abszurd tragikomédia főhőse, a Férfi. Ő azt hiszi, hogy az igazi teljességet csak úgy őrizheti meg a szerelemben, ha minél több variációját megismeri. Eközben a teljesség helyett önmagát is elveszíti, de aztán groteszk módon mégis föltámad.

Gyurkovics Tibor színházban is bemutatott drámáinak (*Estére meghalsz, Az Öreg, A döntés órája, Nagyvizit, A csókacsalád* /más címmel: *Őszinte részvétem*/, *Isten nem szerencsejátékos, De ki lesz a gyilkos?* /Szakonyi Károllyal közösen írták/, *Magyar menyasszony, Isten bokkrétája, Édes Anna, Fészekalja, Kreutzer szonáta, Bombatólcsér, Fekvőtámasz, Boldogháza, Halálsakk, Császármozsa, Kutyakomédia, Háború hármásban*) intellektuális vezérfonala a lét faramuci logikájának megértése... Ennyit – mondhatnánk – Samuel Beckett is tudott. Ám Gyurkovicsnál folytatódik a mondat: ...valamint a csak azért is föltámadás itt és mostjainak megtalálása. És ez nála aztán semmiképpen sem vörös farkok, hanem az intranzigens keresztény ember daške-hite az Isten képeére teremtett ember méltóságában. A *Nagyvizit*ben a legesendőbbnek vélt ember menti meg „cella-betegtársát” az öngyilkosságtól, úgy, hogy meg is magyarázza neki: nem szabad! Még ha nincs is reményünk a felgyógyulásra, az élet hozhat nekünk a legnyomorúságosabbnak vélt, földszintes világban is percek, amelyekben fölfénylik a minden szenvedésnek értelmet adó megvilágosodás. Az *Isten nem szerencsejátékos* főhősének tévedésében is az Istenhez kiáltó, a Megváltóhoz törekvő szándéka idézi meg az olvasóban Dosztojevskij csodálatos gondolatát: a nyomorultakra, a szerencsétlenekre, az esendőkre egytől egyig jellemző, hogy nincs közöttük egy se, aki magát erre a borzalmas világra méltónak ítéli. Isten tudja ezt rólunk: „És kezét nyújtja felénk, mi pedig ráborulunk sírva...” A világirodalomban kevés olyan író van, aki ennyire tisztán és megrendítően képes egyszerre ábrázolni az ember nagyszerű és nyomorult voltát, mint a dráma- és a prózaíró Gyurkovics Tibor.

Gyurkovics Tibor színművei a színpadon is élnek. És ez nagy dolog, hiszen az értékes magyar drámairodalom domináns vonulatának egyik sajátossága, hogy – tisztelet a kivételnek – az igazán jelentős alkotások olvasva teljesebb élményt adnak, mint a világot jelentő deszkákra plántáltan. Madách Imre *Az ember tragédiája* című kivételes világirodalmi remeklésének, gondolati szintézisdramájának egyik paradoxona, hogy a világirodalom egyik legnagyobb műve, amit viszont a maga teljességében lehetetlen színpadra állítani. Hatalmas könyvdramák Németh László, Illyés Gyula drámai művei. S vannak jól játszható, rutinos, szórakoztató, nagy sikerű magyar vígjátékok, színművek, drámák is, sorukból valamelyest kiemelkednek Szigligeti Ede, Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Bródy Sándor munkái. Az elmúlt, XIX–XX. századforduló nagy kivétele az

1971-ben született Barta Lajos, a *Parasztok*, a *Tavaszi mámor*, a *Szerelem*, a *Zsuzsi*, az *Örvény* zseniális drámaírója.

Korunk néhány nagy vérbeli drámája: Csurka István: *Házmestersirató*, *Eredeti helyszín*; Hernádi Gyula: *A tolmács*, *Királyi vadászat*, *Szép magyar tragédia*; Hubay Miklós: *Egy szerelem három éjszakája*, *Néror játszik* stb. És Gyurkovics Tibor drámaírói oeuvre-je.

A Pesti Hírlap, az Új Magyarország, a Heti Nemzeti Újság, a Napi Magyarország, a Magyar Nemzet számára elkészített interjúbeszélgetéseinkben Gyurkovics Tibort nemegyszer faggattam arról: – Hogy csinálod ezt? Igazságtalan, hogy Magyarországon csak te tudod a világot jelentő deszkákon is életképes drámaírás titkát. – Elnevette magát, s így felelt: – Fogalmam sincs. Csak azt tudom, hogy én sem tudok drámát írni. Nem vagyok se prózaíró, se esszéista, se újságíró, se szerkesztő, se gyermekíró, sem színész. Én költő vagyok, akit semmi más nem érdekel, csak a létezés. Az, hogy tanult, nappali egyetemet végzett gyogyepedagógus, végzett pszichológus vagyok, semmit sem jelent abból a szempontból, hogy „naturburs” maradtam. Afféle véletlenül kikupált östehetség, akinek volt olyan szerencséje, hogy nem faragták le róla a ludimagiszterek az Arany János *Toldi estéjében* is emlegetett durva kérget, ami megóvjá a magyart minden támadás ellen. Képes vagyok alámerülni a lét vegetatív pokolbugyraiba, s onnan eljutni Kierkegaard, Jaspers, Heidegger egzisztencializmusáig és azon is túl elíziumi mezőkre, de nemegyszer visszatérek a földre onnan is. Nem a tollammal, nem az agyammal, a zsigereimmel írom a drámáimat, így nem kell őket a színpadon életre kelteni, mert maguktól is élnek. Egyetlen titkom, hogy minden műfajban költőként alkotok. Verset írok örökké, csak néha novellában, néha regényben, a *Névikéhez* hasonló vicces gyerekmondókákban, esszében, mint a *Színház az egész, ha nem is világ*, publicisztikákban, mint a *Jezovics* sorozat, s a köznapi élet legköznapiabb gondjait tollhegyre tűző újságcikkekben. Félre ne értsd, bennem nincs meg az önjelölt, magukat az íróknál is fontosabbnak hívó esztétácskák, kritikuskák nagyképúsége, akik provinciális gőgjükben lenézik a tisztességes újságírást, amire ők képtelenek volnának. Kisebbségi érzéseiket kompenzálандó. Úgy tesznek, mintha lenéznék Adyt, Kosztolányit, Krúdyt, Márait, Móra Ferencet, Tömörkényt, Móriczot, Szabó Dezsőt. A magyar irodalom élvonalát, amely elhivatott újságíró is volt. Ismétlem, ha van titok egyáltalán, az nem más, mint hogy én is elsősorban költő vagyok. Engem „csak” a LÉTEZÉS érdekel.

Ez a fantasztikus robusztus, elemi tehetség és intenzitás, erő e sorok írójában azt a látszólag paradox gondolatot szülte, hiszen östehetségnek az irodalom tanulatlan, bárdal faragott figuráit hívja a szakmai közmegegyezés: Gyurkovics par excellence zsigerből alkotó östehetség. Ez egyáltalán nem hülyeség, hiszen ettől az őserőtől válik Gyurkovics színpadi átiratában Kosztolányi *Édes Annája* Gyurkovics-drámává, miközben írónk csak avval az igénnyel nyúlt hozzá a tudatalatti regényéhez, hogy dramaturgként színpadra tegye Kosztolányi remekművét. Nem elégedett meg a rutinmunkával, melynek végeredménye olyannyira önálló és öntörvényű munkává sikeredett, hogy a színházak eredeti Gyurkovics-drámaként jegyzik. Ugyanis Gyurkovics, ahogy színpadi szerzőhöz illik, kibontja a drámaaválatban azt, ami a regényben csak jelezve van. Tolsztoj *Kreutzer szonátáját* már tudatosan írta át új drámává. És új művé.

Gyurkovics Tibort itt és most, amikor – őt idézve – író írónak farkasabb farkasa, mint ember az embernek, nemcsak azért irigylük sokan, mert elemi tehetsége elvitathatatlan. Hanem mert nem hagyta magát. Nem nyafogott első kötetének kései megjelenésekor, hogy „harmincéves korában Petőfi már négy éve halott volt”. Hanem dolgozott. És sokakkal, üstökösként induló, korán ellobbant életű pályatársakkal ellentétben, akkor sem süllyedt el az önsajnálát és az önsorsrontás poklában, amikor egyik pillanatról a másikra, a már sikeres, a világhír küszöbén álló író 1972-ben a *Nagyvizit*, majd 1976-ban, az *Isten nem szerencsejátékos* körüli politikai botrányok miatt újra persona non gratává, üldözötté, kirekesztetté vált.

Mitől is bőszült föl 1972-ben, a Kádár-korszak leglaposabb korszakának nyitányévében, az októberi kritikai párthatározat esztendejében az Aczél-kabinet? A *Nagyvizit* egy kórterem zárt mikrokozmoszába plántált, vérbő abszurdoid tragikomédia, amely a hetvenes években híven modellezte az alkotmányosnak álcázott totális diktatúra nyomasztó belvilágát. A mű közönségsikerének kifejezetten jót tett a szájpropaganda, amely szerint Gyurkovics a szocializmust reménytelen, gyógyíthatatlan depressziós betegek és a páciensekhez hasonló ápolók és orvosok tébolydajaként ábrázolja. Ez az értelmezés persze jóval kevésbé tetszett a bajszos, machiavellis kultúrdiktátornak, Aczél György elvtársnak. A bemutató évében székesfővárosunkban jártak a firenzei nemzetközi színházi fesztivál szervezői, és kiszemelték maguknak a *Nagyvizitet*. A mai olvasó előtt talán már nem világos, hogy a firenzei fesztiválon szerepelni a hetvenes években azt jelentette, hogy az író, a darab és a teátrum is elindul a világhírnév felé. Hiszen azon a szemlén jelen volt a világszakma krémje, többek között Grotowski, Strehler, Brook. Ám amint a hír elterjedt, hogy Gyurkovics *Nagyvizitjét* meghívták a fesztiválra, a korabeli Kádár-kollaboráns irodalmi és színházi szakma elképesztő vehemenciával próbálta lebeszélni a firenzeieket a darab bemutatásáról. Nem sikerült, de a döntő szó a hatalomé volt, amely a kor képmutató forgatókönyvének megfelelően úgy tálalta a letiltást, mintha a firenzeiek vonták volna vissza műszaki okokra hivatkozva a meghívást. Annak idején mindenki kővé dermedt a rossz hír hallatán. A kommunista hatalom Gyurkovics Tiboron kívül az egész színházi kollektívának, Várkonyi Zoltánnak, Kapás Dezsőnek, Bilicsi Tivadarnak, a darab szereplőjének okozott gyógyíthatatlan traumát. Gyurkovics Tibor néhány hónappal később egy nemzetközi költőtálalkozón megpillantotta „Aczél elvtársat”, s keserűen rákérdezett: – Most már igazán elárulhatná, miért „cseszték” ki így velem, a darabbal, Várkonyi Zoli társulatával és Kapás tanár úrral. – Olyannyira felindult volt, hogy az idézőjeles ige helyett enyhén szólva erőteljesebb, kevésbé leányszobai kifejezést, úgynevezett kötőszót használt. A cinikus és talpraesett Aczélnek szeme sem rebbent a gorombaságra. Jellemző volt a hetvenes évekre a válasza: – Tudja maga azt! Magának is jobb! Így mindenki ellenzékinék tartja, aki hiszi és hirdeti, hogy a szocializmus egy elfekvő klinika.

Gyurkovics Tibor utólag elismeri, hogy a darab valóban a szocializmusról is szólt, de mint minden remekműnek, van egy általánosabb, az utókor számára fontosabb értelmezhetősége is. A *Nagyvizit* egy *dance macabre*, a kórházi ágyak körül eljárt haláltánc. Az írói instrukciók szerint még a szobának is lebegnie kell. A haláltáncok és vallomások révén a néző elé tárul a minden-

napok lehetetlensége és tehetetlensége, az empirikus valóságba beágyazódott abszurditás, amely együtt alkotta a hetvenes évek szocializmusa című lidércnyomást. Így hát nem csoda, hogy a *Nagyvizitet* a firenzei letiltás után itthon is lappangásra ítélték.

Az élet úgy hozta, hogy 2002 szeptemberében, az újjászületett, burkolt diktatúrával együtt újra elkezdődött a kórházak szocialista ellehetetlenítése, bár még az egészségügy nem ért a jelenlegi mélypontra, a nézőközönség a darab 2002-es, szeptember 27-i Madách színházi premierjén újra nem csupán dance macabre-ként értelmezte a színházi tragikomédiát. Sokkal inkább a visszatérő, az eredetihez képest a hétköznapokban még embertelenebbé vált fából vaskarika kapitalista szocializmus, pontosabban a másodfelfedező szocialisták által teremtett újkapitalista barbárság parabolájaként nézte mindenki az előadást. Ezért, három évtized eltelte után e régi, botrányos sikerdarab 2002-ben is sikert aratott az író instrukciói nyomán Koncz Gábor rendezésében, aki maga is szerepelt az előadáson. Rajta kívül Reviczky Gábor, Pusztaszeri Kornél, Dózsa László, Lőte Attila, Pásztor Erzs, Tóth Enikő, Horesnyi László az egykori botránydarabból a halál erejét is legyőző szeretetpéldázatot varázsoltak a Madách Színház pódiumára.

Gyurkovics ekkor így nyilatkozott a Magyar Nemzet 2002-es szeptember 27-i számában e sorok írójának: „Sokáig azt hittem, hogy a *Nagyvizitet* végleg odatemetetem a hatalomtól legyilkolt nemzetközi színházi karrierem mellé. Most remélhetőleg újra életre kel. Amikor talán már nincs szükség arra, hogy elburkoljuk egy darab negatív társadalmi üzenetét, a leghitelesebb alkotói álláspont nem lehet más, mint hogy »műveld a csodát és ne magyarázd«. Nem véletlenül hívom színjátéknak és nem színműnek a darabjaimat, ugyanis a játék a darab lelke. Az örökös vibrálás.”

Gyurkovics másodízben 1976-ban, az *Isten nem szerencsejátékos* című regény drámavariációja nyomán vált 1990-ig végképp persona non gratává. Ebben a műben igen kényes témát dolgozott föl. A kedélyeket a hetvenes években fölborzolta egy, a korabeli szocialista sajtóban elferdítve tálalt esemény. Egy paptanár, Pásztor Walter elvitte a diákjait szilveszterkor túrázni a Baradla-barlangba. Ott három gyerek – ma sem tisztázott körülmények között – meghalt. Olyan mértékben lehültek, hogy irreverzibilis, negatív folyamatok játszódtak le bennük? Vagy valami Csehszlovákiából átszivárgó gáz ölte meg őket? Vagy pedig a tanár túlzott lelki és fizikai elvárása oly mértékben túlterhelte őket, hogy összeroppantak? Gyurkovics mind a regény-, mind a drámaváltozatban e harmadik variációra építi föl mindkét mű-variáció finomszerkezetét. Eszerint a paptanár életútjának szellemi vezérfonala az volt: „veszélyesen élni”. Az ilyen típusú ember önmagát is és a hatása alatt álló embereket is a végsőikig túlterheli, idegileg és lelkileg pattanásig túlfeszíti, elviheti őket a teljes megdicsőülésig, de akár a totális összeomlásig is. Gyurkovics Tibort a történetben rejülő ellentétes feszültségek mellett kicsit az is készítette mind az *Isten nem szerencsejátékos* című regény, majd a színmű megírására, hogy Szabó László, a szocialista televíziózás rémálomszerűen elfogult és tehetségtelen bűnügyi műsorvezetője, egyben a Népszabadság szerény képességű publicistája a képernyőn is, írásaiban is azzal vádolta a paptanárt, hogy megölte a három fiatalembert. A döntő szempont nyilván inkább a történet robbanékonysága

lehetett, amely alkalmat teremthetett volna egy igazi lélektani tényregény megalkotására is. Az író elgondolása ez is volt, de szerencsére az alkotó géniusz túlnőtt az eredeti elképzelésen. Az első variáció tervezési fázisában Gyurkovics szeme előtt elvonult a bűnügyi lélektani tényregény műfaj archetipikus mintája, Truman Capote *Hidegvérrel* című vérfagyasztó regénye, amely egy gyilkos naplóját rekonstruálja valós motívumok nyomán. Ezért Gyurkovics egy érte rajongó hölgy segítségével, nem hivatalos úton megszerezte a periratokat, a tárgyalási jegyzőkönyveket. Ezekből kiderült, hogy Szabó László cikkbeli állításaival ellentétben a paptanárt nem azért ítélték hat év börtönre, mert megölte a három fiút, hanem mert tanárként felelős az őket ért halálos balesetért. A tanár a maga lázasan túlfűtött, karizmatikusan túlzó stílusában olyan feladatok teljesítésére is rávette az érte rajongó embereket, diákokat és a személyiségének bűvkörébe került hölgyeket is, amelyeknek teljesítésére képtelenek.

Gyurkovics Tibor mind a regényben, mind a drámában erkölcsi értelemben tisztázza, morálisan fölmenti ugyan a tanárt a gyilkosság vádja alól, ám azt is kifejezésre juttatja, hogy mégis bűnös emberről van szó. Ugyanis a valódi Jézuskövető, igazi keresztény embertől ab ovo idegen az intellektuális diktátor, aki, ha lelki eszközökkel is, de terrorizálja embertársait. Gyurkovics Tibor a kétféle ellentétes benyomás, a sajtóbeli hazugság s a tanár valódi vétke között kialakult feszültség hatására elkezdett írni egy dokumentarista tényregényt, amelyet a saját életéből kölcsönzött motívumokra épített föl. A végeredmény az extázisban alkotó Gyurkovicsnak is őszinte meglepetést okozott: fikciós mű, lélektani regény született, amely a vallatás folyamatát és a tanár belső életét tárja az olvasó elé kisgyermekkorától a balesetig. Az opus valódi üzenete: minő súlyos csapdalehetőségeket hordoz a „veszélyesen élni” életprogram és a hétköznapi életben megvalósuló manipuláció.

Gyurkovics a regényből írta a színdarabot, amely Kerényi Imre rendezésében kezdte el diadalútját. A paptanárt – a műben Engelhart Simonnak hívják – Mensáros László, a vizsgálóbíró Bálint András alakította. Az 1973-ban megjelent regény még nem keltett botrányt, de az 1976-ben bemutatott dráma, mivel sokkal nagyobb közönség előtt zajlott, mint egy szűk érdeklődésre számot tartó könyvbemutató, lassan, de biztosan ellehetetlenítette a szerzőt. Pedig az előadás elsőpró sikert aratott, ami visszahatott a regényre is, az utolsó példányig megvették, a darabra pedig tódult a közönség. A betiltás határán rengeteg előadást megért, akkor került le a színpadról, éppen a századik alkalom után, amikor Mensáros infarktust kapott. Az *Isten nem szerencsejátékos* a bátorságával áttört egy ideológiai korlátot. Maróthy László, a budapesti pártbizottság titkára kimondta: ha ezt bemutatták, akkor akár Csurka *Deficitje* is színpadra kerülhet. Két évvel ezután engedélyezte is a cenzúra a *Deficit* színpadi játszását. Ám az *Isten nem szerencsejátékos* azóta sem került többet a világot jelentő deszkákra. Akkor, a késő hetvenes években Gyurkovicsot a klerikális reakció képviselőjének kiáltották ki, mert a hatalom olvasatában tisztára mosta a lelkeszt. Nem véletlen, hogy ötvenegy évesen kapta meg a második legnagyobb írói kitüntetést, a József Attila-díjat, s utána csak tizenhárom év múlva az á per egyes trófeát, a Kossuth-díjat, 1994-ben.

Gondolataimat szeretném ezúttal megismerkedésünk történetével zárni (s persze majd tovább folytatni). Először 1983 őszén, Szekszárdon a gyermek- és

ifjúsági írók konferenciáján találkoztunk. Már sokaktól hallott rólam, többek között Hernádi Gyulától. Két dolgot mondott: – Tudom, te is zseni vagy, akit elnyomnak „ezek”. Ne búsulj. És soha ne add fel. Az irodalom hosszútávútás, ezért teljesen nem szabad soha elhallgatni, mert akkor azt teszed, amit a hatalom szeretne. Ha nem jelentetik meg a regényeidet, próbálkozz a verseiddel. Ha először az sem megy, íj kritikákat, s előbb-utóbb úgyis befutsz. A másik fontos tanácsom: azért kell írni az asztalfióknak is, meg abban a műfajban is, ahol engednek kibontakozni, hogy az életműved megkerülhetetlen legyen.

Gyurkovics Tibor saját maga is e tanácsnak megfelelően élt és alkotott. Minőségi és mennyiségi szempontból is imponáló, sokoldalú, sokrétű életművének bemutatását nehéz, valójában lehetetlen egyetlen esszébe besűríteni. Kortársai közül a nagy tradicionalistákról, Hamvas Béláról, Kodolányi Jánosról, Várkonyi Nándorról, Jókai Annáról, az utolsó kritikai realistának mondott Bárány Tamásról mondhatjuk el rajta kívül azt, hogy a XIX. századi és a XX. század eleji klasszikusokra hajazó, kvalitatív és kvantitatív szempontból is tekintélyes életmű birtokában vannak.

Deres Péter

A tragédia nem idegen

Néhány gondolat Gyurkovics Tibor dramaturgiájáról

Ha Gyurkovics Tibor drámáiról olvassunk elemzést, valószínű, hogy már a kezdő sorok valamelyikében találkozunk ezzel a szókapcsolattal: „magyar groteszk”. Vagy bővíve, például így: Gyurkovics Tibor darabjai „a magyar groteszk dramaturgia megteremtői”. Bár a címkézéssel illik csínján bánni (s a „magyar groteszk” szintagmája is lóg a levegőben – pláne a „megteremtés”), ezzel a véleménnyel tulajdonképpen nincs baj; sok igazság van abban, hogy Gyurkovics számos drámájában felfedezhető (bizonyos) groteszk vonások – akár a témaválasztást, a karakterábrázolást, a dialógus-technikát, poentírozást stb., akár a fő-fő rendező törvényt, a „szövegeken átsütő világszemléletet” tekintjük. Jó.

A probléma ott kezdődik, amikor ezt a címkét (vagy szépítsük: elvet), azaz a groteszket mindenképp fölt állónak, kizárólagosnak, megkérdőjelezhetetlennek tartjuk Gyurkovics dramaturgiájában. Amikor a groteszkekkel szemben minden más hátránnyal indul. Például olyan „fogalmak” is, mint „tragédia”, „tragikus”. Mert ugyan nem kérdés, hogy Gyurkovics témái, kérdései, társadalmi látképei, kisemberi portréi azért „elég gyakran” tragikusak, de hát az ő „írói alkatától idegen a tragédia”, ergo „paradox módon” a groteszkekhez nyúl, hogy ezt a dilemmát feloldja, és egyáltalán: leírhatóvá tegye a világát. Sarkítok én is, persze, pedig vágyam csupán annyi, hogy adjuk vissza a gyurkovicsi színek sötét-

jét, de legalább ismerjük el a feketét feketének.

Lehet, hogy Gyurkovicsnak „nem áll jól” a tragédia, de akkor mit olvasunk ki az *Isten nem szerencsejátékos* (1976) című, regényből átdolgozott drámájából? Ahol két életfilozófia feszül egymásnak elementáris erővel – két ember, mindketten tragédia-hordozók (mégpedig a legnemesebb, antik drámai értelemben); csak az egyik még képes racionálisan közelíteni a tragédiához, próbálja megmagyarázni azt (a Vizsgálóbíró), a másik viszont már az élete részének látja, kiült az arcára, beleégett a szervezetébe... az övé (Simon). Ki lehetne mutatni, tapintani ennek a drámának (vagy, ahogy Gyurkovics írja: „drámai vizsgálatnak”) bizonyos groteszk dramaturgiai vonásait, trükkjeit stb. is, de így biztosan veszítünk.

Nekem úgy tűnik, ebben a darabban nincs firtor, fanyarság, kicsavart perspektíva, összekacsintás, össze nem kacsintás, felkérés sorok közt olvasásra, szerepjáték, diagnosztizálás, társadalmi helyzet modellezése, emberi sors történet modellezése, tézis modellezése, tézis bizonyítása stb. Ez egy párbeszéd, vita, katekézis, kérdés-válasz – de úgy, hogy még félreérthető kérdések és félreérthető válaszok sincsenek benne. Mert az alapszituáció, az alapkérdés (hogy ti, szabad-e kockáztatni az emberi életet akár a legtisztább belső meggyőződés, hit nevében) eleve kizárja a félreértést. A dilemmát, a válaszkeresés vágyát és kényszerét, a vizsgálatot, a kimit nem zárja ki, hisz épp ezek lesznek olvasói fonálaink a szövegben, amikor hol ennek, hol annak adunk igazat – mégpedig azért, mert mind a két szereplő, a Vizsgálóbíró és Simon is örökké nyíltan és a maga igazának megfelelően érvel. Csakhogy a

darab végén ráeszmélünk, hogy már a legelső mondat („VIZSGÁLÓBÍRÓ /Simonhoz/: Mikor tudta meg, hogy a három fiú meghalt?”) megadta a választ az alapkérdésre: az emberi életet nem szabad kockáztatni. A tragédia az, hogy Simon, a paptanár három diákja (illetve a darab második részében még egy tanítványa) meghalt a férfi jóindulatú és nemes, mégis könnyelmű és felelőtlen hazárdjátékai: a diákok lelki felszabadítására szervezett kirándulások során. Ez: tragikus. De az is tragikus, ahogy a szemünk előtt omlik össze Simon élete; mégpedig azért, mert a hite egy pillanatra sem omlott össze. Tragédia és tragédia között pedig nincs súlykülönbség...

Lehet, hogy Gyurkovics „írói alkattól idegen a tragédia”, de az *Isten nem szerencsejátékos* patyolattiszta szövegébe a legsűrűbb antik tragédiák emberi jelét szövi bele. Lehet, hogy itt is él „groteszk módszerekkel” és itt is „az emberek reakcióinak vizsgálata” a célja (mi más?!), én mégis úgy érzem, hogy ez a dráma a velejéig konkrét, és így a groteszknél nyersebb, ráadásul a groteszk darabok rejtettebb személyességénél nyíltabb. Persze ezúttal én játszottam ki a tragédiát, úgymond, a groteszk „rovására”, pedig nagyon is óvnék attól, hogy olyan fogalmakat (műfajokat, címkéket, dramaturgiai elveket stb.) hasonlítsunk össze, amelyek alapvetően összehasonlíthatatlanok. Mégis úgy érzem, hogy a labda „akkor lett feldobva”, amikor Gyurkovics dramaturgiájában a groteszk „alkatot” (fogékonyságot?! stílust?!) fölébe helyezték például a tragikusnak. Gyurkovics a groteszk egyik legnagyobb mestere, valóban, de több – sokkal több – mint „izgalmas” drámaíró. És (furcsamód?) akkor a legizgalmasabb, sőt, a legbátrabb, és állítom: a leginkább for-

mabontó, amikor a legklasszikusabb dramaturgiával él.

Hagyjuk meg a moralizáláshoz való jogát annak, aki veszi a bátorságot, hogy meg is értsen valamit ebből az (ám legyen: groteszk) világból...

A *Nagyvizit* (1972): tragikomédia. „Groteszk alapmű”, jó. A *Nagyvizit* kórterme „sajátosan sűrített életmet-szet”, rendben. De szerintem a *Nagyvizit* szereplői nem groteszkül viselkednek – pláne nem élet és halál küszöbén! Akkor válnak groteszkké (de akkor is csak pillanatokra!), amikor *megpróbálnak* groteszkül viselkedni (egyáltalán: amikor megpróbálnak *viselkedni*), ti. amikor megpróbálnak más perspektívából, kívülről tekinteni a saját helyzetükre, amikor megpróbálnak csúsztatni, sőt hazudni; meghaladni, legyőzni partnerüket és önmagukat. Ez valóban szórakoztató (és pompás színházi!) pillanatokot teremt, de amint embereink visszahanyatlanak kórházi ágyukra (kép-zavarral: kórházi ágyuk *magányába*), állapotuk nem groteszk, hanem tragikus. Sőt, véleményem szerint már az alaphelyzet (négy beteg egy kórházi kórteremben) sem groteszk. Hogy

„kisemberek” „kisszerű” mániáikkal bíbelődnek egy „nagyszabású” szituációban, Ügyben – ez lehet groteszk. Csakhogy aztán az Ügy bedarálja őket – és ebben azért van valami tragikus...

Utoljára hagytam a „vegytisztán” komédia *Fekvőtámaszt* (1986). Komédia ez, valóban, csupán a darab legvégére hívnám fel a figyelmet, amikor Csiszár honvéd ráló a felettesére, az őt csuklózató Bakai őrmesterre. Arra az emberre, akinek épp az imént árusította ki a saját húgát, hogy így jusson több eltávhoz. Azt hiszem, a néző inkább a kétségbeesetten összezecsukló, vonagló (szerelmes!) Bakai arckifejezésére fog emlékezni, mint az őrmester olykor brutális viselkedésére. Gyurkovics nem áll ki Bakai mellett, de tragikus (!) figurává növeli azáltal, hogy érzékenységgel, szenvedéllyel, vággyal (és ezért persze végzettel) *rontja el* a férfi életét.

Azt hiszem, Gyurkovics ebben nagymester. Minden „groteszk fondorlata” mellett meg tudja mutatni, hogyan *rontja el* az ember az életét, illetve hogyan *rontja el* az élet az embert. És ezért talán mégsem olyan idegen tőle a tragédia...

Beke Albert

Gyurkovics Tibor, a költő

Ady előre tudta és meg is írta: Szememet már lefogták szépen / És senki sem emlékszik rája. // Senki se tudja, mint néztem rá, / Kire haraggal, kire kéjjel? / S ostoba kis emlékezések / Indulnak útnak szerte-széjjel.

Ezek az „ostoba kis emlékezések” megindulnak minden nagy művész után: megírják, hogy az illető hány cukorral itta a kávé, mi volt a kedvenc étele és hányas cipőt hordott. Csakhogy ezek a „személyes emlékek” semmit nem fejtenek ki, legalábbis semmi lényegeset nem mutatnak meg az illető művész személyiségének lényegéből. Éppen ezért az alábbiakban nem a Gyurkovics Tiborhoz fűződő, vele kapcsolatos privát élményeinkről óhajtunk beszélni, hanem a költészetéről kívánunk szót ejteni.

Tudnunk kell, hogy Gyurkovics életművét a Kráter Könyvkiadó jelentette meg, s két kötetben 935 oldalon a verseket olvashatjuk. Ennek következtében lehetőségünk van rá, hogy komolyan számba vegyük az életműnek azt a hatalmas tartományát, amelyet a költészete jelent. Az egész írói munkásságnak ez persze csak az egyik, ámde talán a *legfontosabb* része. Gyurkovics Tiborban elsősorban és mindenekelőtt *költőt* kell látnunk. Ezzel nem becsüljük alá sem a színműveit, sem a prózáját, hanem csupán a *fontosság*i sorrendet állapítjuk meg. A latin mondás szerint „poeta non fit, sed nascitur”. Azaz: a költő nem lesz, hanem annak születik – tehát eleve annak *kell* születnie.

Hetek óta Gyurkovics Tibor verseit olvasom, s egyre inkább arra a felismerésre jutottam, hogy határozottan nagy költészettel állunk szemben. *Nagy művészek nincsenek, hanem csak nagy művek*. Nagy művet létrehozni csak kegyelmi állapotban lehet. Prózáiban fogalmazva: kivételes és csak nagyon ritkán megadatott testi-lelki és szellemi koncentrációt igényel, s az ilyen állapotot nem lehet prolongálni. Éppen ezért az a személy, aki azt a bizonyos nagy művet létrehozta, az élet más alkalmában ugyanolyan átlagos, hétköznapi ember, mint bárki más.

Gyurkovics Tibor a megszokottól eltérő utat járt. Ő ugyanis fűtött a hódolók megszerzésének módjára, és vagy tudatosan, vagy tényleg csak jókedvéből, de *mindenütt jelen volt*, mindenütt szerepelt, fellépett, kiállításokat nyitott meg, sőt még főzőversenyen is részt vett, egyszóval nyüzsgött, és még arra is képes volt, hogy saját színművében színészként fellépett.

Szerette a különös ruhadarabokat is: olyanokat, amelyek feltűnőek voltak! Például kedvelte a különböző kalapokat: a betyáros szalmakalapot, meg a másféléket is... Pedig már Tonio Kröger megmondta Thomas Mann novellájában: „Elég kalandorság már az is, ha az ember művész. Külsőleg öltözködünk rendesen, a mindenét, és viselkedünk rendes ember módjára...”

Gyurkovics az elmúlt évtizedeknek az a kvalitású alkotója, aki nemzeti és esztétikai szempontból egyaránt jelentős költészetet hozott létre. Tudjuk, hogy ez sokakban – főleg a mostani költőkben és holdudvarukban – ellenérzést kelt, de aki elolvassa a költő verseit, és van benne annyi igazságszeretet, hogy nem az előítéleteire vagy a hivatalos véleményre hagyatkozik, annak be kell látnia:

valóban így van. Nyissuk ki a versesköteteit bárhol, bármelyik versnél, s azt fogjuk tapasztalni, amit Ady mondott saját magáról: „Az egész élet bennem zihál.” Nos, Gyurkovics költészetében ugyanúgy benne „zihál” az egész élet, mint nagy elődjében. Nincs az életnek olyan apró vagy nagy jelensége, ami Gyurkovicsnál költészeté ne válna. Pedig sohasem hajszolta az élményeket, vagyis mindig csak olyan élményekről ír, amelyek alkatilag vele azonosak. Nem erőlteti a magas hőfokú érzéseket, tehát nem műveli az álarc-lírát, és nem hajszolja a tapsot, hatást és eget-földet megrázó visszhangot. Nem idomul a közönség várakozásához, nem loalja bele magát hamis lírai szerepekbe. Ő mindig őszinte és mindig valódi élményeiről ír: verseiben egyéniségének legigazibb vonásai nyilatkoznak meg. Amikor úgynevezett hazafias verset írt, akkor sem esett abba a hibába, amelyet oly sok pályatársánál tetten érhetünk: vagyis hazafias költészete soha nem dagályos, hamis, felfújtt, üresen kongó – és pláne nem hazug. Nála ugyanis az őszinteség mindig együtt jár bizonyos bensőségértékkel.

Gyurkovics lírájának másik alapvető sajátossága a hűség. Ez nemcsak azt jelenti, hogy hű önmagához, hanem azt is, hogy hű marad azokhoz az erkölcsi normákhoz, amelyek az embert emberré teszik, és hű marad ahhoz a társadalomhoz is, amely saját korát jelenti, s amelyet művészi helytállásával igyekszik jobbá tenni. Mindig megvan benne az a bátorság, hogy teljes egyéniségével korának életében álljon, és amit igaznak lát, amit átél, azt ki is fejezi. Nem menekül el korának valósága elől, és nem rejtőzködik el holmi patetikus és hazafias szólamok mögé. Mélyen átérzi, hogy a valóság elől nem lehet megfutamodni, vállalni kell önmagát és korát. Az a felelősségtudat, amely Gyurkovics költészetében egyértelműen jelen van: egyéniségének alapvető tulajdonságából következik.

Lírájának következő alapvető vonása az eredetiség, ami egyúttal abszolút egyediséget is jelent. Az ő versei annyira egyszerűek, senki máséval össze nem téveszthetők, hogy ha nem szerepelne is a neve versei felett, akkor is tudnánk, hogy ezeknek csakis ő lehet a szerzőjük. Kifejezőeszközei is teljesen egyediek: nem emlékeztetnek senki máséra és nem téveszthetők össze egyetlen XX. századbeli költőével sem. Versei telítve vannak étellel, s éppen ezért minden konvenció és sablon idegen tőle. Következésképpen epigonjai sem lehetnek, hiszen stílusa annyira egyedi és új, hogy nevetséges volna, ha valaki utánozni próbálná. Annyira őseredeti tehetség, hogy még a leghagyományosabb formákban is nagy értékeket tud létrehozni anélkül, hogy ezt különösebben erőltetné.

Minden ember érzelmi életének egyik nagy tartománya kétségkívül az anyjához fűződik. A költők közül is mindenki írt az anyjáról, szép vagy kevésbé szép verset, de valamelyet biztosan. Gyurkovics Tibor kötetében is találunk egy olyan költeményt, amelynek az a címe, hogy *Anyám*. Ez a vers azonban egészen más, mint bármelyik másik költőé. Abban különbözik más költők hasonló témájú verseitől, hogy Gyurkovics nem lírizál, nem biedermeier vagy szentimentális hangvétellel beszél az anyjáról, hanem epikus módon: egy helyzetképben mutatja be azt, akinek a legtöbbit, az életét köszönheti.

Itt van a *Fecske* című verse. A cím alapján esetleg azt hihetnénk, hogy ez is csupán egy a már oly sok fecske-versből. Első olvasásra mindenki észreveszi, hogy ez a vers mély lírai húrokat rezdít meg az olvasóban. Benne van ugyanis a tárgyaltalan elvagyódás: „minden emberben fecske ül / a fecskejaj a fecskékod / el kéne szállni fecskemód...”

De benne van ebben a versben az ember örök sóvárgása valami meghatározhatatlanul jobb, szebb, tehát valami másféle élet után is. És benne van az otthon utáni sóvárgás és a visszatérés vágya: „és visszajönni ha a nyár / megint fecskékért kiabál / Jövök, jövök! – azt mondani / ahogy a fecskék hangjai / Megyek, megyek! – így fecsekül...”

Az utolsó szó bizonyítja Gyurkovics nyelvalkotó fantáziáját is: főnévből alkot módhatározót, éspedig oly módon, hogy a szó megőrzi eredeti jelentésének hangulatát is.

Az egymásba szorosan bekapcsolódó ismertetőjelek Gyurkovics Tibor költészetében regisztrálhatólag is megállapíthatók. Az ő költészetében a nagy költőség összes előbb felsorolt „kellékeit” játszva ki lehet mutatni.

Babits azt mondta, hogy *minden nagy írói teljesítmény egy új attitűd az étellel szemben*. S aki elolvassa Gyurkovics verseit, annak éreznie kell, hogy ezekből az étellel szemben valóban egy új beállítottság érződik ki. Akkora érzés-zuhatag árasztja el az olvasót, hogy szinte az önmegsemmisüléstől kell félnie, mert teljesen hatalmába keríti az a varázs, amely ezekből a versekből árad. Nézzük például ebből a szemszögből Gyurkovics egyik legszebb szerelmes versét, az *Áldást*. Ez nem egy szokványos szerelmes vers, hiszen nemcsak az imádott nő iránti hódolat és szeretet árad belőle, hanem vallásos líra is, mert benne van az Isten iránti hódolat: „Téged, akit még úgy szeretnem / adatott, ahogy nem szerettem / senkit se, talán csak az Istent...”

Am a vers kifejez egy bizonyos panteisztikus életerzést is, éspedig oly módon, hogy az olvasó végül is nem tudja eldönteni, hol kezdődik az Isten iránti imádat, és hol csap át ez a túláradó érzés az imádott nő iránti szerelem kifejezésébe. És ráadásul benne van a költő önszeretete is.

Gyurkovics annak a korszerű művésznek a megtestesítője, akit legtalálósabban a *polgár* jelzővel határozhatunk meg. Ez azt jelenti, hogy magába tudja olvasztani a népi és az urbánus értékeket, felette áll a még ma is dúló harcoknak, és Magyarországot nem csupán lakóhelyének, érvényesülési területének, hanem a szó legteljesebb értelmében hazájának tekinti. Ebből következően hazafias költészete is gyökeresen más, mint az előtte járóké. Az *Ebek harmincadja* című versének műfaja – a költő saját megjelölése szerint – *kuruc dal*. Már a vers első szakaszai megmutatják, hogy költőjük szerint hazánk alapvető bűne és baja ma is ugyanaz, mint amit Kölcsey felró *Himnuszában* a magyarságnak: vagysis a széthúzás, az összetartás teljes hiánya.

„Sose lesz itt egység, / sose lesz itt, István, / széthúzó fejünket / verje meg az Isten! // Szétszaladó gondok / egybe nem állanak, / sose jön itt létre / az álom-állapot. // Az állam-állapot, / a bőséges ország, / lyukas asztaláról / szét hullnak a morzsák...”

Ez a vers olyan érzelmeket fejez ki, amelyek nem szokványosak, és nem érzélgősen beszélnek a hazáról, hanem azon a hangon, amelyet Kölcsey használt először és aztán Vörösmarty. (Majd később Ady!)

A vers egyértelműen kimondja, hogy a magyarság semmi jót nem várhat az ellenségétől, a mindenkori ellenségtől, hiszen annak a haza „nem sajátja: zsákmány”. Ugyanis mi lenne a megoldás? Az, amit Gyurkovics „az álom-állapot”-nak tüntet fel, és ez pedig nem más, mint „az állam-állapot”. Tehát a cél, a *mindenkori* cél ez utóbbi állapotnak az elérése, amely azonban csak álom... És

miért az? Azért, mert sorsunk intézői nem azonosak azzal a néppel, amelynek a sorsáról egyezkednek: „Eleget egyezett / hamis egyezséget, / lappangó íze és / szaga lett a vérnek. // Büdös az asztallap, / büdös ez az ország, / jólforgó szájkunkban / büdösek a morzsák, // hogy ki kell okádni / a patak partjára, / csahos gazdáinak / arany portájára.”

A vers befejezése szinte hősiesség magatartást vár el tőlünk, s önérzetesen vallja, hogy: „Európa őrzői, / nem csahos kutyái / voltunk, fogainkat / meg lehet számlálni, // vagy büszkén állunk ki / saját erdeinkben, / vagy mindkét kezével / verjen meg az Isten!”

Gyurkovicsot nem úgy tartják számon, mint aki a hazafias költészet kiváló művelője lenne, holott ha elolvassuk ezt a kétkötetnyi verset, akkor be kell látnunk, hogy igenis az. Mert az *Ebek harmincadja* nem egyedi jelenség költészetében, hanem csupán egy a sok hasonló közül. Ámde ő nem úgy hazafias költő, ahogy az olvasók azt iskolai tanulmányaik alapján elvárják, hanem egészen másképpen, vagyis *ironikusan*. De hát lehet, illetve szabad a hazáról ironikusan beszélni? Szabad is, lehet is: bizonyíték rá Gyurkovics költészete. Döntő igazolása ennek a *Program* című vers. Ugyanis mi az, ami ebben a legszembevetőbb? Először is a költő rendkívül *ironikus életrajzi leírása*. Gyurkovicsnak szinte minden versében jelen van az irónia.

Szembeeső ennek a versnek a képalkotási módszere is. A költő óriási élettapasztalattal rendelkezik és az életanyagát mozgósítani tudja: úgy rántja egybe életbeli megfigyeléseit a legtávolabbi területekről, hogy az olvasó szinte levegő után kapkod, ha lépést akar tartani ennek az óriási életanyagának a költői feldolgozásával.

Hogy ki a nagy költő, az napjainkban majdnem csak a reklámtól függ. De ha nem dőlünk be a propagandának, hanem saját fejünk után megyünk, akkor világosan és tisztán látjuk, hogy ezekben a versekben valóban egy *nagy lélek* nyilvánul meg, akinek ugyanúgy nem kellene „a megálmódott álmok”, mint ahogy Adynak sem kellett, mert nem „a szürkék hegedőse”, hanem úgy tud a magánember panaszaival beszélni, hogy abban benne van minden egyes ember közös panasza is. A szplint, vagyis az életuntságot, a levertséget és csüggedt hangulatot Gyurkovics úgy tudja kifejezni, hogy nem veszi el az olvasó életkedvét, hanem egy csipetnyi humort is belecsempész a versbe, s ezzel visszaadja azt a hitünket, hogy mégiscsak érdemes tovább élnünk. Pedig a vers egésze az egyetemes életuntságot sugározza: „Unom a hazugságokat, / unom a végigjárt utat, / a hómezőt, az elveszőt, / a távozót, az érkezőt, / unom a mélybe vajt lyukat, / az ösvényt, az alagutat...” És a vers legvégén: „unom az estebédeket, / a söröket, a nézetet, / s az Istent, aki maga van / egy odúban, egy odúban.”

Tehát a költő unja az Istent, aki viszont minket, teremtményeit un, hiszen „maga van egy odúban”. De ezt az egészet nem szabad a logika síkjára áttenni, hanem meg kell hagyni annak, ami valójában: egy hangulat kifejezésének. Mint ahogy utólérhetetlen az ehhez a témakörhöz tartozó másik nagy vers is, a *Zabáló*. A harmadik versszaktól kezdve valóban egy iszonyatos zabálásról van benne szó: „Zabálok mint a disznó / s rőfögök hozzá; így jó // Leeszem magam szafttal / és bronzra sült malaccal // leeszem a mellényem / szűkülő véredényem // és tárkonyos fácánnal / röhögök tele szájjal // egész a fulladásig / Keletmagyarorszáig”

Erről a versről alapvetően két dolgot lehet mondani: az egyik, hogy ez egy hatalmas *menekülő* poéma. Menekülés a valóság elől! Ezt fejezi ki az első két versszak: „Évésben tombolom ki / mit sose mondhatok ki // a jobb és a baloldalt / amit a század óhajt...”

A másik lényegbevágó megállapításunk pedig az, hogy ebben benne van Krúdy egész életművének legalább a fele. Tudniillik az a kiskocsmá, ahol az ő történetei lejátszódnak, közvetlenül a nihilizmus partján fekszik. Krúdy szakácskönyvi leírásaiból azt kell megéreznünk, hogy hőseinek nincs semmi, az égvilágon semmi, amiért lelkesedhetnének, csak az asztal örömei, és emögött ironia és fájdalom érződik. Lelki problémáik a gyomrukban vannak, s életük legfontosabb pillanatait kiskocsmákban, teli tényérok mellett élék át. És ugyanaz a helyzet Gyurkovics versében is: a költemény lírai hőse agyonzabálja magát, mert – mint a versben olvassuk –: „a börtönök az eszmék / elől még mit ehethék / magamba öklelőig / egész a sárga földig...” S tovább: „hogy ne lássak ne halljak / se álmat se hatalmat...” – olvassuk a versben már korábban.

És az sem véletlen, hogy a versben kétszer is, éspedig nagy nyomatékkal előfordul a *Keletmagyarország* mint földrajzi megjelölés. Erről az országrészről mindenki tudja, hogy hazánk legelmaradottabb része. Amikor tehát a versben a nagy zabálás éppen Keletmagyarországon megy végbe, akkor ezáltal az fejeződik ki, hogy nincs itt semmiféle magasabb rendű cél, hanem csak a pusztá létért való küszködés – és örülni kell, ha legalább jóllakhatunk. Tehát az évésnek, sőt zabálásnak ez az erősen naturalista leírása: *életpótlék, álcselekvés*.

Költőnk megújította a hagyományos szerelmi költészetet is. Szabó Lőrinc-hez hasonlíthatjuk, s aki ebben kételkedik, az könnyen meggyőzheti magát, ha elolvassa a *Péntek* című nagy verset, amely egymagában összesíti *A huszonhatodik év* összes kínlódását, gyötrődését és eget hasító fájdalmát. És persze kimondhatatlan gyönyörét is! Gyurkovicsnak az a célja, hogy az olvasót önmagával való szembenézésre készítse. Ezt fejezi ki a *Bikaviadal* című verse is, amely kimondottan provokatív célzatú: „Vannak jobb emberek. Én nem vagyok jó. / Olyan vagyok, mint bikának a posztó. // Hergelem őket. Gyötröm. Izgatom. / És nem mindenkinek kell izgalom. // Kíméletlennek és ingerkedőnek / éreznek engem, ha szeretem őket, // pedig csak ki akarom hozni a / belsejüket – hogy kiomoljanak.”

A költő tisztában van azzal, hogy nem várhat szeretetet és hálát attól a közösségtől, sem a hazától, sem a legközvetlenebb hozzátartozóitól, akiket önvizsgálatra készítet. Hiszen az önmagunkkal való szembenézés kellemetlen, és aki erre készítet bennünket, az iránt negatív érzésekkel vagyunk.

„Döfnek felém, pedig csak lebegek / – az orruk előtt piros lehelet. // Dühben forog a két szemük. Meredten / néznek azok is rám, kiket szerettem. // Ágyékuk izzik, szarvuk vérsavas, / viccelek velük – ők rám rontanak.”

A fenti sorok pontosan kifejezik azt, amit az önvizsgálatra kényszerítettek éreznek a költővel szemben. S vajon nincs-e igazunk? Miért kellene szeretnünk egy olyan költőt, aki nekünk kellemetlenséget okoz? S egyáltalán: mi készíteti erre Gyurkovicsot? Talán csak a lényéből fakadó gonoszkodás, vagy valami egyéb? Az ő válasza erre ez: „Ki akarom emelni múltjukat, / homályukat, csiklandásaikat, // az elemezhetetlen állati / mélyüket szeretném kiontani, // a

belüket, zsigereiket féltik / (senki se viseli el, ha megértik). // Lengek előttük, rángatózom, ők meg / azt érzik, meg akarom ölni őket.”

Az idézett sorokban a kulcsmondat ez: „senki se viseli el, ha megértik”. Hát erről van szó! Ebből egyértelműen kiderül, hogy Gyurkovics meg akarja érteni az embereket – tehát nem elítélni akarja őket, nem ítéletet akar tartani felettük és nem fölébük akarja magát trambulinozni, hanem egyszerűen csak meg akarja érteni őket. És miért? Azért, mert alapvetően és mélyen humanista művész, aki hisz abban, hogy az embereket jobba lehet tenni, vagyis hogy a művészetnek igenis van nevelő hatása. S ezt azzal tudja a leghatásosabban elérni, ha megmutatja az embereknek önmaguk igazi lényét, és ha felismerjük saját gonoszságainkat, aljas ösztöneinket, akkor talán elundorodunk bűneinktől és egy fokkal jobba válunk. Lényegében a kereszténység is erre törekszik, s ilyenformán Gyurkovics művészi törekvése alapján véve teljesen azonos a krisztusi törekvéssel.

Aki Gyurkovics Tibort akár személyesen, akár a róla írt könyvekből ismerte, abban olyan kép alakult ki róla, hogy abszolút társas lény volt, azaz szerette a vidám társaságot, sőt szeretett annak a középpontjában lenni, szeretett jókat enni és inni, kedvelte a nagy nevetéseket és egyáltalán nem volt magányos teremtés. Tudjuk azonban, hogy Ady is ilyen volt: állandó csapat vette körül, akár a Három Hollóban iszogatót, akár a Meteor Kávéházban darvadozott. Ennek ellenére azt sóvárogta, hogy „Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak, hogy látva lássanak.” Vagyis a külső szerep, a látszat, majdnem azt mondtuk, hogy a póz, elfedte igazi lényét, amilyennek önmagát valójában érezte. Ugyanazt érezte önmagáról Gyurkovics Tibor is. És ezt kell elfogadnunk hiteles önarcképnek, hiszen önmagának miért hazudna vagy alakoskodna? *A Hazám, családom* című versében megrendülten írja: „A tökéletes egyedüllét / úgy élek mintha menekülnék / úgy élek mint a jó barom / ha akarom ha nem akarom // Majd úgyis agyonvernek engem / akár saját épületemben / magyarok és nem magyarok / kik nem örülnek ha vagyok...”

Tehát a külső szerep elfedi legigazibb önmagát, vagyis azt a szubjektumot, akinek saját magát valójában érzi. De Gyurkovics nem azért magányos, mert „ilyenek született”, tehát nem alkati okokból érzi magát társtalannak és elszigeteltnek, hanem a körülményekből következően, vagyis attól függően, hogy a világ „dicsérhető és üthető”-nek érzi, mindig attól függően, hogy miképpen alakulnak a konstellációk. Vagyis a társadalom őt csupán eszköznek szeretné felhasználni: „Majd tesznek áldozati főnek / éppen azok akik megölnék / halott szobromhoz könyörögnek / visszajöjtek vissza ne jöjtek // Vagy éppen dicsőítenek / ha így kívánja a sereg / akár sírom dombjára dőlnek / de mind röhögnek mind röhögnek // Hogy megkaptam amit akartam / magyar és magán-alkonyatban / hír rang kacsók – mi vesz körül még? / a tökéletes egyedüllét.”

Figyeljünk fel arra, hogy a költő „magyar és magán-alkonyat”-ot emleget, ami azt jelenti, hogy nemcsak a magánélet futhat zátonyra, hanem a magyarságé is, azaz hogy hiába „hír rang kacsók”, hiszen mit ér mindez, ha a népnek „mint olyannak” az élete alkonyatban ér véget...

Gyurkovics illúziók nélkül nézi nemcsak a közvetlen környezetét, hanem általában a magyarságot is. Ámde ez az önáltatás nélküli szemlélet, ez a reményvesztettség és kiábrándultság nála nem jelent keserűséget is egyúttal, mert ő

– sajátságos módon – *derülten* tud kiábrándult lenni, sőt olykor még humorral is tudja nézni a világot.

Van rá eset, amikor Gyurkovics még egy rövid kis szösszenetben is nemzeti jellemképet és sorstragédiát tud bemutatni. Mert a *Pipások* lényegében erről szól: „Örületnek / pipaszárán / füstölög a / magyar ármány / ez is szivja / az is ontja / Trianonból / Trianonba.”

Ez a néhány kis rövid sor egyébként arra is jó példa, hogy igenis lehet a nemzeti tragédiánkról nemcsak tragikus pátosszal, nagy képpel és búsongó arccal beszélni, hanem gunyorosan és könnyedebb hangon is, anélkül, hogy ezáltal csökkenne a költő szavának hitele.

De tetten érhetjük Gyurkovics alapvetően szarkasztikus és humoros életszemléletét olyan verseiben is, amelyekben pedig nem a humoros hatás felkeltése látszik elsődleges céljának. Sok ilyen versét lehetne idézni, de közülük is kiemelkedik a *Honderú*, amely rendkívüli tömörségében egész kis nemzetkarakterológiát rajzol: „A meglevő a lehetségest / a tehetség a tehetségest / egymás közül úgy irtja ki / hogy el se lehet mondani // Magyar így irtja ki a magyart / ha tündöklőt ha rosszat akart / virágot féreg fát a nyú // Így harapják át egymás torkát / így harapja át Magyarország / Magyarország vékony nyakát / kilencszáz éve legalább...”

Miért vékony Magyarország nyaka? Mert így nagyon könnyű átharapni. És ki cselekszi ezt meg? Maga a magyar, egyik a másiknak. De hiszen erről van szó a *Himnuszban* is, csak komolyabb hangon: „Hányszor támadt tenfiad / Szép hazám, kebledre, / S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvedre?”

Amíg azonban Kölcsey ezen a testvérgyilkosságon kétségbeesik, addig Gyurkovics *derülni* tud rajta: „Látom: csupa hülye közt élek / mégis szeretem e hülyéket / hisz e hülyék csak azért élnek / mert szeretik a hülyeséget.”

És ebben a befejezésben mutatkozik meg Gyurkovics egyéniségének egyik legigazabb és legjellegzetesebb vonása: a tragikus dolgokon sem hajlandó kétségbeesni, mert benne bujkál a kis ördög, és valamiképpen nyomban felülkerekedik benne a humoros látásmód. És lényegében igaza is van, hiszen már Leibnitzől megtanulhattuk, hogy nincs a világon abszolút rossz, mert előbb-utóbb minden rossz jóra fordul. Hiába dúlt a magyarok közt évszázadokon át testvérgyilkos háborúk tömege, mégiscsak megvagyunk, élünk és úgy-ahogy élni is fogunk. Gyurkovics tehát optimista, és erre – vagyis a *honderúre* – szeretné nevelni olvasóit is.

Szó volt róla: Gyurkovics Tibor természeti jelenségként szemléli önmagát: vagyis olyan valakinek, aki több, mint egy bizonyos költő vagy színműíró – nem, ő nem költő és nem is prózaíró, hanem egy fenomén, egy jelenség, egy tünevény, aki ritka képességekkel van megáldva, és aki elvárja, hogy benne ezt a fenomént lássuk. Ezt interjúkban is többször elmondta, de megírta az *Én úgy vagyok* című versében is: „Nem tehetek magamról. Esek vagy havazok, / sütök, borulok, égetek. / Mint természeti jelenséget kezeltek / a barátaim is engemet.”

Ebben a tanulmányban igyekeztünk Gyurkovics Tibor költészetének minden jellegzetességét és erényét, értékét bemutatni. Szerencsénk volt, hogy ennek a nem mindennapi költőnek, aki ezt a nagy értéket létrehozta, kortársai lehetünk, hiszen az utókor már csak tankönyvekből ismerheti majd meg. Mi azonban még magát az alkotót is ismerhettük, akinek a személyisége pazar ráadás volt költészetéhez.

Handó Péter

„...valaki helyett...”

Gyurkovics Tibor: Magán-magyar

Különös vállalkozás, még ha jubileumhoz köthető is, hogy egy mennyiségében gazdag életművel rendelkező szerző olyan válogatásra szánja el magát, amely különböző időben létrehozott és más-más műfajú alkotásokat rendel egymás mellé. A Gyurkovics Tibor 75. születésnapja közeledtén, 2006-ban megjelent *Magán-magyar* pontosan ilyen: vers, regény, tragikomédia és a bevezetőt helyettesítő *Alibi*-részlet (*Alibi – A Báró*, 2000), a *Mister Isten* és *Mister Alibi* teremt egységes kötetet. Miképp?

Ahhoz, hogy ezt megválaszolhassuk, megkerülhetetlen a címbeli szókapcsolat kódjának kibontása. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az itt szereplő művek közül egyikben sem fordul elő, maga a válogatás hívta életre. Ebből következően kovászként kell működnie, azaz a nemzeti lét személyes megtapasztalásának lenyomatával van dolgunk, ez jelenti a legfőbb – alkotásokat egymás mellé rendelő – szervezőerőt. Fogjuk fel tehát olyan vallomásként, amely egyszerre mélyen magán és egyetemesen magyar, az én kendőzetlen műbe írodása és a társadalom állapotának láttelele. Ez utóbbi kijelentés esetén azonban fölmerül a kérdés: melyik társadalomé? – különösen a regény és a tragikomédia kapcsán, mivel mindkettő először az 1970-es években látott napvilágot. A keletkezésüktől eltelt több mint három évtized nem amortizálta volna ezeket a történeteket? Úgy tűnik, nem.

Hogy az értelmezés ne legyen ennyire egyszerű, a magán-magyarral teremtett kettősség mellé a *Mister Isten* és *Mister Alibi*ben egy mindenképp fölött álló által megfigyelt alkotó és alkotottja kettősségét társítja (amely akár hármasságként is fölfogható). Ehhez a Teremtő teremtette általi teremtésben létrejött „kettősséghez hozzájárul a bűntudat [...], maga volt a bűn alanya és tárgya, csinálója és áldozata, nyers-csiga vacogású paradicsomi lény és ugyanakkor *Mister Alibi*, aki nincs is, aki él – de talán csupán *Isten* szemében” (7.). De ki vajon itt az *Isten*? A Teremtő? Aki látja, „hogyan áll a napon” (5.), vagy aki a művet, a teremtett lényt látja, „hogyan áll a napon” (6.)? Hogy helyette áll. Hogy a helyén áll. A pozíciók kavarnak, elegyednek, egyesülnek, mint a magán-magyar kifejezésben, mintegy ahhoz hozzáadódva. Nemzete identitása elkerülhetetlenül áthatja az egyént, de ugyanúgy rejtőzve, miképpen *Isten* az emberben, s az ember a művében. Az efféle szituációkban a személyes felelősség mindig átruházódik a teremtettre. Következésképp „azért lett *Jezovics*, hogy ne legyen *Gyurkovics*, hogy ezzel a *Jezovics*sal megúszhassa a *Gyurkovics*ot, hogy ilyen módon *Jezovics* alibi, egy örökkön visszatérő, halálig működő *Alibi*, maga a *Mister Alibi*, aki valaki helyett él, de nem ő az” (6.). És tegyük hozzá, azért lett *Gyurkovics*, hogy... Nem kell magyarázni. Az, aki – mindezeket túl – „mikor saját bibliáját és megváltástörténetét írja, csupán beszéd- és értelemgyakorlatokat végez” (7.), vagyis fönttartja önmagát, létét, mintegy nyelvében él, akár a nemzet.

Nem meglepő tehát, hogy az éndefiniálást és énpozíció-meghatározást követően, a kötődéseit számba vevő ciklusokon belül elsőként a hazát előtérbe helyező versekre összpontosít. Mitológiai és történelmi múltra alapozottan a *Nemzetben* annak szeretetéért fohászkodik, az *Országban* a '48-as egységhez hasonlóért, az összefogásért. A *Régi órában* '56-nak állít emléket mint egyetlen olyan tettnek, ami a magánidejében örökkön jelentékeny pont marad, afféle újra és újra előkerülő, nemesítő veszteség. Ebből a veszteségből szövődik a *Bűntudat*, és a forradalmat követő megalkuvásból a *Leves-beli* paktumot aláíró börtönőr semmíléte, foglárfoogsága. A *Srác 56-ban* az életét a honáért feláldozó ifjúra, halhatatlan tetteire világít rá.

Az öröm jegyében megfogant második ciklus, az *En attendant la joie* főképp a nyelv lehetőségeiben rejlő játékoságot használja ki. Legszebb példája ennek a *Lánykérő* mondókákra asszociáltató rigmusa. Am ebben az alapvetően könnyed hangvételű részbe beékelődik olyan vers is, mint a *Hajók*, melyben csak a parton várt érkezhethet meg, s aki tengerész-utazó marad, az „aranykorlátot fogva állhat / kiszolgáltatva szabadon” (28.).

Az én, az egyed különböző megnyilvánulási formáit áttekintő *En attendant moi-mêmemben* a *Vágy* felől halad a hivatásig (*Pék*). Szól a teremtésről, a viszonyulásról, a vállalásról, az elvagyódásról, a fönntartó mélységről, a mások tekintetében tükröződve megvalósuló művészetéről, az írás és a belső késztetés ellentmondásáról, az áldozathozatalról, az életadásról, a bűnről és tisztaságról, a világuralomról, az ember másokért cselekvésével való egyenértékűségéről. A keresztény kultúrkör meghatározó személyiségével azonosul a *Figurában* (pléhalakként) mint irgalmazó és mások irgalmára váró, akit „megfeszítettek, pedig / mégcsak Isten sem vagyok” (44.). A *Halló, Krisztusban* (emberként) a hiábavaló áldozathozatallal szembesül a keresztfára – az emberiségnek háttal – szögezésekor.

A születés helye, a gyermeki lélek öröme, az én felismerése után az ember fejlődésének következő természetes állomása a szerelem. Az *En attendant l'amourban* ezt az érzést, viszonyulást ébresztő, beteljesítő és elfojtó, elpusztító kapcsolat stációit veszi sorra. A ciklusindító *Arcban* valaki „bejön” az életünkbe. „És nem tudjuk már elbocsátani.” (55.) Ezt a kimondatlanban tartott ellenállhatatlan vonzalmat viszi a teljes elragadtatáson, a kisajátítás művészetén, az elköteleződésen, az összekapcsolódáson, az együttlét különböző hullámhosszú rezdülésein át, a másik megismeréséből származó konfliktusok és következményeik lírai vetületein keresztül néhány lehetséges végkimenetelig. Ezúttal is visszatérő motívum a krisztusi magatartás, de míg az „én szemszögéből” az áldozathozatal céltalan és hiábavaló, a szeretett lényért hozott mindenekfölött áll, értelme, jelentősége van. „Csak az válthat meg, aki meghal értünk, / s csak azt válthatjuk meg, kiért meghalunk.” (70.) Az *Áldás* az Újszövetség gyönyörű metamorfózisává válik a saruszij megoldásával, amely Keresztelő Szent János azon Krisztus eljövételére vonatkozó utalását eleveníti fel, ami ekképp szól: „Aki a nyomomba lép, hatalmasabb nálam. Arra sem vagyok méltó, hogy lehajoljak és megoldjam sarusziját.” (Márk 1.7); ugyanakkor vonatkoztatható arra a szöveghelyre is, ahol Krisztus mossa meg a tanítványai lábát. Ezt támasztja alá, hogy a sarut oldó és a sarut viselő között azonosságot von a „Téged, akit még úgy szeretnem / adatott, ahogy nem szerettem / senkit se, talán csak Istent, / ki

benned végülis fölismert” (83.) versszakban. Azaz a szeretet által szeretetének tárgyában is fölismerhetővé válik az ember, benne van, egyik, egyik Krisztusban. Ezt az örökre köttetett együvé tartozást hitelesíti a cikluszáró *Eskü*.

Miképpen az egyén fejlődésében, itt is a család a következő állomás; és természetesen az anyától, az életet adótól, az „átléphetetlen”-től (*Anyám a kertben*) tart ez a körkép a férfiöregségig (*Apám helyén*), ahol a második ciklus hajója (vagy a hajója helyére lépő szerző) visszatér. Az *En attendant la famille*ben válnak legerőteljesebbé a világba vetettség, a jelenvalólét megértéskísérletei, az ember közösségfüggőségének hangjai, a legmélysegebb lélekkötelméi.

Az *En attendant Godot* az eljövőre várakozást önti formába. Az *Istenemben* a halálra készül, azt sóvárgó, hitében erős ember beszél. Ez szövődik tovább a *Kérés* csontokat átmelegítő nap-könyörgésében. Ezen csavar egyet, amikor a *Mezítelenülben* az Istenre szorultsága inverzének bekövetkeztét kívánja, vagyis saját esendőségének Isten általi megtapasztalását, azaz elérni Isten vele, sorával való együttérzését, osztozását, amit tovább fokoz a *Por-versben*, ahol a saját halála fájdalomnak elszenvedését javasolja az elpusztítójának, porléte istenének. A dacos és lázadó költő a *Próbában* ismét visszatér a Krisztus-problematika világába. „Jézus próbakő. / Nagy, csillogó teher, / amit elvisz az ember, / vagy nem visz el.” (109.) A kötet egyik legszebb darabja a ciklust záró *A pohár balladája*, amely helyenként villonian fanyar. Plasztikus és lírai az, ahogyan az ősz, a telítődött testpohár és a vörösbor-vér teremt egy állapotot, ahonnan „az ablakból hirtelen látni: tél van” (110.), amelynek fönntartásához – összetörés előtt – még időt kér.

S hol érhetne véget a kötődések sora, mint a bálványoknál, azaz a Gyurkovics „műfordításaiban” bálványozott képzőművészeti alkotásoknál. Az *En attendant l'idole*-ban a festészet jelentette vizuális élményei nyelvi leképezéseire vállalkozik, többnyire túllépve a láthatón, olyan kép-szöveg szituációt, párbeszédet, összhangzatot teremtve, ahol egy történet – a kép születésének története – is kibomlik. A ciklus legszebb verseiben – mint a *Jóbot gúnyolja a felesége* (Georges de La Tour), *Az ártatlanság elvesztése* (Paul Gauguin), *Vörös lovasság* (Kazimir Malevics) – a végzet, a mulandóság ölt alakot, mutatkozik meg s üt szíven.

Mindazok lírai számbavételét, kifejtését követően, amikkel Gyurkovics Tibor függőségi viszonyt, magánkapcsolatot alakított ki, amelyek létének meghatározó relációit képezik, áttér ezek konkrét helyzetekben történő megjelenítésére. Az 1970-ben kiadott *Ne szeress, ne szeress* című regény egy orvos egyetlen, elmeógyógyintézeti ügyeletben eltöltött karácsonyi napjába sűrített, elhibázott-nak tűnő élete. De hogy ne mossuk össze a főszereplő Nex személyét a mű keletkezése idején szintén pszichológusként praktizáló szerzőével, az első bekezdésben leszögezi: „Ezek az én embereim (...) Ki kellett találnom őket (...) de semmi köze a valósághoz” (139.). Mégis... A szöveg eleven, tapasztalatra, lélekismeretre, gyurkovicsi létre alapozott. Karakterei nem korszak-, hanem jellemfüggők. Mentalitástörténetekből tudjuk, a társadalmi formák gyors változásokon mennek, mehetnek keresztül, az ember természete azonban lassan változik. Gyurkovics relációkkal dolgozik. Orvos-szerető, orvos-beteg, orvos-ápolónő – hogy csak a legfontosabbakat emeljük ki. Mindegyik viszonyban férfi-nő kapcsolat bontakozik ki. Elsősorban Nex és a férjnél lévő Vivi egymást

maró szerelme az emlékek felidéződésében, telefonbeszélgetések során, s végül egy falusi vendégházban megvalósított találkozásban, ahová Nex gyalog, a havas tájon át érkezik, s ahonnan taxival visszatérve lezárul a kezdőképben elindított orvos-beteg reláció. Barátnét „leromlott állapotban” szállítják be az intézetbe. Nex az életéért folytat reménytelen küzdelmet a regényen belül. Az öregasszony személyének történetbe emelése egyfelől alkalmas arra, hogy a betegellátás nehézségeivel szembesítsen, időnként rendkívül naturálisan, mint például a vizsgálathoz szükséges vér levételének taglalásakor, másfelől a családi emlékek felidézéséhez nyújt asszociációs alapot, harmadrészt a megmentéséért folytatott kezelés érvként szolgál a Vivivel való találkozás el-elodázására. A történetnek ezt a szálát Barátné – orvosa távollétében bekövetkezett – halála zárja le. Az ápolónő személye jelentette kísértés a regény gerincébe ékelődik. A főhős Valival együtt küzd a behozott életéért, másfelől küzd az ellen, amit a másik – egyedülálló nő, Vivi „riválisa” – illata, testének sugárzása jelent. Nex ezen a ponton nyúl az alkoholelvonón lévő italához, amelyre a későbbiekben folyamatosan rájár. Azt követően is, hogy Vali leadja a karácsonyi ügyeletét, hazatávozik. A szintén pszichiáter Vivi is távozni készül az életéből, külföldre hívják praktizálni. Utolsó képként Nex a kezelő ablakából figyeli, ahogy az elhunytat – egy elmebeteg kezelt kíséretében – átviszik a havas udvaron a halottasházba. Veszteségei ezzel véglegessé válnak.

A pszichiáter világról bemutatott, lélektani leírásokkal is átszőtt regényt követi az 1978-ban kiadott, az akkori politikai elit figyelmét is felkeltő *Nagyvizit*, amely a betegek világát, ezáltal a lét egy másik szegmensét tárja elénk. A kétfelvonásos tragikomédia négy – korábban műtéten átesett – főszereplője szobatárs a sebészet kórtermében. A közöttük kibontakozó párbeszéd, a kórházi alkalmazottak megnyilvánulásai, valamint a beteglátogatásra érkezők s a hozzájuk rendelt funkciók alakítanak ki markáns képet a társadalom fennálló viszonyairól, az egyed lehetőségeiről, valahol félresiklott – de a félresiklás tényét különböző mértékben leplezni képes – sorsáról, küzdelméről. Gyurkovics zsenialitását bizonyítja, hogy a több mint három évtizedes múlttal rendelkező darab egyetlen szereplője sem kopott ki a közéletből. Rendszert ugyan váltottunk, de... „Kiugrani? Hova gondol? Most minden elrendeződik... Jó, hogy maga megmenekült...” (368.).

A mű – amely magán-magyar, a „helyrajzi” születésből és a formálódásból lett azzá, ami – eleven, az idő hitelesítő mérlegére került, egyes elemeiben öröklétre joggal számító, lezárt egész. Mélyen egyéni és nemzeti – a szerzője akaratán túl is. Ki azért lett Gyurkovics, hogy ne legyen Isten, hogy ezzel a Gyurkoviccsal megszihassa az Istent...

Fazekas István

Antigoné, avagy a vér parancsa

Gyurkovics Tibor emlékének

„Az emberfaj sárkányfog-vetemény:
Nincsen remény! nincsen remény!”
(Vörösmarty Mihály: Az emberek)

Vágjunk a dolgok közepébe és tegyük fel rögtön azt a kérdést, melynek megválaszolása mindannyiunk számára arra is rögtön választ ad, hogy valójában mitől tragédia a tragédia, mitől dráma a dráma. Miért lesz öngyilkos Antigoné? A görög drámával szinte egy időben megkezdődött a görög drámák elemzése is, és háromszáz év óta már úgy érzi sok elemző, hogy Shakespeare maga is az Antigoné sírjelenete nyomán teremtette a maga *Rómeó és Júliáját*. Az Antigoné szerelméről vallott felfogás és a párhuzam azonban téves. Rómeó tragédiája az, hogy tévedésben van Júlia halálát illetően, és tévedését egy apró balszerencse okozza, hiszen Júlia tetszhalott állapotáról nem jut el hozzá Lőrinc barát üzenete. Ez a tévedés lesz a tragédia oka, hiszen a szerelem természete olyan, hogy a szerelmes ember a halálba is utána megy a kedvesének. Rómeó halottnak hiszi Júliát, tehát minden az értelmét veszti számára egy pillanat alatt. Júlia, amikor felébred, ugyanazt éli meg, amit Rómeó, és szerelmük csak azért halhatatlan, mert halálos.

Antigoné esetében teljesen másról van szó. A *Rómeó és Júliához* csak annyiban hasonlítható, hogy Antigoné és Haimon öngyilkossága is egy sziklasírban történik. Ám ne feledjük, Antigoné a sziklasírt az azonnali kivégzés

helyett kapja, mintegy a büntetés enyhítéseként, ahová naponta ételt visznek be neki. Ilyen körülmények között ez a sziklasír börtönhöz hasonlítható. És most gondoljunk egy pillanatra arra, hány mesét és mondát ismerünk, amelyekben a szerelmes királylány valami toronyfélébe befalazva évekig várja a kedvesét, aki végül meg is szabadítja. Ha Antigoné halálosan szeretné Haimont, ilyen körülmények között nem akasztaná fel magát, hanem egyre erősebben reménykedne kiszabadulásában. A halálos szerelem természete ilyen. Akkor miért lesz öngyilkos Antigoné? Öngyilkosságának oka nyilván teljesen más.

Most mint egy bírónak, úgy kell eljárunk a körülmények vizsgálatában, nem feledve azt, hogy a bíró erkölcsé: az ítélete. Tehát: benső értékeink megóvása és kiteljesedése érdekében egyáltalán nem közömbös az, hogy milyen következtetésre jutunk. Ki vétkezett, és ki ellen? Mi az ősi átok? A végzet valóban elkerülhetetlen? Tanítóinktól tudjuk, hogy a tragédiákat általában az okozza, hogyha valaki a végzettel szembeszáll. Valóban ez a tragédia igazi oka? Hajdani bölcsek szerint a végzet sorsunkba van írva: ezért fontos tudni, hogy mi történt őseinkkel, mi történik velünk. Balga, aki azt hiszi, hogy nincs közünk elődeink vagy utódaink sorsához. Hiszen

nemcsak a gének, de elődeink tettei ugyanúgy meghatározói életünknek, mint saját döntéseink. A százhalombattai halmok sírkamrái közelében átjár bennünket a nyirkos gondolat: nincs távol tőlünk az a görög világ, ahol Antigoné szenvedett.

*

A görögség igazi lényegét az a közösségi élmény adja, amikor együttesen élük meg az emberi kultúra hajnalát, amikor felismerik azt, hogy vannak egyetemes törvények, vannak örömök és bánatok, vannak okok és okozatok, melyek mindenkire egyformán hatnak, melyek minden esetben egyformán keletkeznek. Ekkor jönnek rá arra, hogy az emberi közösség nem elszigetelt, hiszen ugyanúgy érvényes mindenkire a csillagászat, a matematika, a fizika, mint a lélek vagy a zene vagy a költészet törvényei. Az embert megéri a művészet. És a görögöket felzaklatja a művészet egyetemessége. Pontosan tudják: a szép elvárásos, a fenséges magával ragad. Amikor erre rájönnek, akkor születik meg a görög dráma.

Mi különbözteti meg a görög tragédiát a kecske ünnepén előadott diónüszoszi misztériumjátékoktól? A drámai hős. Ugyanis tragédia sok-sok emberrel történik, mégsem keletkezik dráma. De ha egy drámai hős kerül hasonlóan tragikus körülmények közé, mint egy átlagember, akkor ott minden megneimesedik, minden a sorsában magára hagyott ember és az árulók konfliktusától szikrázik. Tegyük hozzá: ezek az árulók a görögöknél legtöbbször maguk az istenek. Antigonéval kapcsolatosan általános az a felfogás, hogy Kreón parancsa zsarnoki, Antigoné viselkedése pedig az istenek törvényeinek alárendelt. Ám Antigoné nem az istenek törvényeinek

engedelmeskedik! Nem bizony! Nem azoknak akar érvényt szerezni, hanem lelki szükségleteinek. Saját sorsában ő maga a törvény. Nem csupán érzi, de tudja is: gyász nélkül a veszteség elviselhetetlen. Kreón parancsa tehát elsősorban vele és hűgával, Iszménével szemben igazságtalan. Kreón amikor parancssal tagadja meg a végtisztességet Polüneikésztől, elsősorban nem az isteneket és nem a halottakat, hanem a gyászt cipelő élők méltóságát sérti meg. Ezzel száll szembe Antigoné, és mert szembeszállása a szeretetből fakad: felmagasztosul. Azért oly kedves mindannyiunknak Antigoné alakja, mert mindannyian tudjuk, hogy milyen a testvéri szeretet.

*

Minden teremtő lélek megéri legalább egy pillanatra a semmi, pontosabban a léttelenség káprázatosan hívogató és szédületesen csábító örvényét. Éppen ezért az igazi veszteségek körül mindig a tragédiák deleje vibrál a levegőben. Jelen esetben Antigoné öngyilkossága szükséges a tragédiához. Nem a parancs tehát, amit Kreón kiadott, s nem is annak megsértése. Jogos a felvetés: szükségszerű-e Antigoné halála? Antigoné jelleméből következik-e az öngyilkosság? A dacos, öntudatos Antigoné, aki megtesz mindent, ami emberi: ilyen embertelen lenne önmagával? Aki mindent vállal a halottért, miért nem vállalja tovább az életet az élőkért?

Antigoné tisztában van azzal, hogy aki enged az ártó szellemeknek, azt a rontás naponta megkísérti. De Antigoné tisztában van családjáéval és felmenőinek bűneivel is.

Jean-Pierre Vernant megállapítja, hogy már Kadmosz és Harmonia nássa magában hordozta a nemzetség sorsának alakulását, a végső, kölcsön-

nős testvérgyilkosságot. Miért is? Úgy vélem, azért, mert az idegenek és az őslakók találkozása és összeolvadása sohasem lehet békés, az mindig áldozatot követel. Két nép testvérisége csak akkor lesz teljes, ha vannak közös halottaik. Kadmosz, amikor katonáival a Zeusz által elrabolt Európé után bolyong, eljut Delphoiba is, ahol az orákulum azt tanácsolja neki, hogy fejezze be a vándorlást, mert nővére többé nem talál rá. Arra inti, hogy szegődjön egy kóbor tehén nyomába, és ahol az egy helyben marad, ott alapítson várost. Ez Boiotiában történik meg, a leendő Thébai helyén. Kadmosz mielőtt várost alapít, áldozatot akar bemutatni Athénének, ezért elsetál a közelben lévő Árész-forráshoz, amit egy sárkánykígyó őriz. Megöli a sárkánykígyót (aki valójában Árész fia), majd Athéné parancsára elveti a sárkány fogait. Ezekből a fogakból nőnek ki Thébai őslakói. Harcosként ugranak ki a földből, teljes fegyverzetben, máris méregetik egymást, gyűlölködnek, kötekednek. Kadmosz rádöbben, hogy vele is végezhetnek. Ezért fog egy követ, és amikor senki sem figyeli, közéjük hajtja. Az őslakók egymásnak esnek. S közülük csak öten maradnak életben: Khthoniosz, Udaiosz, Pelórosz, Hüperénór, Ekhion, azaz rettenetes, földi, éjszakai, sötét, harcos. Kadmosz a sárkánykígyó megöléséért magára vonta Árész haragját és hét évig kell szolgálnia az istent. Szabadulásakor – Athéné közbenjárására – istennőt vesz feleségül, Aphrodité és Árész leányát, Harmoniát, majd megalapítja Thébai városát. Az őslakók a sárkányfog-vetemények leszármazottai, akikbe az Árész forrását őrző kígyóból a békétlen hajlam újra meg újra visszatér. Elkerülhetetlen a velük való keveredés. Meg is történik hamarosan. Kadmosz

és Harmonia egyik leánya, Agaué az egyik Veteményhez, Ekhionhoz megy feleségül. Házasságukból származik a tragikus végzetű Pentheusz királyfi. Kadmosz egyik fia, Polüdorosz, egy másik Veteménytől származó leányt, Nüktériszt veszi feleségül. Ők nemzik Labdakoszt, a sántát, Labdakosz pedig nemzette Laioszt. És máris megérkeztünk Antigoné tragédiájának gyökeréhez.

A Laiosz név többjelentésű. Jelentheti az élen állót, de jelentheti a ballépésűt is, ám én leginkább félrelépőnek vagy ferde hajlamúnak fordítanám. Kis suhancként száműzik, és Korinthoszbba kerül, Pelopsz király udvarába. Éppen csak fiatal felnőtt még, amikor beleszeret a király fiába, Khrüszipposz királyfiába, aki ekkor még gyermekkorú. Szerelmével és alantas vágyaival addig zaklatja a gyermeket, amíg az öngyilkos nem lesz. Pelopsz ekkor megátkozza azzal, hogy írmagja se maradjon, vele haljon ki a Labdakidák nemzetsége. Nem sokkal ezután Laiosz visszatér Thébaiba és feleségül veszi Iokasztét, aki szintén Vetemény-származék. Sokáig nem lesz gyermekük, emiatti aggodalma miatt Laiosz felkeresi a delphoi jósdát. Az orákulumtól a következő választ kapja: ha fiad születik, megöl téged és az anyjával hál. Laiosz és Iokaszté elborzadnak a szörnyű jóslattól, és hosszú időn át eredményesen védekeznek. Ám egyszer Laiosz lerészegedik, Iokaszté pedig nem bír magával, így megtörténik a baleset: Iokaszté teherbe esik. Kisfiúnak ad életet. Hirtelen halálos pánikba esnek. Bokáját átdöfik egy túvel, és lábát összekötve egy pásztorra bízják, hogy vigye a Kitharion egyik sziklájára és hagyja ott sorsára a vadállatok, vadmadarak étkeül. Az el is vállalja a feladatot, ám amikor a

gyermek rámosolyog, megszánja, és az egyik korinthuszi pásztornak adja, aki éppen az ottani király szolgája. Így kerül a gyermek Polübosz királyhoz és a nejehez, akik gyermektelenek. Itt kapja az Oidipusz nevet. Amikor felserdül, olyasmiket hall, hogy ő csak egy talált gyerek, a szülők valójában a mostohái. Ennek kiderítése érdekében útra kel és Delphoiba megy. A jós nem válaszol a kérdésére, hanem ugyanazt mondja neki, amit valamikor Laiosznak: apádat megöled és anyáddal hálsz. Oidipusz megszedül a jóslattól, elborult agya el is felejt, hogy valójában nem is erre volt kíváncsi. Ettől a pillanattól tényként kezeli, hogy mostohái az igazi szülei, és csak egy cél lebeg a szeme előtt, minél távolabb lenni a szülői háztól, hogy a jóslat be ne következzen. Thébai felé veszi az útját. Hogyhogy nem, éppen ekkor jön vele szemben egy lovas kocsin Laiosz is. Egy hármás útelágazásnál találkoznak. Egyik sem tér ki a másik elől. Laiosz felháborodva az udvariatlanságon, ütlegelni kezdi Oidipusz lovait egy bottal. Oidipusz ezen feldühödve megöli a kocsist és Laioszt is. Mindezt úgy éli meg, hogy jogos önvédelemből cselekedte. Egy darabig még bolyong, majd Thébaiba ér, ahol megfejt a szfinx rejtvényét és jutalmul feleségül veszi az özvegy Iokaszté királynét. Házasságukból négy gyermek születik: két fiú, Polüneikész és Eteoklész, és két lány, Antigoné és Iszméné. A történet folytatását mindenki ismeri. Oidipusz megfejtí származása titkát: Iokaszté öngyilkos lesz, Oidipusz pedig kiszúrja mindkét szemét. Fiai kigúnyolják, ezért azzal átkozza meg őket, hogy egymás kezétől essenek el. Ez a testvérháború lesz az ókori történelem egyik legnagyobb és legmegrendítőbb háborúja, amikor hét vezér

szövetkezik Thébai ellen. Ennek az átoknak a beteljesedésével kezdődik Szophoklész Antigonéja.

*

Miért lesz öngyilkos Antigoné? Tisztázzunk valamit még egyszer: Antigoné sziklasírja inkább tömlöc, mint sírkamra. Ezt erősíti a kardal is Antigoné elvonulásakor, amikor az életre biztatják Danaé példájának felemlítésével. (Közismert a történet: Danaé apjának azt jósolják, hogy születendő unokája fogja megölni, ezért Danaét egy föld alatti tömlöcbe zárják, ahol naponta ételt kap. Zeusz, aranyesőnek álcázva magát, lejut az üregbe, majd teherbe ejti a csodaszép leányt.) A kórus így biztatja a „szentségnek szentül adózó” szüzet: *„Sudár Danaé is a napfénytől elzárva lapult érc-bástya zugán: rejtve örökkön síri sötéttel börtöne fedte. Felséges volt őnéki is törzsöke, lányom! S engedve, Zeusz színarany magvát méhébe fogadta.”* Antigoné mégis végez magával. Persze a tragédiáknak sohasem egy oka van. Az mindig sorozatos keresztutak többszöri találkozása után következik be. Mondhatnánk: a legapróbb bajnak is számtalan oka van. Mindig ezernyi ok vezet el odáig, hogy az élet amforája megrepedjen. Antigoné éppen akkor áll házasság előtt, amikor a baljós végzet a testvéreire bekövetkezik, és Kreón (aki Iokaszté fivére és Haimon apja) éppen akkor adja ki a parancsát. Antigoné éppen az előtt öli meg magát, mielőtt Haimon a sziklasírba érkezne. Mielőtt Kreón felülbírálná döntését, Haimon Antigoné után ered. De mégis: mi az öngyilkosság igazi oka? Tisztáztuk, hogy nem a szerelem. Erre nincs is igazi utalás a műben, s nincs olyan drámai körülmény sem, amely a szerelme meglétét igazolná. Sőt! Ha

szétteltekintünk egy kicsit, Euripidész *Phoiníkiái nők* című drámájában éppen azt olvashatjuk, hogy Antigoné egyáltalán nem szerelmes Haimonba, házasságuk csak érdekházasság lenne. Ott Antigoné így sikít fel: *„Fiad férjem lesz életemben, azt hiszed?”* Mire Kreón földhözragadt bölcseséggel válaszol: *„Így szabta sorsod. Merre futsz e nász elől?”* Ám Antigoné ott is a másvilág felé tekint: *„Nász-éjjelünkön Danaidává változom.”* De maradjunk Szophoklész darabjánál! A kulcs mindenhez a darab elején van. Így kezdődik: *„Isméné, édes húgom, tudsz-e oly csapást, mit holt atyánk bűnéért ránk nem mért Zeus, hogy míg csak élünk, büntetés legyen sorsunk?”* Mi más ez, ha nem a sors elleni lázadás? Gyászra gyász, szegyenre szegyen éri őket folyton, noha vétkesek és tiszták, és most Kreón parancsa testvéri szeretetüket is megcsúfolja: *„Nem megtagadta egyik bátyánktól Kreón mindünk jogát, a tisztas elhantolást?”*

De vizsgáljuk meg előbb a holt atyának, Oidipusznak a bűnét! Mi az ő bűne? Hogy elvette az anyját, és gyermekeinek testvére lett? Könnyelműek vagyunk, ha ezért törünk pálcát fölötté! Lehet-e felróható bűnünk az, amiről egyáltalán nem tehetünk? A tévedés a mai büntetőjogban is büntet-hetőséget kizáró körülmény. Oidipusz pedig mind apját, mind anyját illetően tévedésben volt. Akkor hol van a bűn, aminek természetes következménye a balsors? Nézzünk csak mélyebben a történet kútjába! Mit is látunk a mohos víz árnyékos tükrében? Két gyilkos arcot. Laiosz és Iokaszté arca fodrozódik: kezükben a nem várt csecsemő. Íme, Laiosz és Iokaszté bűne. Vajon a delphoi orákulum végzetes jóslata bekövetkezett volna akkor is, ha nem akarják azt elkerülni? Ha nem tesz-

nek ellene? Ezt nem tudjuk. De azt igen, hogy a végzet ellen bűnnel védekezni nem lehet. Laiosz és Iokaszté annak ellenére, hogy Oidipusz nem halt meg, gyermekük gyilkosai, mert szívükben végeztek vele.

Mi a helyzet Oidipusszal? Nézzünk csak jobban a kút fenekére! Nem igazán különb a szüleinél ő sem. Mi is történt annál a hármás útelágazásnál? Akárhogyan is szépítjük a dolgot: a dagadt lábú bizony két embert megölt zokszó nélkül. Az teljesen közömbös, hogy ő ezt a történetet jogos védelemnek véli. És azért közömbös, mert amit csinált, az nem jogos védelem. A jogos védelemnek ugyanis arányosnak kell lennie a jogtalan támadással. Itt nincs ilyesmiről szó. De legyünk teljesen őszinték, legalább magunkhoz: Oidipusznak bizony el kellett volna engednie az öreg Laiosz kocsiját. Miért nem tette meg? A gőgje miatt. A gőg pedig bűn. Ha Oidipuszban nincs meg ez a gőg, akkor nem öli meg az apját, s ma másképpen hívnák az Oidipusz-komplexust. Minden, ami ezután történik, már csak következmény. De tehet-e mindezekről Antigoné vagy Iszméné? Nem. Jogos-e Antigonének a sors elleni lázadása? Igen. Kreónban – mint minden zsarnokban – a tisztátalan dicsvágy uralkodik, Antigonében – mint minden hívő lélekben – a tiszta becsvágy, egészen pontosan: az élet szeretete, az élet megbecsülése. Mégis öngyilkos lesz!

Miért lesz öngyilkos Antigoné? Azt már tisztáztuk, hogy Kreón parancsa elsősorban a gyászában és a szeretetében sérti Antigonét és Iszménét. Mondhatjuk: megalázó mindkettejük számára. Amikor Kreón megtudja, hogy Antigoné az, aki a parancsával szembeszegült, a megkövezést a sziklasírra változtatja, azért, hogy vérvád ne érhesse. Így szól tehát:

„Ember nem lakta pusztaságba vettetem, és élve zordon szirt falába záratom. S melléje épp csak anyi ételt tétetek, hogy érte vérvád mégse érje városunk.” Majd később így okosodik: „Hagyjátok őt magánosan, hogy vesszen el, vagy éljen ott a sírba zárva, hogyha tud! E szűz vérétől érintetlen lesz kezünk: a napvilágtól fosztottuk meg őt csupán.” Antigoné, akinek a neve is azt jelenti, hogy makacs és ellenálló, már a darab elején elmondja Iszménének, hogy testvéréért a halált is választja, mert hitét el nem árulja. Hogy mennyire öntörvényű ez a dac, a következőkkel igazolja: „Hadd tűrje el bolond fejem balvégzetét!” A parancs elleni lázadása nem tudatos tehát nála, hanem a vér parancsa. Később pontosabb képet kapunk: „Ha gyermekem halálát értem volna meg, vagy hitvestársamat vesztettem volna el: az állam ellen nem szegültem volna én. Milyen törvényre támaszkodva mondom ezt? Ha férjem elhal, másik férjet nyerhetek; ha magzatom vész, új férj adhat új magot; de hogyha sírba költözött apám-anyám: testvérem újra nem születhet már soha.” A dac a végzettel szembeni lázadás tehát. Amikor Antigoné szembeszáll Kreón parancsával, az ártatlanok igazsága buzog föl benne, és mindez azért történik, mert Antigoné vére megelégtelte már a balvégzetet, a sorozatos igazságtalanságot. Föllázadt tehát az igazságtalan parancs ellen, és büszkén vállalja a halált. Ám lázadását

Kreón saját gyávaságából szinte kioltja azzal, hogy a halálos büntetést egy sziklabörtönre változtatja. Antigonének egyetlen fegyvere marad a zsarnokkal szembeni bosszúra, az, ha nem kér ebből a kegyelemből. Antigonének áldozattá kell válnia a megalázott szeretet, a temetetlen holtak igazságáért. Antigonének Kreónt vérváddal kell illetnie önmaga becsületéért és minden tisztességes ember azon reménykedéséért, hogy a jót nem győzheti le a gonosz. Antigoné azért öli meg magát, hogy ártatlan vére Kreónt bemocskolja. Ez Antigoné bosszúja. Ez Antigoné forradalma a zsarnokkal szemben.

A magyar történelemből ismerünk egy kézenfekvő példát, mely teljesen hasonló ehhez. Amikor az 1956-os forradalom miniszterelnökét, Nagy Imrét halálra ítélték, ezeket a szavakat mondta a zsarnokot képviselő bírónak: „Kegyelmet nem kérek.” A kegyelemről való lemondásával a levert forradalmat győztes forradalomná tette. Antigoné a halálával a zsarnokot ölte meg.

*

Antigoné példája a népet nemzetté emeli, mert a nemzet legfőbb ismertetőjele az, hogy a nemzetben a zsarnok soha nem győzheti le az embert. A nemzet az árulást elítéli, de a halottaknak mindig megbocsájt. Antigoné a népet nemzetté emeli, a halandó embert pedig halhatatlanná. Szinte érezzük sírjánál Krisztus közelségét.

Madár János

Búcsúszunk Nádasdi Évától

Nádasdi Éva
(1942–2010)

Hatvannyolc éves volt csupán, fiatal még a halálra. A csalódás, reménytelenség, emberi és alkotói kiszolgáltatottság, szegénység, a társtalanság nyomasztó érzése és a betegség korán legyőzte őt. Már az utolsó kötetében – *Égi kikötők*, Rím Könyvkiadó, 2006 – is érezhettük, hogy lassan-lassan lemond minden földi örömről: „Édesapám: / elosztottad közöttünk a szenvedést... / Sírásom, mint jéghegyhez ütközött / hatalmas hajó” – *Édesapám*; „Kicsiny gyertya bennem a lélek, / imádságból építetek menedéket” – *Menedék*. Ezek a fohászok azonban kevesek voltak ahhoz, hogy megtartsák őt. Szinte minden összeomlott benne, amikor – néhány hónapja – édesanyját is eltemette. Azóta szörnyű fájdalmak kínozták, súlyosbították szenvedéseit: elveszítette a számára legfontosabb embert, elveszítette utolsó reményét is. Ezt a kegyetlen megpróbáltatást még

– mintegy utolsó sikollyal – próbálta kiírni magából, de már nem sikerült: 2010. szeptember 19-én meghalt.

A Farkasréti temetőben kísértük utolsó útjára október 20-án. A Magyar Írószövetség és az Új Ember szerkesztősége nevében Zsille Gábor költő mondott fájdalmasan szép búcsúbeszédet. Megidézte Nádasdi Éva néhány versét is – elsősorban a vallásos érzületű költeményekből –, amelyek egyértelművé tették előttünk, hogy az *Első ének* (1968) és *A magunk kenyerén* (1971) című antológiákban bemutatott alkotó beváltotta ígéretét. Több önálló kötetben: *Centrum és cella* (1975); *Maroknyi fény* (1981); *Kötélék* (1968); *Szerelmem Kozmoszában* (1996); *Égi kikötők* (2006) kiteljesedett költészete, egyre árnyaltabb, áttételesebb lett; és mindeneke előtt: tiszta, erkölcsiségében mélyen vallásos.

Úgy fáj, hogy szinte éget,
minden éjjel halálomig érek,
válts meg édes szavakkal,
légy, mint Máriának – az angyal.

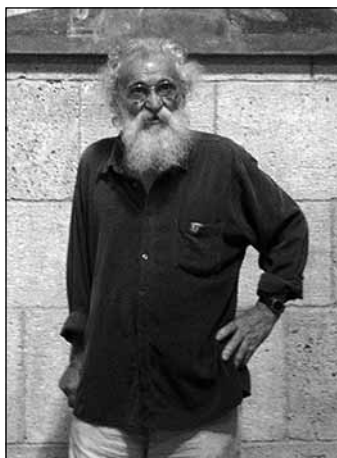
– olvashatjuk az *Imák, bűnök és szerelmek* című versben, amely összegzi Nádasdi Éva emberi-költői vergődéseit: a társtalanság érzését, a fohászzkodásban is Isten-kereső ember lelki rezdüléseit. Ahogyan Szécsi Margit írta róla *A magunk kenyerén* című antológiában: „Másoknak, a kívülállóknak úgy tűnhet, hogy lármátlansága csupán szerénység, született igénytelenség, mérsékelt

csoda. Pedig csak a gyökerek, erezetek harca titkosult el a kinyílt virágban.” A vágyaknak, a szerelemnek ilyen szintű gyöngéd megfogalmazása már Szécsi Margit számára is feltűnést jelentett. Most azonban – amikor lezárult Nadasdi Éva földi élete –, joggal gondolhatjuk tovább azt a kérdést, amit ő tett fel önmagának: „mi lesz velem, ha eljő a mindennek ideje?!” Korai volna bármilyen jóslatba bocsátkozni. Annyi bizonyos, Nadasdi Éva beírta nevét néhány megkerülhetetlenül fontos – az egész magyar irodalomtörténet szempontjából is lényeges – antológiába; valamint önálló köteteinek legjavával bebizonyította tehetségét. Ha csupán az utolsó kötetének fényében próbálnánk megítélni költészetét, akkor is találnánk jó néhány olyan verset, amely megállja a helyét a legjelentősebb költői alkotások között is: *Égi kikötők; Kélnek a tébeli szélben a vágyak; Lesz-e Karácsony?; Út, haza; A fohász; Tiéd az az ország; Menedék; Csend; Mint ki hazajár...; Szavaktól-szavakig; Bűn és glória; Utunk; Mint kő; Álom; Zeusz és Léda titka; Kései kiáltás; Imák, bűnök és szerelmek; Az én hazámban; Betlehem; Éltető meleg.* Erényeit, költői arcéleit kutatva: a legbensőbb titkok őszinte kibeszélése; Isten-élményének imaként való megélése; a tisztességes élet erkölcsi parancsa jelentheti azt a biztos tájékozódási irányt, amelyben eljuthatunk sajátos nyelvteremtő lírájához.

A mi feladatunk, hogy megőrizzük költeményeinek hiteles darabjait, a személyes találkozások legfontosabb pillanatait, amikor előttünk állt egy zárkózott, félszességében is szeretetre méltó ember. Nyugodjon békében!

Körmendy Zsuzsanna

Tanár és tanítvány¹

Király Gyula
(1927–2011)

Király Gyula sokunknak, köztük nekem is „Király tanár úr” volt és marad. Nincs köztünk többé, de rá gondolunk és beszélünk róla, így valahogy mégiscsak velünk van. Beszélünk róla, fölnyitjuk a zsilipet, mely az emlékeinket elzárja. Visszaárad fiatalkorunk, diákéveink, s különös átváltozásoknak lehetünk ilyenkor tanúi: ami nagyon fontosnak tűnt, az végül eltörpül, amit pedig természetesnek és adottnak éreztünk, arról megállapítjuk, hogy az volt a lényeg, semmi más.

Most még fölfoghatatlan, hogy Király tanár úr már egyetlen kérdésünkre sem válaszol. Nem minősít, nem karikíroz, nem ironizál, nem elmélkedik. Nem tesz föl zavarba ejtő kérdéseket, melyeket hirtelenjében meg sem tudtunk válaszolni, és hiába érezzük, hogy most már majdnem minden kérdésére tudnánk a választ, mert ő bizonyosan nem kérdez többé.

Mi, akik itt vagyunk ebben a templomban, mindannyian tudjuk, hogy aki elment közülünk, annak az életműve rendkívül jelentős. Király Gyula a leningrádi Zsdanov Egyetemen végzett, ahol 1949-től 1953-ig tanult. Utána Debrecenbe került, ahol tanársegédként dolgozott a Kossuth Lajos Tudományegyetem orosz tanszékén. Moszkvai aspirantúra után Budapestre jön, és az ELTE-n tanít, adjunktus. 1969-ben lesz az irodalomtudományok kandidátusa. Később, még szintén az ELTE-n, docens. 1993-tól címzetes egyetemi tanár, tudományos tanácsadó, majd 1996-tól a Károli Gáspár Református Egyetemen oktat. Vendégtanári meghívásai, tanulmányútjai, néhány városnévvel jelezve: Hamburg, Amsterdam-Rotterdam, Párizs, Varsó.

Tudóstársai értékelésében ez az életmű tudománytörténeti jelentőségű. Ahogy egyikük fogalmazott: Király Gyula a magyar irodalomtudományi ruszisztikában új módszert és koncepciót dolgozott ki. Joggal jelenthető ki, hogy a hazai ruszisztika poétikai iskolájának megteremtője.

Az irodalomtudós-társak és a tanítványok méltatása mögött nemcsak értékelés van, hanem hála is. A tudásért, amit tőle kaptunk. De a tudáshoz, mint a földből kihúzott növény gyökeréhez a földcsomók, hozzátapadnak az emlékeink.

Bergyajev szerint kétféle ember van, azok, akik Tolsztojhoz vonzódnak, és azok, akiknek Dosztojevszkij a világmagyarázat. A Király Gyula köré gyűlő diákok majdnem mind Dosztojevszkij-hívók voltak. Nagyszerű előadó volt,

¹ A Kálvin téri református templomban január 26-án tartott megemlékezésre készített búcsúztató.

szemináriumai is valójában előadások voltak. Úgy tanított meg bennünket esztétikailag látni, hogy közben a filozófiai élményről egy pillanatra sem hagyta, hogy elfeledkezzünk.

A magyarországi Dosztojevszkij-szakirodalomban Király Gyula gondolatai, tanulmányai azért megkerülhetetlenek, mert valami egészen újat hoztak. Szembefordult mind az ideológiai alapú, átpolitizált megközelítéssel, mind a szociális tartalmak romantizálásán alapuló értékeléssel. Rászánt egy egész órát arra, hogy a *Bűn és bűnhődés* valódi, pontos fordítása az lenne, hogy *Kihágás és büntetés*, és ablakok sorát nyitogatta ki a fejünkben, mikor megértette velünk, hogy ez valójában mit jelent.

1983-ban megjelent könyve, a *Dosztojevszkij és az orosz próza* komoly poétikai kimunkáltságával akaratlanul szinte zárójelbe kényszerített egy sor magyarul addig megjelent írást a nagy orosz íróról. Vagy talán pontosabb így: mint minden igazán fontos könyv, a korábbi tudás, korábban kialakított kép átértékelésére készítetett.

Ha elképzelem azon diákok tömegét, akiket Király tanár úr hosszú évtizedek során tanított, akiknek előadott, akiket vizsgáztatott, azt hiszem, a Szabadság hídig állnánk sorfalat. De szükségszerű, hogy a diákok eme tömegéből kiváljanak azok, akiket maga köré gyűjtött. Volt benne igény erre, és volt tanári vonzereje. Képesség, érdeklődés, szakmai kíváncsiság, tehetség döntik el, hogy egy tanulóból lesz-e tanítvány. Magam az angol szakot hanyagoltam el kissé Dosztojevszkij miatt, akinek regényei megbűvöltek. Harmadéves koromban egy diáktársam javasolta, hogy okvetlenül keressem meg Király Gyulát, ha Dosztojevszkijről fontos dolgokat akarok megtudni. Így is történt. Beültem egy Dosztojevszkij-szemináriumára harmadévesen, és attól kezdve minden félévben fölvettem Király Gyula szemináriumát, mert minden szemeszterben mást kaptam. Ha azt állítom, nagyon jó előadó volt, azzal nem mondtam semmit. Szuggesztív volt, gyakran ironikus, sőt csúfondáros, és egyfolytában azt lehetett érezni, hogy irodalmi klisék ellen küzd, hanyag poétikai megközelítéseket vesz vitriolosan támadás alá. Nagyjából öt percre volt szüksége ahhoz, hogy az egész regénytragédia-elmélet, amelyet Dosztojevszkij durva leegyszerűsítésének tartott, szavai nyomán kártyavárként omoljék össze, hogy csak egyetlen példát mondjak. Megtanulhattuk tőle azt is, hogy a narráció az egyik legfontosabb regényesztétikai kérdés, a próza alapkérdése, és anélkül nem is érdemes hozzáfogni egy elemzéshez.

Tegnap elolvashattam néhány tanítványának levelét, és megdöbbenett, hogy bár ők többnyire jóval később vetették papírra tapasztalataikat Király Gyula pedagógusi tevékenységéről, benyomásaik mennyire hasonlóak voltak az én korosztályoméihoz. Vagyis évtizedeken át ugyanazzal a rendkívül koherens pedagógusi személyiséggel találkozhattak azok a generációk, akik nála tanulhattak. Az egyik róla szóló írásban azt olvastam, hogy nála még a tudományos munka, az írás is kissé háttérbe szorult, oly fontos volt számára a pedagógusi tevékenység. Tegyük hozzá ehhez, hogy Király Gyula egyetemi oktatóként, szemináriumvezetőként is alkotómunkát végzett. Produkcióra sarkallt, és izgalmas előadásmódja a nagyobb tudás megszerzésére ösztökölt. Nem lehetett csak úgy ott ülni egy Király-szemináriumon, félig csukott pillákkal. Kérdezett, amire nem mindig kellett válaszolni, de ha mégis, akkor

nagyon észnél kellett lenni. Magasra tette a lécet. Olyan tanár volt, akinek egy beadott dolgozatra elég volt azt mondania: „ez jó volt”, s ettől a három szótól már szárnyaink nőttek.

Nézzék el nekem, ha visszaemlékezésemben a személyes szálak jobban belekeverednek, de ez talán megkerülhetetlen. Erről egy kis történet: Király Gyula nem az a tanár volt, aki remek állásokhoz juttatta tanítványait, hanem aki tudáshoz segített, és megtanította értékelni az igazságkereső értelmet. Merem ezt elmondani róla azért is, mert végzős koromban, egy nem túl jókedvű pillanatában (bármennyire hihetetlen, de derűs lényétől az elkomorulások sem voltak idegenek) azt mondta: „magának nem hozzám kellett volna szemináriumra járnia, hanem a másik Királyhoz, és akkor már lenne állása”. (A nagy hatalmú Király Istvánról van szó, akinek Pándi Pál mellett a legnagyobb ideológiai befolyása volt az egyetemi életre.) Hogyan bukott ez ki belőle, ma sem tudom. Hiszen ő is tudta, tudnia kellett, amit mind a tanítványai: ő a legtöbbet adta: a tudást és a tudásra való kíváncsiságot. Nem is illett volna hozzá, hogy mást akarjon adni.

Ő más módon segített, és tudom, hogy nagyon sok tanítványának. Amikor féléves ösztöndíjjal a leningrádi Zsdanov Egyetemen kutathattam a Dosztojevszkij-szakirodalomban, ajánlólevelet írt, arra biztatva, keressem meg vele Fridlender professzort. A borítékot kézbe véve Király Gyula nevének láttán Fridlender igen barátságos lett, de mikor megtudta, az *Ördögökkel* foglalkozom (amely regény megjövendöli a sztálinizmust), azt javasolta, inkább sétáljunk a Puskinszkij Dom kertjében, és úgy beszéljünk. (A fálnak lehet füle, a fáknak kevésbé.) Csak hát mínusz huszonöt fok volt... És ami ennél is fontosabb: az 1973-as évben jártunk. Király tanár úr mindenestre nagyokat nevetett, mikor hazajövetelem után lábujjfagyással fenyegető megsértálatásomat elmeséltem neki.

Tanítványait nagyon erőteljesen afelé irányította, hogy vegyenek részt az Országos Tudományos Diákköri Konferencián. Kíméletlenül a megméretés felé terelte őket, amilyen korán csak lehetett. Dolgozatainkat átíratta, új szempontokat adott a bővítéshez, s még az olvasmányjegyzéket sem hagyta szó nélkül. „Lukácsot olvasott? Miért nem Bahtyint?” – mondta egyszer tettetett haraggal. Ennek az állandó munkára készítésnek meg is volt az eredménye. Mire egy nála tanuló diák elkezdte a szakdolgozatát, az már félig készen is volt a fejében. Király Gyulánál erős tréning volt. Sok tehetséges ember egymást is jobban megismerte nála vagy általa. Scepan Voronovicot, egy nagyon tehetséges lengyel fiút, aki szintén a szemináriumára járt, megbízta azzal, hogy mondja magánóra a szakdolgozatához Przybilski Dosztojevszkij-tanulmányát lengyelből. Nekem meg az angol szakirodalomból kellett tájékoztatást adnom másoknak. Igen, ez így ment. Király Gyula szervezett, inspirált, fölpörgetett mindenkit maga körül, munkára és teljesítményre ösztönzött. Ez volt a lételeme.

Hosszú idő után, körülbelül három éve, véletlenül találkoztam újra a tanár úrral az Írószövetségben. Én ugyanazt az embert láttam benne, mint egyetemista koromban, haja-szakállja persze hosszú lett és tiszta ősz, de élénk és csúfondáros kék szeme ugyanolyan derűvel villant ki arcából. Beszélgettünk, oldottan, mint régen, nem tudtam, hogy az lesz az utolsó találkozás.

Amikor elveszítünk valakit, összeszedjük róla az emlékeinket. Másnak, meglehet, ezek csak kavicsok. Nekünk drágakövek.

A Cédrus Művészeti Alapítvány és a Napút folyóirat 2010. évi kiírásának mintegy félezer pályázója közül nagyon sokan jelentkeztek több vagy igen terjedelmes munkával; elbírálásukkal az ígért határidőre a szerkesztőség tagjai elkészültek. A (rész)közlésre elfogadott prózai munkákat, tanulmányokat, dokumentumszövegeket valamint verseket 2012 februári számunkkal bezárólag folyamatosan tesszük közzé a pályázat logójával megjelölten vagy füzetmelléleteinkben.

PRÓZA

Albrecht Ferenc
Komor Zoltán
Kő-Szabó Imre
Nyírfalvi Károly

VERS

Balla Zsuzsanna, Csaba Lilla,
Deák Zsuzsanna, Erdélyi Tea,
Gál Erika (ford.), Hétvári Andrea,
Komor Zoltán, Koncz Teréz (fordítás),
Mező Hajnalka, Mohai Szilvia (fordítás),
Nagy István Paphnutius (fordítás),
M. Pálffy Erika (fordítás),
Schiff Júlia (fordítás), Sütő Fanni,
P. Tóth Irén (fordítás)

DRÁMA

Pruzsinszky Sándor

TANULMÁNY, DOKUMENTUM

lásd a könyveknél

Részletek közlésén túlmenően FÜZET vagy KÖNYV formájában is kiadhatónak találtuk, a Napkút Kiadóra bízva megjelentetésük útjának egyengetését, az alábbi kéziratokat:

Bazsó Ádám (tanulmány), **Bozók Ferenc** (verseskötet),
Börcsök Mária (tanulmány), **Csákvári József** (dokumentum),
Dörömbözi János (tanulmány), **Hegedűs Mária** (versek),
Jámbor Zsuzsanna (meseköltemény), **Kodaj Bálint** (verseskötet),
Merényi Krisztián (verseskötet), **Mihálydeák Erzsébet** (verseskötet),
Rácz Lajos (dokumentum), **Ritter György** (dokumentum),
Ujszigeti Dezső, Orisek Márta, Ujszigeti T. Judit (műfordítás: verseskönyv)

A Napút 2010. évi nívódíjasa:

bozgore@freemail.hu (regény és műfordítás) – egyelőre rejtőzködik.

Különdíjas:

Juhász Anikó (verseskönyv).

Minden pályázónak köszönjük, hogy műhelyünket munkájukkal megkeresték. Sokat olvastunk. Merítettünk. Fel is fedeztünk. További alkotó kedvet kívánunk! (A szerkesztőség)

E számunk szerzői

- Baán Tibor** (1946) – kritikus, esszéista, költő, Budapest
- Balázs Géza** (1959) – nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, Budapest
- Beke Albert** (1934) – kritikus, irodalomtörténész, esszéista, Budapest
- Bertalan Tivadar** (1930) – festő, grafikus, író, díszlettervező, Budapest
- Bíró Gergely** (1979) – író, szerkesztő, Budapest
- Bíró József** (1951) – költő, író, performer, képzőművész, Budapest
- Borbély László** (1968) – író, szerkesztő, Budapest
- Botár Béla** (1944) – költő, Veszprém
- Deres Péter** (1978) – műfordító, tanár, dramaturg, Budapest
- Dobai Péter** (1944) – író, költő, dramaturg, Budapest
- Ébert Tibor** (1926) – író, költő, drámaíró, zeneművész, Budapest
- Elmer István** (1952) – író, szerkesztő, Budapest
- Ezüst György** (1935) – festőművész, Budapest
- Fábián Gyöngyvér** (1944) – festőművész, Budapest
- Fazekas István** (1967) – író, költő, műfordító, Százhalombatta
- Fenyvesi Félix Lajos** (1946) – költő, újságíró, Budapest
- Gerzson Pál** (1931–2008) festőművész
- Görgy Gábor** (1929) – író, költő, műfordító, Solymár
- Gyimesi László** (1948) – költő, író, Budapest
- Handó Péter** (1961) – író, költő, szerkesztő, kulturális antropológus, Sósarton
- Haraszi Zsuzsa** (1946) – óvónő, Budapest
- Horváth Lajos** (1953) – tanár, író, Vajta
- Kelemen Lajos** (1954) – költő, író, kritikus, Kaposvár
- Kiss Benedek** (1943) – költő, műfordító, Budapest
- Kiss Dénes** (1936) – író, költő, Budapest
- Kocsis István** (1940) – író, drámaíró, Budapest
- Koppány Zsolt** (1955) – író, esszéista, Budapest
- Kő Pál** (1941) – szobrászművész, Heves
- Körmendy Zsuzsanna** (1949) – irodalomtörténész, szerkesztő, Budapest
- Kő-Szabó Imre** (1936) – író, újságíró, igazgatásszervező, Vác
- Lászlóffy Csaba** (1939) – író, költő, drámaíró, esszéista, Kolozsvár (Románia)
- Liptay Katalin** (1950) – újságíró, rádiós szerkesztő, Budapest
- Lukáts János** (1943) – irodalomtörténész, író, Budapest
- Madár János** (1948) – költő, Nyíregyháza/Budapest
- Madarassy István** (1948) – ötvös, szobrászművész, Budapest
- Mika Gabriella** (1976) – könyvtáros, Budapest
- Mirtse Zsuzsa** író, újságíró, szerkesztő, Budapest
- Móser Zoltán** (1946) – irodalomtörténész, fotóművész, Bicske
- Nagy Zopán** (1973) – fotográfus, költő, Budapest
- Németh István Péter** (1960) – könyvtáros, költő, irodalomtörténész, Tapolca
- Nyakas Szilárd** (1944) – kommunikációs tanácsadó, rádiós szerkesztő, Budapest
- Nyirfás-Pyrker Dezső** (1931) – nyugdíjas bányász, tanár, Budapest
- Pósa Zoltán** (1948) – író, költő, szerkesztő, Budapest
- Radnai István** (1939) – költő, író, Budapest
- Rostás-Farkas György** (1949) – költő, újságíró, Budapest
- Sándor György** (1938) – író, előadóművész, Budapest
- Szabó János** (1948) – kézműves, író, Budapest

Szabó Palócz Attila (1971) – újságíró, író,
Budapest

Szabó Tamás (1952) – festőművész, szob-
rász, Budapest

Szakonyi Károly (1931) – író, drámaíró,
Budapest

Szalay Károly (1929) – író, irodalomtörté-
nész, Budapest

Szávoszt Katalin (1941) – keramikusmű-
vész, Budapest

Százdi Sztakó Zsolt (1967) – újságíró,
Százd (Szlovákia)

Szemadám György (1947) – festőművész,
író, Budapest

Szilágyi Perjesi Katalin (1965) – amatőr
író, Algyó

Szok Iván (1944) – festőművész, szob-
rász, Budapest

Vilcsek Béla (1956) – kritikus, esztéta,
Budapest

Wutka Tamás (1951) – nyomdász, irodal-
már, Budapest

Zalán Tibor (1954) – költő, író, drámaíró,
Budapest

Köszöntjük az idei Bella István-díjas Király Farkast!

S köszönjük versszerkesztőnk, Király Farkas velünk töltött éveit, műhelyünknek, szerzőinknek szentelt munkáját. Kívánunk neki jó szelet tőlünk ezentúl kicsit eltérülő útján: haladunk valamiképp így is egy sodorban, tudjuk. A szerkesztőcsapatból vált csak ki ő. (Helyét e szerepben Babics Imre veszi át.)

(A szerk.)

Előfizetés

A Napút esztendőnként tíz tematikus összeállítása, mindegyikben Káva Té-
ka-füzetmellettként s nyolc színes képzőművészeti oldal – előfizetéssel juthat el
legbiztonságosabban, kényelmesen rendszeres olvasójához. Ha a napkut.hu
honlapunkon fellelhető eddigi 120 számunk gazdagsága megnyerő s biztosí-
ték lehet ez évi számainkra – várjuk előfizetését.

2011-re is ötezer forint.

Ha úgy ítéli meg, szóljon barátainak, ismerőseinek – legyenek olvasói la-
punknak. Akár segít másoknál az Ön figyelemfelhívása, akár nem – régi s új
előfizetőinknek is könyvcsomaggal kedveskedünk. Benne: a Napkút Kiadó
könyveiből.

Köszönjük: a szerkesztőség.

Gyurkovics? Tibor.

„Minden arc más, mind igazi, és mindegyik akkor, ott egyedüli és egyetlen. Amikor Gyurkovics Tibor dühös a világra: színdarabot ír, leginkább dühös komédiát. Amikor pedig fáj neki a világ, az emberi esettség, a sok túladagolt seb, amikor fáj neki a fájdalom és fáj ő maga, hogy van, akkor Gyurkovicsból kibukik a vers.” (Görgey Gábor)

„Nagyszerű színész volt. Nem a szó eredeti jelentésében, de kitűnő mimes. Társaságban, televíziós műsorban, a válogatott focicsapat pszichológusaként. De leginkább a vendéglői asztalnál. Ahogy előadta a barátok történeteit. Vitriolosan, de szeretettel. Mindig szeretettel, de azzal is végtelenségig fokozva. Sarkítva.” (Szakonyi Károly)

„Képzőművészeti érdeklődésünk is közel hozott bennünket egymáshoz. Mint mindenben, ebben is hihetetlenül öntörvényű volt. Ha nem hatna közhelynek, azt mondanám, szellemi életünk fenegyereke volt, azért nem irodalmunké, mert sokkal szélesebb szellemi világot fogott át.” (Szalay Károly)

„Hááááát... Megtörtént... Megint csak egyoldalúan. Mert nem tudom, ha fordítva történt volna életünk... és halálunk... Tibor hogyan emlékezett volna meg rólam? Igaz, szónoki kérdés ez és aránytalan, mert Ő mindent tudott, amit én, de én messze nem, amit Ő!” (Sándor György)

„Nekrológok, önvallomások és főként a művek mind-mind arra intenek, hogy mind sürgetőbb és időszerűbb a Gyurkovics Tiborról és munkásságáról korábban alkotott kép árnyalása, felülvizsgálata vagy éppen átértékelése. A kortársi visszaemlékezések és a személyes tapasztalások által megerősített további legendagyártást minél előbb fel kell váltania a kor tudományos színvonalán álló, szigorúan szakmai szempontokat érvényesítő megközelítésnek.” (Vilcsek Béla)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Folyóiratunk megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Nemzeti Civil Alapprogram
támogatja.